

COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE

1000225738

940.98 - B437

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

NYUGAT-EUROPA.

ÚTI-LEVELEK.

NYUGAT-EUROPA.

UTI-LEVELEK.

IRTA

HECKENAST-BAJZA LENKE.

PEST, 1862.

ENGEL ÉS MANDELLO TULAJDONA.

940.98

B437

10-11-1960 JTV.

E m s.

I.

Julius hó közepe táján indulva hazulról Brün-
nön, Prágán, Drezdán, Lipcsén és Frankfurton
keresztül a nyár legszebb részében érék Emsbe, hol
a természet épen ez időben éri el ott teljes kifejlési-
nek delét és pompáját. Az ottani éghajlat hűvösebb
mint a miénk, s az idei nyár egészben sem volt a
szokott meleg, mely a gyönyörű zöld erdőknek árt-
hatott volna, s valóban meglepő látvány az e fűr-
dőbei megérkezés, s azon leírhatatlan szép vi-
dék megpillantása, mely fűben, fában, víz- és hegyek-
ben s a természet minden kincsében oly gazdag és
oly szép egészet tár szemeink elé.

Ugy hiszen ki e lap iratási helyére, és keltére pillant, s valaha Emsben időzött, megfogja érteni amaz elragadtatást, melyet a vidék leírásához készülve érezheték.

Fellengző nyelvvel, és az írásmodor ezen változtatásával kellene arra bírni, hogy e helyet valaki méltán leírhasssa, s szavakkal le bírja festeni azt, mit a természet e helyre oly pazar kézzel halmozott.

Nemcsak a rendes hegyek, fák, folyam, kék ég, s t. b. az, mit itt az ember csodál, hanem azon művészi egész, azon költőiség, mely a természetben fekszik, azon észrevétlen átalakulása egyik szépné a másikba, melyet ha látunk, szólni, dicsérni, és beszélni róla nem lehet, csupán bámulni és érezni a teremtető áldásdús kezét, ki egy lehelletével alkotá e megfoghatatlan szép helyet.

Előzményül adatott e fürdőhöz már Mainz-tól az út, mely az elhírhedt Rajnán visz Lahnsteinig, honnét gőzkocsin Ems csak huszonnyolcz percz.

A Mainzba érkezést megelőző útról majd később szólok ; s most csak azon szép helyeket említem meg, mik Mainzon túl a Rajna partjain fekszenek.

Midőn e várostól az ember elindúl, néhány fertály múlva kezdődnek két felől a folyam partjain azon nevezetes szép helyek, melyek elmondva és lefestve is annyiszor elragadának szépségük által bennünket, és pedig mily különbség e helyeket a természetben látni, melyeknek egyenkint leírását csak azért nem ismétlem, mert azokat már ezer és ezer alakban és változatban elmondva ismerjük.

Azonban emlékéül azon nagy hatásnak, melyet rám különösen Rheinstein, Lorleg és Stolzenfels tevének, lehetetlen meg nem említenem e gyönyörű helyeket, hol az ember elhagyottsága daczára is oly boldogan élhetne egy kedves családi körrel, csodálva e nagy természeti szépségeket.

Maga a fürdő oly nagy kiterjedéssel, s oly nagyszerű házakkal, mondhatni palotákkal bir, hogy

az első perczben városban hiszi magát az oda érkező.

Közepén a Lahn tiszta vize folyik, kétfelől egymásnak szemben, sorban állanak a házak, melyeknek megkülönböztetése végett, homlokfalain is nagy betűkkel állnak fölírva neveik. Az épületeken fölül és hátul emelkedik a pompás sűrű erdővel ellepett hegylánczolat s a folyam vizében a naptól megaranyozva tiszta verőfénynyel s az ég kék boltozatával mint a legfestőbb tájkép vagy panoráma, tükröződik vissza. E vidék nagyszerű szépségével magas méltóságot nagy természeti nyugalmat, és az örök változatlanságot jelképezi, s igen jól illik hozzá még népe is, mely maga a jóság, nyugodt derült kedély, de mely mindig ugyanaz, soha másnak nem találja az ember, s olykor más éghajlat lakóira, kiknek élte hazájok sorsánál fogva is élénk változatokon menve keresztül, inkább a zajhoz szoktak, majdnem nyomasztóan hat ez örökös egyformaság.

Ezen állításom igazolására, mielőtt leírásomba tovább mennék, elmondom azon ünnepélyeket

melyeknek itt néhány nap előtt tanúja levén, az itteni nép kedélyhangulatát egészen megismerhetém, és összehasonlítva például nálunk Magyarországon csak egy egyszerű nemes háznál tartott falusi névnappal is, nem győztem a különbségen mely e két nép kedélye közt előttem e napok alatt föltűnt, eléggé csodálkozni.

Folyó hó 24-kén volt a nassaui uralkodó herczeg születésinek évnapja, melyet az emsi fürdő lakosai, mint hű alattvalók, évről évre megszoktak ünnepelni, s mely alkalomnál e napra számtalan nép gyűlt össze, megmutatni részvétét és szeretetét uralkodója iránt.

Ez ünnepélynek a fürdőbe érkezetemkor már hire volt, tehát egy egész héttel a kitűzött és ismert nap előtt, s én, kit, mint minden magyart, a történet megtanított, mily lelkesülést szokott nálunk egy Nagy Lajos, egy Mátyás király tiszteletére rendezett ünnep előidézni, nagy várakozással néztem a kitűzött napnak eléje.

Ahhoz hogy itt valami különös dolgok történ-

jének a tér, a népesség száma, sőt a hely más czélja is csekély. S nem a fényes kiállítás, nem az ünnepély rendezésének változatosságára vártam, de ama lelkesültségre voltam kíváncsi, melyet a nép oly uralkodóház iránt tanusítani fog mint a nas-sauí, melynek az uralkodó herczegtől fogva minden tagja iránt, minden alattvaló oly nagy ragaszkodást tanusít, s oly nagy kegyelettel viseltetik,

Azonban ama két nap alatt melyeken az ünnepély lefolyt, megtanultam, hogy a nélkül is igen mélyen lehet érezni, hogy azt valaki rajtunk észre vegye, s hogy lehet mulatni, komoly változatlan arczokkal, sőt még azon meggyőződéshez is jutottam ez alkalomkor, melyet nálunk úgy hiszem soha sem szerezhettem volna; hogy bál is lehet, a nélkül, hogy a benne résztvevők tánczoljanak.

A születés évnapjának előestélyén az egész fürdőben teljes kivilágítás rendeltetett, mely a kedvező tiszta időben, s a fürdő kellemes fekvése által igen szépen, és igen regényesen vette ki magát.

A fürdőt körülvevő sűrű erdővel ellepett hegyek a Lahn folyó két felőli partjára épített magas házak, kivilágított ablakai, középen a pompás tűzijáték, majdnem tündéries színezetet adott az egésznek.

A hercegi épületek bérlői számtalan kivilágított fölirattal és az uralkodó herceg nevének kezdőbetűivel diszíték föl házaikat és üdvözlék az uralkodó herceg jelennevlétében annak a fürdőben időző családját.

Kilencz órákkor kezdődött a tűzijáték, számtalan röppentyű cikázott a levegőben, s végül a Vezuvot képviselő tűzhegy adá meg az egésznek legfőbb diszt, melyből lassankint egy A — és fölötte a hercegi korona bontakozék ki.

A tűzijáték után nagy katona-zene volt, mely miután körül is végig járta az egész fürdő főbb helyeit, a sétatér legtéresb pontján állapodva meg, száz énekes kíséretében üdvözlő hymnuással végzé a bekövetkező nap előestéjét.

Ez ünnepély, s a szeretetüket nyilvánító igyekezetből következettjük a nép ragaszkodását és hódolatát uralkodója iránt; és mégis ez egész este alatt egyetlen éljent, egyetlen öröm-vagy üdvkiáltást nem lehet hallani, részvétlen arczezal, dologtól megviselt hétköznapi ruhában bámulták az egész ünnepélyt.

A nap meghatározott lajstromát versenyhajózás tevé a Lahnon, és egy szál deszkára kitűzött három kis zászló, melyek a deszka végére tűzve, a folyó fél közepéig nyúltak be, s melyek mindegyikének levételére nagy ár volt téve, mit estve fényes bál követendett a fürdő nagy és mondhatni gyönyörű táncztermében.

A versenyhajókázás sok néző, de igen-igen kevés élénkség között ment végbe, a kis zászlók elkapása inkább tetszett, mert a vállalkozók úszó ruhába öltözve csak ezer és ezerszeri vízbezuhanás után birták végre egyenkint mind a három zászlót esésük közben a vízbe magukkal rántani.

Ezen kissé nyaktörő kísérletnél, legérdeke-

sebb volt nézni és figyelemmel kísérni a jelenlévő angolokat, kik nem elégték meg, hogy naponkint igen nagy mennyiséget vesztenek az itteni hasarde-játékoknál, hanem a sikos deszkánál vízbeugráló gyerkőczök kísérletére is a legnagyobb tüzzel fogadtak, veszttettek és nyertek.

Az utolsó zászló elkapásakor már meglehetősen sötét lévén, a nézőközönség szétoszolva csak kilencz órákor gyűlt ismét össze a nagy tánczerembe, hol a nők igen izletesen kalapban és magas ruhákban de igen egyszerűen jelentek meg.

Egyáltalában én igen alaptalannak találtam azon hirt mely több külföldi fürdővel együtt Ems-ről is szárnyalt, hogy itt oly véghetetlen fény üzetik.

A feszesség, melyről hasonlóan beszélnek a nevetségig igaz. De az előbbi annyira nem, hogy például az itt jelenlevő két legnagyobb nő, a két niederlandi herczegnő, a sétatéren reggelenként kivétel nélkül egyszerű battiste-ruhában jelentek meg, bő india kámzsákba burkolva, mik egészen hasonlítanak a barát-öltönyökhöz, s leginkább fekete sző-

vetből készülve, vörös vagy sötét kék diszitással és bojtokkal birnak.

A fönt említett bál, a szegények javára rendeztetett két frt belépti díjjal. S ezen czél következtében megjelent minden itt lévő magas család nő és férfi tagja, s körülülve a terem háromszor sorba rakott székeinek egyik felőli legelső sorát, egymással a lehető legfeszesebb, és leglehangoltabb modorban társalogtak.

A nők legtöbbsnyire kalapban jelentek meg, s az elegáns világ közül csak néhányan hajdonfővel, mint de K... grófnő a franczia császárné udvari-hölgye — fiatal föltünő alak; pár porosz grófnő; egy gyönyörű angol leány Londonból, ki itt az elsőrendű szépségek közé tartozik, és egy fiatal, hasonlóan angol asszony, kinek érdekes élettörténetét megtudva, később ezt közleni fogom.

Az itteni zenekar a legjobbak egyikének mondható, s ez este különösen gyönyörű quadrilleokat, keringőket és polkákat játszott.

Azonban — a zene folyt. Kevés szünetek tartattak közbe, a tánczrend szerint egymásután le játszták a darabokat, a nélkül hogy egyetlen lélek tánczolt volna.

A legmagasabb aristocratia nem tánczolhatott, a kisebb hozzá alkalmazta magát, a még kisebb nem akart kevesebbnek látszani, s végre senki sem óhajta e tekintetben kivétel lenni, két vagy három párt kivéve, mely miután nehányszor körülforgá a termet, tizenegy órákor mindenki haza ment.

Ebből állott a sok készüléttel megelőzött ünnepély, miből láttam, hogy a rossz kedv és lehangoltság épen oly ragadás, mint a vígság és nevetés, s hogy az itt uralkodó szomorúságot lassankint mi más nemzet fiai is el sajátítjuk.

A feszt tehát mint a hír beszéli igaz, de — bár itt mindenkor igen fényes és gazdag társaság szokott egybegyűlni, — a bámulásig egyszerűség uralkodik, melyben azonban Ostende, különösen pedig Baden-Baden igen sok részben kivételt képez. Ostendeben ez már természetesebb, oda sokan mennek egész-
 szes-

ges emberek is, csupán a levegőt élvezni, Baden-Badent mulatság kedvéért is fölkeresik, míg Emsbe valóban csak az megy, ki beteg és gyógyítani igyekszik magát.

E fürdőnek vize hathatós, s oly nagy betegeket láttam épen, egészségesen menni el, kiket ölben hozva e helyre, itt kisded, e célra készült kocsikon huztak a kúthoz és fürdőbe, s kiknek külsejét látva gyakran megdöbbenést és szánakozást érezék.

Mulatni e helyre azonban megvagyok győződve hogy mindenki csak egyszer jön életében és többé soha, mert regényes szép vidéke, jó, előzőkeny népe, és az itt összegyűlt számtalan vendég daczára is, van e helyen valami szomorú nyomasztó hatás, mit kisebb-nagyobb részben okvetlen mindenki érezni fog.

Először a fürdő magas hegyek között völgyben feküdván, a körül lévő átláthatatlan erdőség körülötte mint egy sánczot, erős kerítést képez, melyet egy más hazából itt lévő képzelete vágyna szeretne átszárnyalni, s az előtte terülő hegyek azon

érzést költik bennünk, hogy „az nem lehet.“ Továbbá a számtalan beteg látása, kiknek megtört fényű szemeiben a halál jelentő tekintetét véljük fölismerni, azon mély egyforma csend, az ivó víz és fürdő izgató hatása, sőt még a zöld játszóasztalok is, melyekről itt oly sok szomorú és megható regét hall az ember: mind nem alkalmas dolgok arra, hogy az ember kellemes benyomással és derült hangulatban élvezze e fürdőt. Szóval szükséges hogy itt időzve valamely más szenvedélynek vagy élvezetnek adjuk át magunkat, mely Ems társadalmi körén az itt levők szokásain, s az egész időzés czélján kívül essék.

Az utazásnak ezer meg ezer élvezetei között, szerintem egyik fő mulatságai közé tartozik azon számtalan idegen ember látása, arcza és egész külseje, mely aztán oly sok és kimeríthetetlen alkalmat nyújt, egyesek kiléte-, rangja-, természete- és nemzeti származásának találgatására.

Nekem egész életemben egyik legfőbb szenvedélyem volt az arczismeret, a vonásokból olvasás, a kifejezés és arczváltozatok figyelemmel kísérése,

s azok után itélni tudni egyesek belsejéről; s ezért igen nagy multságomra szolgált minden vasuti-állomásnál figyelemmel kísérni a ki-és beszállókat, habár Brünnig egyetlen föltűnő vagy érdeket gerjesztő egyént sem vevék észre.

Azonban Brünnben, honnét a déli tizenkét órai vonattal indulék tovább, a pálya-udvarban néhány perczcel ez indulás előtt egy fiatal pár ragadá meg figyelmemet, kik karöltve föl s alá járkálva az udvaron, a vagonok megnyitását várták.

Itt tehát volt alkalmam megkezdhetni vizsgálódásomat, mit az egész úton, s Emsben is folytatték, s nekem ez volt azon multság, és szórakozás e helyen, melyet megkezdve az ideutazás alatt, folytatva az itt összegyűlt számtalan idegen arcz és külső között, végre a legnagyobb tért látám nyitva e szenvedély kielégítésére a zöld játék-asztalok mellett, hol a szerencse forgó kereke szerint változott, vidult, élénkült, vált lehangolttá, olykor kétségbeesetté a jelenlévők arcza.

A Brünnben látott ifjú, ki alig lehete, a huszon

néhány évvel följül, első látásra úgylátszó, francia. Arcának eleven, nyugtalan kifejezése, tagjainak élénk mozdulatai, és szavainak sebes kiejtése, melyeket a távolság miatt nem veheték ki, hogy micsoda nyelven szólnak, nem sokára egészen meggyőződnek az első perczeni véleményről.

A vele lévő hölgy azonban lehetne angol vagy német, vagy tán éppen francia is, habár e nemzet tulajdonságai közül, külseje után ítélve, úgy látszik, egyetlennel sem birt.

Egész külsején valami nyugodt úriasság ömlött el, mely nem magas termetének is csak mélságot kölcsönzött.

Szelid vonásai, és az ajkai körül játszó mosoly oly jóságra és szendeségre mutattak, mely kifejezést a francia hölgyeknél igen ritkán találni.

Átlátszó kék szemei örökösen az ifjura függesztve, a legmélyebb szerelmét fejezik ki, s mi szemeinek e tekintetében legkedvesebb és megragadóbb volt, ama szenvedély nélküli benső mély-

ség, mely mindig tartósabb, mint a föl villanó lobogó, és épen oly hamar, illetve muló szenvedély.

A hölgy egyszínű szürke meleg ruhába volt öltözve, mely fölé nagyszőrű fekete „beduin“ köpeny borult, s egyszerűn lesimított világos szőke haját, mely kurtaságánál fogva, természetes fürtöket képezett, kis barna kerek kalap fődé.

Csodálatos az, hogy a nyáron külföldön már sokkal inkább divatban voltak az úgynevezett kanászkalapok mint nálunk. Mindenfelé a legeredetibb csikós-, kondás- és kanász-süvegek utánzását viselék, mely úgy hiszem harmadéve jött Párizsban divatba a franczia császárné azon kanászkalapja után, melyet köztudomás szerint Pestről küldtek ki számára.

Azonban azt ott senki sem tudja, hogy ezek magyar formájú kalapok, s egykor midőn kíváncsiságból Emsben egy divatárusnétól e szövegek eredetét kérdezém, azon választ nyertem, hogy azokat spanyol-kalap név alatt ismerik.

Azonban, hogy visszatérjek az én fiatal páromhoz, kik a waggonok megnyitásakor azonnal beültek, én az ablakon járkálókra kitekintve, két bágyadt arczból láthatám, hogy igen fáradtak lehetnek, és sajnálva szakítám meg a vonat indulásakor a két, nekem annyira rokonszenves alak szemlélését, azonban oly föltétellel, hogy minden állomásnál vigyázni fogok, nem maradnak-e el valahol, s ha igen — ama helyet megakarnám jegyezni magamnak.

Azonban estig nem láttam őket többé, tehát tudtam, hogy jönnek velünk, s csupán azt sajnáltam, hogy az esti és éjszakai sötétség megszakitá e mulatságomat, mert többé, az ablakon kinézve, nem láthaték semmit.

A legközelebbi állomás Drezda volt, hol utazásomat megszakítva, több napot tölték. E városról azonban később szólva, a fürdő leírását folytatom.

Emsben időzésem alatt Párizsból egy elég nagyszámú, és csinosan játszó színész társaság is

volt a fürdőben, sőt koronkint concertek tartattak, nevezetes énekesnők közreműködésével, szemfényvesztők, testgyakorlók stb. mi mind meg annyi ujság és szórakozás leendett a társaságra nézve, ha az tán kevésbbé beteg és gyengélkedő, vagy inkább mulatni szerető lett volna.

Azonban a nagy terem, hol a szinpad minden más nap fölállítatott, s a közreműködők összegyűltek, legtöbbnyire majdnem üresen hagyatott a közönség által, hogy annál inkább tömve legyen az úgy nevezett játszó, s pompásan fölszerelt terem, mely úgylátszik mindenmás között a legnagyobb vonzerővel bir, s a fürdői napok legfőbb mulatságának tartatva, egyszersmind sok ittlévőrenézve a legnagyobb szerencsétlenséget rejté magában.

E „játék terem“-ben két hosszú, és széles zöld posztóval bevont asztal van fölállítva, mely körül ülnek a játszó, s ezeknek hátok mögött tiz-tizenkét soron a nézők, s üzik az úgynevezett „roulette, és trente et quarente“ szenvedélyét.

Ide érkeztemkor nekem is egyik legfőbb mu-

latságomra szolgált a terem. Sorra néztem az asztaloknál számtalan körül ülő szenvedélyteli arczkefejezéseket, s azon különböző hatást, mely jó vagy rossz fordulatkor minden arczon oly különbözőleg tükrözé magát.

Van valami megragadó és meglepő e teremben, hol a két nagy asztal föl van állítva, s hol daczára azon örökös tömegnek, melylyel az reggeltől estig tömve van, siri csend uralkodik, csupán a bankárok egyhangu szava hallik, mindig ugyanazon hangnyomattal ejtve ki a szavakat; és e néhány egyhangú szó mégis mily különböző hatást gyakorol a játékban fölhevült, vagy meghalványult arczokra.

Naponkint megnézém, ha csak pár perczre is e helyet, de valamely nagyobb, vagy érdekesebb játék nem adván magát elő, lassankint unni kezdém; s csak néhány napi szünet tartása után léptem ismét a terembe, hol tanúja valék azon megfoghatlan szerencsének, melyet egy, az asztalnál ülő orosz főúr birt e napon.

Az egész közönség figyelmét ez ember vette igénybe, ki előtt már beléptemkor a bank-pénznek

nagy része hevert, s ki egyszerre háromszáz frankos tételekkel próbálá a szerencsét, mely úgy látszék, egészen hozzá esküdött. E férfi koros, őszbe vegyült hajú és szakállú, férfias alak volt az orosz udvartól, később nevét is megtudám.

Arcza az egész idő alatt nyugodt, szenvedélytelen, s csodálatosságig változatlan maradt, ha nyert vagy vesztett; s ha két vagy három ezer frankját besöprék, rendesen tett ugyan azon helyre még egyszer, vagy gyakran kétszer annyit.

Eleinte változott a szerencse; majd egyik, majd másik félhez szegődve, mig kevés idő múlva határozottan az ő részére állva, folytonosan, mondhatni szüntelenül nyert, a hova tett, az ő színe volt a győztes, s mintegy három óráig tartó játék után, a bank minden ott lévő pénze, mintegy hetven ezer frank, előtte feküdt; s ő még egyre játszott...

A néző közönség tapsolt, nevetett, és szívéből örült e szerencsén, mert az valóban csodálatos, mily gyűlölettel, s ellenszenvvel viseltetik itt minden-

ki a bankárok iránt, meg nem gondolva azt, hogy azok csak fizetett, s közönyös emberei egy társaságnak, mely szerintem a legnagyobb romlása és méltelye az emberiségnek.

A terem fulladásig tömve lett e hallatlanjáték hírére, mindenki látni akarta a szerencse fiának arcát, vonásait, ki háromóra alatt hetvenezer frankot nyert azon asztalnál, melyre már oly gyakran tétették egy ember élet utolsó reménye, utolsó pénzdarábja; s ki mintegy büntetül küldeték a sorstól azon sok áldozatért; s kiről azt hívék „képzelhetlenségig vig, elégedett és derült.”

Én épen szemközt álltam vele, s arozának minden mozdulatát szemmel tartám. Nem változott az egy perczre sem, nyugodtan rakta a roppant összeget, azon helyre, hol a jövő perczben, meglehet, már nem lesz többé az övé.

Minél többet nyert, annál nagyobb összeget rakott, s egy egész óráig, mely alatt legalább kétszázszor nyerhet és veszíthet az ember, csupán egyetlen egyszer vesztett.

Féltizre volt, midőn abban hagyá a játékot, hetvenkétezer frank nyereséggel. S ez egész idő alatt csupán egyetlenegyszer szólt, midőn kérdé a bankároktól: van e a banknak még a jelenlévő helyen pénze. S midőn a bankár viszonzá, hogy arany már nincs, csupán csak néhány száz tallérral bir még, azt felelé: hogy arra már nem érdemes játszani, s kalapjába söpörve a roppant menyiségű aranyat,—fölkelt és oda hagyá a termet, nagy zugás és csodálkozás között.

Ez esemény bizonynnyal több franczia lapban is meg volt említve, mert mint itt mondják, ily dolog csak minden öt-hat évben történik egyszer.

Midőn az orosz úr oda hagyá helyét, rögtön egy más alak foglalá azt el, kiben nagy örömömre és meglepetésemre azon fiatal francziára ismerék, kit legelőször Brünmben, legutóbb pedig a drezdai képtárban láttam.

Most egészen szemközt álltam vele, s örültem, hogy alkalmam volt jó közélről és hosszasan meg-nézhetni azon érdekes arcot, mely már annyi ta-

lálgatásra adott okot kiléte felől, s melyet még mindössze is csak futólag láthaték pár perczre.

Rendesen halvány arcza most égett a teremben lévő melegségtől, zsebéből meglehetősen nagy halmaz aranyat vett elő, szemeiben beteges kábultságot vettem észre, s homlokán két szeme között egy mélyvonást, mely a bőr alatt fölfelé huzódék, s férfiaknál rendszeren észességre és határozott jellemre szokott mutatni.

Föltűnt előttem azon mély és pontos vizsgálódás, melylyel a terembe minden belépőt s az asztalnál minden körülállót végig nézett, s kétszer, háromszor visszatekintett egy arczra, mintha mindannyit megakarta volna magának jegyezni.

Hogy azonban szerencsével játszik-e vagy nem, ez alkalommal nem vehetém ki, mert késő este lévén, pár percz múlva oda hagytam a termet.

Másnap figyelmesen körülnézék a sétatéren mindenfelé, de az ifju-párt nem látva, a helyett más alak ragadá meg figyelmemet.

Időzött a fürdőben egy igen föltűnő férfi, nejével együtt, ki dán volt, s már öltözete szokatlanságánál és eredetiségénél fogva is föltűnő leendett, ha neje tán kevésbé szép és elegáns lett volna is.

A dán és neje reggelen is mint rendesen a folyam szélén ültek, s a gróf maga horgot tartván kezébe, a vízben halászott. Egyszerre a hidon keresztül, a fürdő tulsó féléről, gyönyörű angol lovon, közép magasságú koros férfi közeledék hozzájuk, kit már néhány nap óta látva a fürdőben, időnkint más meg más paripákon körüllovagolni a környéket, s kérdezősködésekre hallva hogy osztrák gróf: A—nak képzelém, a fürdő bérlőjének, azon közismeret- és szeretetről ítélve, melyet iránta minden oldalról tanusítani láttam.

A dánt és nejét megpillantva, megállítá lovát, s a nyeregről beszélt le hozzájuk tiszta szép angol nyelven, oly eredeti kiejtéssel és folyékonyssággal, miként lehetetlennek tartám, hogy más, mint született angol legyen, már öltözeténél fogva is, mely egészen angolos volt, s percz alatt megváltozván felőle véleményem, meg valék győződve, hogy ez

nem Á — gróf, kinek hívém. Kevés ideig beszélt velök, azután leszállva lováról, ezt lovászára bizta, s ő maga sétálni kezde a dán grófnéval föl és alá a téren, — s midőn ez tán fáradságból helyére vissza ült, később egyedül.

Termete a közép-magasnál alig nagyobb, de nyulánk, s tartása úrias volt. Járkálása közben figyelmesen nézegeté a társaság sétáló egyéniségeit, míg végre egyszer azon kised csapathoz közledek, melynek én is egyik tagja voltam, s mindnyájan egy terebélyes fa alatt ültünk, s mint látszott ruhánk zsinórozatáról és szabásáról vevé észre, hogy magyarok vagyunk.

— Jó reggelt kívánok, szólt hozzánk lépve, magyarul, de észrevehető idegen kiejtéssel.

Most már valóban zavarba jöttem találgató társaimmal, kiléte felől, s az első perczben nem hívék egyebet, minthogy ez úri ember egyike azon különczangoloknak, a kik csupa szeszélyből tanulák meg szegény hazánk ismeretlen nyelvét.

Azonban a társalgás tovább folyt.

— Én engedelmet kérek, hogy ismeretlenül jöttem kegyetekhez, azonban hallva és látva miként magyarok, örvendek hogy váratlanul hazámfiaira akadok: szólt az idegen tovább.

— Kegyed magyar? Kérdé társaságunk egyik férfi tagja, s tudakolá nevét.

Az idegen látszott, hogy e kérdést mellőzni óhajtja, s futólag említé hogy Sopronmegyében született. Azonban fájdalom, folytatá, gyakran lévén külföldön, s mivel a körülmények úgy hozták magokkal, hogy ritkán otthonn: innét ered, hogy anyanyelvemet nem tisztán birom.

Tovább beszéltünk mindenféléről, ő igen élénken társalgott többféle hazai ügyekről is, míg végre azon megjegyezést tevé egy fiatal leányra, ki szinte velünk volt, s kezében német nyelven irt könyvet tartva olvasott: miként magyar leánynak a mostani időben nem illik német könyvvel foglalatoskodnia.

A leányka elpirulva menté magát, a kölcsönkönyvtár itt legtöbbnyire csak német könyvekkel bir, s így kénytelen ezt olvasni, míg végre jó hosszú társalgás után mindnyájunkhoz fordulva, igen sebes kiejtéssel mondá: én herczeg Eszterházy Pál vagyok, s meghajtva magát távozott.

Ezentul naponkint össze jövénk vele, s ő rendszeren magyarul kívánt jó reggelt, jó napot, vagy estét; honunk egyik legismertebb emberével tehát Emsben találkoztam először.

E napon azonban az érdekes ifju párt, bár mint keresém is, nem tudtam sehol föltalálni.

Már azt hívé, tán csak egy napot töltve itt, innét tovább utaztak, midőn másnap újra láttam őket, s a férfit újra a játékasztalnál ülvé, — mit később észre vevék hogy naponkinti szenvedélye, mert mintegy hétig rendszeren ott találtam.

E napok alatt megtudtam hogy ők is a fürdőben fognak időzni, s elhatároztam, bár miként is megismerkedni velök, s megtudni kilétüket.

Ez azonban mint látszik igen nehezen fog menni, mert kivéve az említett teremben, vagy csak igen futólag a sétatéren, seholsem lehete látni őket, s mint észrevevém egészen egyedül, ismeretlen, és visszavonultan óhajtanak élni,

Az ugyanazon épületben lévő olvasó-terem ablakai a játék szobára nyíltak, s a szelid, kedves arcú kis nőt, naponkint az olvasó szoba egyik vagy másik ablakában láttam ülni, hirlapot tartva ugyan kezében, de szemeit folytonosan férjére szögezve ; a lapba egy percze sem tekintett.

Olvasni akartam e szemekből, de nem láttam azokból más kifejezést, mint azon mondhatatlan szerelmet, mely a földi életbe üdvőt, kéjt és mennyei boldogságot képes varázsolni. S midőn tekintetét láttam olykor, hogy a férfi kezére tévedt, mely épen egy csomó aranyat vetett a szerencse forgó kerekére, s azt hívém, végre mégis a pénz-mennyiségre is vigyáz : hosszabb vizsgálat után, szelid mosolyáról láttam, hogy neki mindegy volt, arcza egyforma maradt, nyert-e a pénz vagy elveszett? ő a kinyújtott férfias kéz szép formáját nézé.

És így folyt ez naponként. Örökké együtt voltak, egymásra néztek és egymáson kívül meg volt rájuk nézve halva minden.

Egy napon, midőn ismét mindketten rendes helyükön ültek, s a fiatal férfi szokott szenvedélyével hányt ki pénzét, és söpörte be nyereségét, mely sokkal nagyobbnak látszott, mint bármikor: egyszerre megakadt a tételben, arcza elhalványult, s rémülten nézett az asztal másik felére, hol az üresen maradt helyet egy hasonló fiatal férfi foglalá el.

Az asztalhoz ült egyén csak ama perczben lépett a terembe, s a közönség figyelmének nagy részét magára vonta.

Magas, erőteljes alakja, komoly gondolkozásu vonásai, nyílt homloka és melancholikus tekintetű szemei, okvetetlen „a szép férfi“ elnevezést nyerek meg számára, s arany színű haja és kétfelől szakálla, mely szép formájú állat látni engedé, de legfőkép a narancsszínű nyakkendő melyet viselt, azonnal tudaták, hogy — angol.

Az ujon jött, nagy csomó aranyat vett elő, szemeire kettős szemüveget tett, mely zsinóron lóggott nyakán, s komoly vizsgálódó arezczal nézett az elhalványult francia szeme közé.

Mintha delej vonta volna egymáshoz e két férfi tekintetét, szemeik szünet nélkül egymáson függtek, míg végre egy vagy két óra múlva az angol fölkelt, s szorosan a francia mellett foglalt helyet.

— Mióta vannak itt? kérdé halk hangon az angol, a nélkül hogy játékát megszakítaná, vagy a kérdezettre nézne.

A francia nem felelt.

— Holnap vagy ma még a lord is megérkezik, — folytatá amaz.

A fiatal ember meg halványabb lett, de mélyen hallgatott.

— Jó lenne, ha azonnal tovább mennének,

mert a találkozásnak nem jó következményei lesznek.

A francia most először emelé szemeit bámulva a beszélőre, s fölkelte helyiről, intve társának hogy kövesse őt.

— Kegyed nem neheztel reánk? kérdé menet közben elfogult hangon a francia.

— Én önre? Én csak magamhoz hasonlókra szoktam neheztelni; viszonzá gúnyos hidegséggel.

— Uram! kiáltá amaz, majdnem elfeledkezve a helyről, hol voltak: e mondat által csak saját családját gyalázza meg.

— Az én családom sohasem volt L e o t h a r d f é l e nevű embereknek rokona.

— De kegyed unoka-testvére egy L e o t h a r d n a k neje, s ez által ön családjához tartozik.

— E rokonság nem létesüléséről gondos-

kodtunk, s kegyed nevének nevét a családi könyvből kitöröltük!

E szavakat már az odalépő fiatal hölgy is hallá, ki, látva a két férfit távozni, utánok sietett.

— Mylord! szólt komoly méltósággal szegezve szemeit a beszélőre, mialatt férje karjába ölté kezét, én mint idegen, mint Leothardné, s csupán mint nő, ki iránt minden mivelte férfi udvariassággal tartozik, kérem, kiméljen meg bennünket itt a közbámulástól. — Ha velem, vagy férjemmel beszélni valója van, kövessen lakásunkba, hol meghallgatni önt készek vagyunk.

Az angol udvariasan, de igen hidegen hajtá meg magát, mialatt egy percz, — de csak egy futó perczig véghetetlen fájdalommal tekintte az előtte álló hölgyre.

— Én a jövő órában már tovább utazom, s így kegyed fölszólítását meg kell köszönnöm asszonyom. monda észrevehető gunynyal és keserőséggel; csupán azt akarám önökkel tudatni, hogy lord Edwards

estére megérkezik, s erről értesítve, több mondani valóm nincs.

— Atyám! szólt szerepéből kiesve a hölgy, s reszketve támaszkodott férje karjára...

— Jó napot, asszonyom, szólt az angol, s odább akara sietni, midőn egy halk sikoltást hallva háta mögött, hirtelen megállt s visszaneézett.

A főntebb leirt társalgás alatt lassankint kihaladva a teremből, tornáczról, le a lépcsőzeten s végig a sétatér egy részén, azon hidhoz értek, mely a Lahn vize által elszakított fürdő két részét egybeköti.

Midőn az ifju visszaneézett, a két elhagyott alak helyett hármat látott együtt állani, a harmadik a hidról lépett hozzájuk; kemény szigorú arcú ősz ember volt.

Egyetlen szó vagy köszöntés nélkül lépett a rémült, leszeggett nőhez, s karját nyújtva neki, oly parancsolóan tekintett reá hogy az kezét önkénytelen elhúzva férjétől, apja karjába ölté, ki erőtel-

jes léptekkel vezeté be reszkető leányát a „Panorama“ fogadó kapuján.

Én ez egész jelenetet láttam, de természetesen egyetlen szót sem hallék az egész párbeszédből, azonban mindezt később a fiatal angoltól tudtam meg, mivel a fürdőben hosszasabb időzése alatt megismerkedém.

Másnap a jelenet után többé nem vala látható sem a fiatal pár, sem az öreg büszke arcú úr, s csupán sir Wettingham, a fiatal érdekes angol járkált egyedül a sétatéren föl és alá.

A három egyén tehát eltávozott a fürdőből, hogy hova és mikor, nem tudtam.

Midőn később Wettingham, kérésemre elmondá a fiatal hölgy történetét, a főtebb leirtakhoz még a következőket tevé.

A mint a fogadó kapuján eltűnve, az öreg úr lakásába léptünk, mondá az angol, az leányát

egy pamlaghoz vezetve, kabátja zsebéből irást vont elő, s a mellettem álló férjhez vivé.

— Ez irás leányom és az ön valóperének megkezdése, üljön le és írja alá.

— Soha! kiáltá szenvedélylyel a franczia, s eltasztá a nyujtott irást.

— Soha! mondá Laury, a fiatal nő, és férjéhez futva, szerelemmel huzódott hozzá.

Lord Edvards hidegen hajtá össze az iratot, s egy székből helyet foglalva, megvető arczczal tekinté az egymás mellett álló reszkető párra.

— Mrs. Leothardt — kezdé pár percz mulva—az elválást erőszakolni nekem hatalmam-ban nincs. Azonban megtiltani azt hogy nevemet viselni többé ne merészelje, úgyhiszem van oly leány ellenében, ki az apai háztól megszökött s kit mint becstelen személyt fogok a törvényszék előtt porbe idézni, azon esetre, ha parancsomat megszegni bátorzkodnék.

Leothardt arcza égett a dühtől e szavak alatt, míg a gyenge alkatú nőt e kemény, megalázó beszéd végkép meg látszott törni.

Kevés szünet állt be, mely alatt mindnyájan a háborgó és különböző érzelmek ellen küzdénk, mit végre köztünk a leggyengébb tört meg, Laury, ki apja lábaihoz borulva megható hangon könyörge bocsánatért.

— Nekem mennyasszonyom volt, mondá elbeszélés közben Wettingham, skétszeresen sértve érzém viselete által magam, de e perczen szemeim könnyesek lettek, s bármit megtudtam volna bocsátani neki.

De nem úgy sír Edvards. Ő hidegen vonta el tőle kezét, s fölállva — az üres szék előtt térdelni hagyta.

— Ne kérjen ön engem bocsánatért mrs. Leothard, én kegyédre nézve megszűntem ama perctől apa és közelálló lenni, melyben tanácsom kérése helyett álutakhoz folyamodva, intézé sorsának útjait; s egy idegen ember neheztelése, vagy bocsá-

nata kegyedre nézve mindegy. — Azonban miután mindent megkísérték, hogy az utolsó eszközt, mivel a válásra birjam elkerülhessem, most csupán azon kérdést akarom önhöz intézni — tudja-e ki ezen ember, kivel sorsát összeköte?....

E kérdésre a nő férjére nézett ki oly halvány lett, mintha sirból kelne, s feje keblére hanyatlott és lemondólag ereszté el neje kezét, ki térdelése után ismét hozzá lépett.

— Tudom! szólt bizonytalan halk hangon a nő, kit férje ijedtsége bátortalanná tett. — Tudom, ő vagyontalan, de jó házból való franczia nemes, ki ismerve családunk büszkeségét, szegénysége miatt nem mert hozzád atyám, kezemért folyamodni.

— Szegénysége miatt? kérdé gúnynyal az öreg, pár lépést közelebb lépve hozzájuk. Nincsen-e lord Edwardsnak annyi vagyona, hogy nem szorult gazdag vőre, s nem egyetlen leánya volt-e Miss Laury? — Nem mrs. Leothard, kegyed nem vagyontalanságát szégyenlé és titkolá életapasztalatlan

leány előtt, mert kegyed gazdag; hanem apja és nagyapja gyalázatos mesterségét, mely fiúról fiura száll, mint az átok, s melynél fogva ön ki van üzve az emberi társaságokból.

— Atyám! — kiálta kétségbeesetten húzódva el férjétől a fiatal nő, látván, hogy az leverten csüggeszté le fejét, s egyetlen czáfoló szót sem ejte ki.

— Hiszed-e most, hogy szavaim igazak? Kérdé sír Edwards a francziára mutatva.

— Oh az isten szerelmére, de hát ki ő?

— Aláírja-e a válópert Mr. Leothard, vagy megmondjam ki ön? kérdé az öreg.

— Tudjon meg mindent és mondjon le rólam ő maga; viszonzá leverten a kérdett.

— Oh igen, igen, szóljon atyám, szóljon!

Sir Edwards habozott egy perczig. Láttam hogy meg van hatva, hogy félt leánya miatt kiejte-

ni azon szót és nevet, melyhez annyi á t o k , annyi köny és fájdalom van kötve.

E habozási percz alatt, az ifjú magához látszott jönni, halvány arczán elszántság ült, fölemelé lecsüngő fejét és nejéhez lépve térdre borult.

— Bocsásd meg Laury — szólt tompa elfőjtódott hangon, s megragadá a reszkető nő kezét; bocsásd meg azt, hogy oly kimondhatatlan szerettelek, miként szerelmem vétkessé tett ellenedben is. Ne kérdezd k i v a g y o k ; felejts el, és bocsásd meg, gondold a legroszabbat családom kiléte felől, de hidd el azt, hogy nekem ártatlanul kell szenvednem atyáim vétkeiért.

— Nem, nem Maurice, nekem tudnom kell, ki vagy, én nem válok el tőled, bárki volnál, nőd vagyok, esküdt feleséged — és szerencsétlenséged az enyém is!

— Tudd meg hát balga teremtés hogy férjed a volt franczia h o h é r fia ; kiálta szenvedélylyel

sir Edwards, látva a hatást, mit a franczia szavai leányára újra tettek.

Egy éles fájdalmas sikoltás volt minden, mit Laury kiejteni tudott, megborzadva eszméletlenül hanyatlott apja karjaiba, ki azonnal a mellékszobába vitte.

Leothard szó nélkül aláírta a válópert, s még az nap elhagyá a fürdőt. Sir Edwards pedig testben és lélekben beteg leányával előbb haza, utóbb orvosok tanácsára Svájcba utazott.

Igy végzé a szomorú történetet sir Wettingham, kinek megindulását látva, soha sem kérdém a család további sorsa felől; s hogy mi lett a szép angol nőtől, Emset pár hét múlva elhagyván, nem tudhattam meg.

E pár hét alatt bejártam még a fürdő környékét, a közelfekvő Nassaut, a szép kilátású Lahn-völgyet, honnét nemcsak Ems környékét, de a Rajna hegyeit, mintegy távoli ködbe burkoltan „Stolzenfels“ várát, s több más tornyot és omladé-

kot is láthatni. A regényes lindenbachi völgyet, melyet ős, százados fenyőerdők vesznek körül, s melyben még áll azon ős fenyő, hova Plessiv Klára és kedvese Clairant nevei vannak vésve, ki Lafontain szerint e völgyben egy kunyhóban tölté napjait, s itt találta meg újra Klára.

Az ismert kemmena u i kilátást, melyre a fürdő népe úgylátszik legtöbbet tart minden más fölötte, miután ha az ember kocsira ül, a kocsis legelső kérdése mindig az: hogy Kemmenau-ba menjen-e?

S miután Emsnek leírását végezem, visszatérek az e fürdőbei utazást megelőző nevezetes helyekre, melyeket csak azért hagyék utóbbra mint a fürdőt, mert így több gonddal és pontosabban vehetem sorra a Drezdától kezdődő, s egymásután következő városokat; míg Ems az utból kissé félreesve, egy egészen magányosan álló pontot képez.

Drezda.

II.

Reggel négy óra, hajnal volt, midőn e városba megérkezém.

A nap tisztán átlátszón kelt ki a felhők közül, s rózsaszín sugarait nyájas üdvözlésként terjeszté ki a város házai fölött.

Az egész éjet uton és álmatlanul töltém bár, de a hajnali szép világítás bájos színben tünteté föl előttem az ismeretlen várost, s önkénytelen magam előtt láttam jární mindazon nagy művészeket, kiknek műveit, annyi éven át vágyva ez élvezet után, végre látni fogom.

Az üres utczákon előttem vándoroltak: Rafael, Vandyk, Rubens, Holbein, s mindannyian, kiknek tudtam, hogy festéseivel e helyen találkozom, sőt élénk képzeletem a levegőben már előmbe írta a képet is, a nagy, utánozhatatlan műveket; azt hívtam, előttem áll az egész képtár, pedig minő halvány színekkel festett képzelődés, minő szegény ábránd volt mind az, ahhoz a mit még az nap a valódi képtár tárt elének....

A fáradságot némileg kipihenve, alig várom, hogy átléhessem a művészet csarnokának küszöbét, s láthassam azon csodaműveket, melyekre nem egy ország, nem egy nemzet népe, hanem egy világrész néz, s melyről egész Europa oly elragadtatással beszél.

Ha nem lettek volna már mindezen dolgok oly számtalanszor leírva, dicséretök elmondva, ki-merítve, s szépségük s becsök annyira ismert, igen nagy kedvvel írnám le egyenkint azon festvényeket, melyek teremtetésüket leginkább a tizenötödik századnak köszönheték. A tizenötödik század volt a kezdet, s a tizenhatodik vége felé már ismét,

ugyszólván csak árnyékával találkozunk az előbbieknél.

A drezdai képtár még csak egy kis része annak, mivel Europa gazdag városai birnak, és még is mily leirhatlan ritkaságokkal találkozik itt az ember, mily mélyen tanulja becsülni azon művészetet, melynek magasztos alakjai egy Rubens Rafael és Holbein lelkében éltek, s melyeket csak a teremő imádásának legihletettebb perczeiben alkothata.

Szerintem a művésznek, legyen az aztán bármi tekintetben kitűnő, minden nagyra, szépre és nemesre hevülő és lelkesülő kebelrel kell birnia, s a természetben a legcsekélyebb dolgokat is ezen ihletett szemmel tekinteni és azon hevülő lélekkel fogni fel, mely minden természeti látványban a teremőt imádja, és annak mindenhatóságát, nagyságát és megfoghatatlanságát ismeri föl.

És mennyivel inkább meggyőződtem e véleményemről azon festmények látásakor melyeknek

egy egy Madonnája, s Megváltója, sok század mulva is ama szent vallásosságról fognak tanuskodni, melyet a művész e képek teremtésekor érezhetett.

Azt mondják, az írónak mindazt át kell előbb érezni, mit betűivel ki akar fejezni. Mennyivel inkább szükséges, hogy a festő keblét áthassák azon érzelmek, melyeket a vászonra lehelt alakok szemével, arczával, s még tagjaik hogyan és mikénti tartásával is, mondani, kifejezni és a nézővel éreztetni akar.

A mely festő élő alakok másolatával foglalkozik, egyik főkélléke a hiven találandó arcznak, hogy azt már előbb néhányszor lássa, vonásai ismerősekké váljanak neki, s a kifejezés mozzanataira vigyázzon s ügyelni tudjon. Pedig ilyenkor a minta is előtte áll!

De mennyivel szükségesebb éjeket napokat tölteni az írónak is, s annál inkább a festőnek egy oly alak ismeretével, mely csak a képzeletben él, melyet saját lelke teremtett maga elé, s melyet szí-

vének legmélyebb bensejéből, érzelmeinek tán legfájóbb, legszentebb emlékeiből varázsolt a papirosra, vagy lehelt a szintelen élettelen vászon fölé.

Mit érezhetett egy Rafael, midőn ama kifejezetlen szépségű Madonnát festé, mely „Madonna di San Sisto“ név alatt ismeretes és világhírű? Mit Holbein, midőn Madonnáját hasonlóan elkészülve látta? E két kép a drezdai képtár két legritkább gyöngye.

Midőn az ember belép azon szobába, hol Raphael „Madonnáját“ a pompás oltárkeretben látja maga előtt, okvetetlen amaz érzés fogja el, melyet templomba léptünkör érezünk, s megvagyok győződve, hogy a művész azon látmányban találná legszebb és legméltóbb jutalmát, mely a kép megpillantásakor kivétel nélkül minden arczon észrevehető.

Azon elragadtatás, azon hívő, át szellemült kifejezés, s a szent megadás szelid mosolya, mely a Madonna arcán tündöklök, midőn a karjaiban tartott gyermek Jézusra tekint, mindenkit egyiránt elbájol, s majdnem elfelejteti csodálni azon tökélyes

összeállítást, melyet a szent anya mellett jobbról és balról térdeplő két gyönyörű alak, Sixtus és szent Borbála, s alól a felhők alján a két gyermek angyalfő, hozzájuk föltekintve, képez.

A néző e kép szemléletől alig bir megválni; újra és újra talál abban valami újat, szépet és még észre nem vettet, s újra és újra szeretné az egészet végig nézni.

Igen jelentős e kép hatására azon történet, mit Drezdában Ágost királyról beszélnek.

Ő tudniillik 1727-ben még mint trónörökös utazott az egész világon, s ez alkalommal látta e festményt Piacenzában a fekete barátok kolostorában, mint oltárképet fölállítva.

Elragadtatása leirhatatlan volt, s azonnal föltevé magában, hogy mint király, egykor e képet bármi áron megfogja szerezni, s húsz év mulva csakugyan megvevé azt a barátoktól 40 ezer scudiért, vagy a mi pénzünk szerint, mint egy kilenczvenezer forintért.

S mikor e kép 1753-ban Drezdában húsz évi óhajítás után a királyi várba megérkezett, a király annak azonnali kipakolását és fölállítását rendelé.

Midőn ez megtörtént, azonnal a trónterembe vitették, de a fölállítók késtek, mert a teremben a legjobb világítás azon helyen lett volna, hol a trónszék állott. Midőn a király e késedelmet észrevevé, a várakozás nyugtalanságával siet a trónszékhez, s azt saját kezeivel elmozdítva kiáltá: „Helyet a nagy Raphaelnak!”

És mily nagynak kelle aztán örömének lenni, midőn e képet fölállítva látta, gondolám e történet hallásakor, s még egyszer jól és hosszasan megnézém azt, mielőtt a szobát elhagytam volna.

Az átelleni szobába léptünk, hol Holbein Madonnája diszlik.

E ritka szépségű kép az, mely a Raphael-Madonna pendentjét képezi, s melyeket mindenütt mint két testvért emlitenek meg.

A főhelyet a vásznon a Madonna foglalván el, karjaiban a gyermek Jézussal, mellette a kétfelöli tért, a baseli polgármester, (ki e képet festeté) és annak családja töltik be.

Ha talán Raphael Madonnáját előbb nem látam volna, valami szebbet, nagyszerűbbet alig képzelheték az előttem álló festménynél; azonban elismerve bár és csodálva ennek is minden rendkívüli szépségét, szerintem amaz mégis az első helyet foglalja el.

Nem tudom, mindenkre oly hatást gyakorl-e két kép, de előttem felejthetetlenek maradnak; s midőn az utóbbin a Szűzanya arczában amaz érthetlen, gyermekded kifejezést csudálám, a melylyel gyermekére tekint; addig amannak homlokán, azon szent emelkedettség, és szemeiben az anyai ihlet, kifejezésében az ártatlanság dicsfénye tűnt föl előttem.

Valóban áldást mondhat minden nemzet egy August herczeghez hasonló fejedelmére, ki országát nemcsak anyagi, de szellemi tekintetben is nagygyá igyekezett tenni, s kinek a drezdai kép-

tár a most már semmi áron meg nem szerezhető Raphael Madonnájának birását köszönheti.

A képtár átnézése után, mely a legkevesebb időt számítva, három-négy órát igényel, a királyi szobor muzeumot, az ugynevezett Grüne Gewölbet, s a város egyéb nevezetességeit néztük meg.

A sok érdekes régiséggel bíró templomok, szobrok és sötétfalú házak között megemlítendő még, mint a városnak egyik disze, az újvárosban álló nagy lovagszobor, mely I. Augustus királyt ábrázolja, Wiedeman főhadnagy által idomítva.

Igen kellemes hatást gyakorol a nézőre az ugynevezett „Drühl-i-terasse“ mely a folyam partján diszlik, s a viznél jóval magasabban lévén, arral lenézve, széltében és hosszában, igen szép kilátást nyújt.

E sétatért magos vásráczozat keríti, a kiszabott széles járdán belől kávéházak, pihenő padok,

árnyasfák alatt vannak fölálítva, s azok rendesen elfoglalva nézőktől, sétálóktól, s a kávéházak telve reggelizőkkel, kik nézván a folyam hullámzó vizét, élvezhetik a tiszta reggeli léget, s mulatván magukat a számtalan járókelők szemléletével, igen kellemben töltik az időt.

E helyen van a város rendes képművelése, melyben kezdő művészekről, sőt privát emberek régi és szép képei által, igen szép érdekes festmény gyűjteménnyel találkozunk a néző.

A drezdaiak tudván azt, hogy a sétaterre legtöbb ember szokott összegyűlni, a nevetségig tele ragasztják hirdetésekkel a fákat, faépületeket; melyek ott fölállítva vasárnapi és ünnepmulatságokat rejtenek magukban: s a műkiállítás házának falát, úgy, hogy az épület alig látszik ki a sok mindenféle anonce, hirdetés útbaigazítás stb. se-regtől.

Midőn ez ügyesen rendezett sétahelyet láttam, a pesti folyam melléke, a szép Duna s a két hely ugyanazon fekvése juttatá eszembe, hogy mily

szépen lehetne nálunk egy ily csinos helyet alakítani.

A Dunapart éppen elég széles volna arra, az alant uszó folyam szebb, mint minden nemzet folyója, s az átalleni kilátás, valóban hasonlíthatlanná tenné azt, minden mással.

A partnak fölemelése által, az ember nemcsak Pestnek egy egész részét látná, hanem balra a Sz. Gellért hegyét, jobbra a regényes Svábhegyet, s szemközt a budai váron elmerengve egy nemzet multja lebeg a néző előtt.

Ki a mi Pestünket látta eddig külföldi s idegen ember, egyformán azon meggyőződéssel hagyá el, hogy e városnál alig látott kellemesb és vonzóbb fekvésű helyet.

Pedig mennyire hátra van az még más városoktól, mennyire kevés gond, kevés fáradtság fordítaték eddig szépítésére és diszítésére, s ha csupán egy ily élénk zajos és népes helye volna, mely már fekvése, vidéke és a természet különös kedvezése

által is oly sok előnnyel bir, mint éppen ezen pont, összehasonlíthatlanná válna a legtöbb várossal, annyira nyerne tekintélyében, s fölül állna a mostani kopár járda, és puszta homokkal borított, part, elhagyott sétahelyén.

Igy gondolkodám, midőn a drezdai „Drühl-i terasset“ láttam; azóta azonban e véleményem megváltozott, mert miután a nemzet tudóstársasági palotája e helyen fog állani, diszesb lesz az minden másnál, s büszkébbek leszünk reá, mint bármire, mi e helyen lehetne, különösen ha évek múlva egykor majd tudóstársaság, nemzeti színház, nemzeti kaszinó, s több ily nevezetes épületek, mik haladásra és művelődésre mutatva, a nemzet valódi igyekezetét és alakulását hirdetik, együtt állandnak, s mi örömtelt arccal mutathatjuk meg az idegennek, ki még most alig tudja tán, hol és merre van „Magyarország“ hogy azon nemzet fiaí, kik egykor saját fáradságukkal kerestek hazát, saját fegyverökkel vitták ki és vérükkel őrizék meg azt; gyarapítani és művelődését segíteni is tudják, s hogy egykor egyenlő rangban

és egyenlő joggal emlithesse az emberiség a „magyart“ minden más régi és szerenséesebb nemzet népeivel; arra igyekezni és működni szívvvel, lélekkel, sőt akarattal is tudtak.

Frankfurt.

III.

Drezdát odahagyva, a következő város, hol ismét másfél nap időzünk Frankfurt vala.

A vasut állomástóli bemenetkor a városba, legelső a mi szemembe tűnt, Guttenberg nagy emléksobron, életnagyságnál nagyobbra öntve, jobb és balján két társával Schöffer és Fausttal, kezében az öntött betüket tartva.

E szépség és nagyszerű emléksobron kívül, meglepő még a hasonló nagyságu imposant Goethesobron, melyen a nagy költő komoly gondolkozó arczozal, hiven eltalált vonásokkal, kezében borostyánj koszorut tartva áll.

Emlékezetes és érdekes e városban azon házat látni hol Goethe született, s melyet a kapu fölött márvány tábbla jelöl ezen szavakkal:

„E házban születet Göethe János Farkas
auguszt 28-án 1749-ben.

Fönt a ház padlásszobáiban lakott Goethe mint fiatal fiú, bizonyynyal itt születtek és foglalkodtaták őt amaz eszmék és érzések, melyekből később egy Götz, egy Werther alakult, itt tölté tán be legelőször lelkét azon költői ihlet, mely oly nagygyá és hallhatatlanná tévé őt. — Nehány csekély emlék még mutattatik tőle a szobákban.

A frankfurti képtár azonban távolról sem hasonlítható a drezdaihoz, de mind a mellett bir egy igen nagybecsű képpel, mely reám mint protestans-ra kétszeres hatással kellett hogy legyen. S ez „Husz a cardinállok előtt“ czimű kép, melynek mind összeállításában, mind a különböző arczkifejezésekben, első percze fölismerni a művész lelkesültségét, mit e kép hőségnek, Husznak, arczába lehellt.

A cardinálisok és püspökök pompás vörös ruhában, fejeiken vörös sipkával, tündöklő arany és gyémánt keresztekkel diszítve foglalják el az egész balfelöli tért; míg a szoba jobb fele üres, s a terem közepén Husz áll, egyszerű barna szőr talárban, födetlen fövel, s gazdag haja vállaira hullva átszellemült arczát környezi.

Amazok vonásain gúny, dacz és káröröm tükrözi magát, midőn Husz előadására hallgatnak, míg a beszélő az átelleni nyitott ablakon át, a tiszta kék égboltozatra függesztett szemekkel, nyugodt komoly vonásokkal, adja elő tanát, vallását és hitét.

Ajkain a meggyőződés mosolya ül. Szemeiben a vallásosság szent üdve látható, s az egész arcz, az egész tartás, a kéz mutatoujjának nyugodtsága, melylyel a papoknak a biblia szavaiból mondatokat jelöl, azon két szóban öszpontosul a néző előtt; Hiszek és e hitért megtudok halni.

A kép háttere egészen sötét, s a homályból gróf Clum, Husz barátjának alakja tűnik elő.

Mily kár hogy nincs e kép a mi birtokunkban, s Magyarország fővárosában fölállítva.

Tán az egész világon sehol sem foglalna el az, martyr hősével oly méltó helyet, mint nálunk, hol a tapasztalatos idők nehéz napjai meggyőztek bennünket arról, miként Husz nem hiába áldozta véréért hitéért, s miként a hit még mindig igen mélyen és hiven megőriztetik az őt követők szívében.

Ez azon kép melyért a frankfurti képtár átnézését elmulasztani lelyrehozhatatlan hiba volna, a többi festmények azonban a drezdai után igen kevés hatást képesek a nézőben előidézni.

A képtár átnézése után meglátogattuk az ugynevezett „Ariadnumot“ vagy Bethmann muzeumát, hol Danekker elhiresült Ariadnéje képezi a kiállítás díszét.

E szobor egy egészen a többitől elkülönzött helyre van állítva, melyektől zöld függönyök választják el a gyűjtemény kincseit. Fölötte rózsaszínű világítás, majdnem élő színben tünteti elő a

gyönyörű alakot, mely egy oroszlánon félig ülő, félig fekvő helyzetben, életnagyságban, nemes büszkeséggel emeli fejét, és kifejezésteljes arczát a néző felé.

Lehetetlen, e faragványt látva nem csudálni egyenkint annak minden kis részét és tagját, s ama művészi tökélyt, mely legnagyobb részletekig megakart felelni magának. S bár egyike e szobor a legujabb faragmányoknak, összehasonlítható és egy helyre állítható az a művészet bármely tökélyes mesterművével, mely egy Canova, Thorwaldsen, s az ismeretlen nagygy örög művészek vésője alól került.

A színház mely a nyári napok alatt nem sokat ér, a könyvtár, s az érdekes dioráma megnézése után megemlítendő még a „Dom“ vagy st. Bartholome templom, melyben Dürer és Rubens, két szép oltárképével találkozunk.

A Domnak átellenben egy sarokház falába gömbölyű medaillon formába Luther Mártonnak kisedd kőképe van vésve, s egy ottani monda, vagy

történet szerint, Luther Wormsba menetelének útja előtt, e házban beszélt volna a néphez, s hirdette és adta elő hitét. A városon végig folyik a Main, s ezen vizen keresztül csinos hid köti egybe a két partot, innét Frankfurt városát, túl már Sachsenhausent.

E hid közepén van fölállítva „nagy Károlynak“ kőből faragott szobra, mellette egy vas-kakassal, mely a hidon járokra alátekint. Mint a város népe beszéli, e kakasnak azon jelentőség jutott a hidnál, hogy midőn az építőmester az építéshez fogott, az ördög segítségét hiva fel munkájához, a legelső teremtményt mely azon köröszül menend neki ígérte E szerencsétlen ember s ördögközti szövetség martalékja egy kakas volt, melyről azt beszélik, hogy minden zsidóra, mely a hidon át megy, élesen s hosszasan kukorit. Ezt azonban én nem vettem észre ottlétem alatt.

A Main innenső végén magas és palotaszerű házak emelkednek, melyek közül kitűnik a városi könyvtár, mely szinte egy igen nevezetes Goethe szoborral bir P. Marchesi által készítettve Mailand-

ban. E könyvtár háta mögött terül azon zsidó iskola, melyet a Rotschild család alakított, s érdekes még látni a városnak „zsidó-utca“ név alatt ismert részét, hol egykor a szegény Rotschild, a mostani nábob család alapítója lakott, s mely valóban oly szegényes piszkos és titokteljesen tűnik föl előttünk, mintha minden háztulajdonos az örökön bolygó zsidónak, s minden épületnek nagy és mély titkokat rejtő háznak kellene lenni.

Pedig ez utca még nevezetességekkel is bir. E helyen van a Rotschildek comptoirja szép és izletes modorban épült házban, s nem messze tőle egy más kised igénytelen ház falán ezen fölirat olvasható: „E házban született Boerne Lajos, 1786-ban Máj. 22-kén.

Azonban egészen megvidámul az ember, midőn e helyről kiérve, a város főutcáján találja magát. Nyájas derült színezettel bir itt minden, a házak legtöbbszörre ujon építve, vagy kiigazítva, a kirakatok csinosága, a nép élénksége, s a város minden részében uralkodó mozgalom, mely amaz élénk kereskedelemre mutat, melylyel Frankfurt

bir: mindmegannyi vidámitó tárgyak, és dolgok, ama szomorú, piszkos városrész látása után.

Az itt időzés kiszabott ideje után odább menve, Mainznál a Rajna gyönyörű vidéke nyílt meg előttünk, ezer tájképével, regényes hegyeivel, emlékezetes omladékaival, melyektől Koblenznál válva meg, azon napnak estéjén már Emsben voltam.

E fürdő vidékét, annak szépségeit, s némely részben már az ott töltött napokat is leírtam, s most a fürdő elhagyása utáni utat folytatván, azt a legelső várossal kezdem meg, hol ismét pár napot töltenk....

Köln.

IV.

Lahnecktől, hol hajóra ültünk, Kölnig, a Rajna minden regényes és szép helyét látjuk, itt jobb- és balfelől egymást éri a nézni való, míg Kölnön túl egyszerre félbeszakad a vidék szépsége, s épen olyan kopár és egyhangú, mint bármely más folyam partja és vidéke. •

Köln, a mi a város belbecsét és tartalmát illeti, alig bír a „Dom“-on kívül valamely más nagy nevezetességgel, azonban tudva e helynek egész történetét, s apró eseményeit, mindamellott sok érdeket gerjeszt az odaérkezőben.

Az első megérkezés kellemes hatást gyakorol az emberre, bár azon régi és ószerű városok közé tartozik az, melyek rám nézve szokatlanok és ismeretlenek valának, s kormos utczái és sötét, majdnem egészen fekete falai és kéményü házai által, szomorú színben tűnik fel az idegen előtt.

E szomorító hatást azonban csak akkor érezzük, midőn a várost széltében és hosszában átnézve, azon sötét és piszkos utczákba érünk, hol még minden a múlt századra, s zárdaszerű épületeivel ama „szent“ melléknévre emlékeztet, melyet a város, 200 templommal birván egykor, nyert és viselt.

A hajóról leszállván azt azonban még nem vesszük észre és nem láttuk.

S a part mellett magas palota diszlik, mely egyike a legjobb fogadóknak, s mindenek fölött gyönyörű kilátással bir.

Valóban elragadtatást érzék az erkélyre lépve, mely szállásunkhoz tartozék, a fogadóban; s a Rajna vizén és a szép vidéken végig tekintve, mely

mintegy keretbe foglalt pompás tájkép terült szemeim előtt.

Este volt midőn megérkezénk, nyári illatos és holdvilágos est.

A csillagok s az alkony-királya teljes pompájában ragyogtak a Rajna hullámozó vize fölött. A hid mely a két átelleni partot összeköti, éjjeli lámpáktól világítva, s alant az innenső és tulsó part egyformán néptelen.

E város bár népes és rendesen igen sok idegen-és utazóval telve, este korán már csendes, és nyugalmas szokott lenni. Színháza csak télen van, s nyáron a város népe a folyam partjain élvezi az estalkony tiszta levegőjét, s mulatja magát a szép vidék panorámájával, mely ha kedvező az idő, s tiszta a lég, gyakran oly nagy kiterjedésűvé válik, hogy a Rajna legnevezetesebb romjai és helyeinek legnagyobb része látható.

A legelső mindennek előtt és fölött a város nagy nevezetességét a „Domot“ megnézni, mert arra

különben is sok idő kívántatik ha valaki jól emlékébe akarná vésni, azt figyelmes vizsgálat alá veszi.

E roppant épület tervében és annak kivitelében, melyre száz, és száz év óta igyekeznek, bámulhatjuk az emberi ész nagyságát és teremtői képességét, de legfőképen bátorságát, mely egy ily épület fölállításához fogott.

A templom külseje után, mely ezer és ezer faragmányával, a különféle szentek, vitézek, angyalok, és szörnyetegek alakjaival órákig, vagy napokig bir ujat és ujat nyujtani a nézőnek: épen oly meglepő és nagyszerű belső része, mely örökké hemzseg az idegenek-és bámulóktól, kik nézni és csodálni jönnek a világ minden részéből az elhírhedt szépségű épületet.

E templom alapköve majdnem hihetetlen, hogy még 1248-ban tétetett le Hochsteden Conrád érsek által, azonban egy ily épület alakítására az eszme már 1225-ben Engelbert érsek agyában született, ki azonban nemsokára meggyilkoltatván, terve kiviteléhez nem kezdhetett.

Csontjai a Dom kincstárának egy ezüst pompaszekrényében őriztetnek, neve a szentek közé vétetett fel, mint ki legelső gondolt a templom létesítésére, a legelső építőmester neve azonban, ki annak építését megkezdé, nem tudatik.

Ez építés eleinte igen lassan haladt, azon örökös ellenségeskedés miatt, melyben a papok a várossal éltek, míg végre nagy nehezen 1322-ben haladt annyira, hogy chorusa beszenteltetheték. Azután még folytattatott egy ideig az építés, de végre a 16-dik században egészen megszűnt, s ez idő alatt igen sok viszontagságon ment a templom keresztül, annyira, hogy 1796-ban a francziák által még széna-raktárnak is használtatott.

Később azonban, a kor kifejtettebb szelleme és emberei átlátták és elismerték e nagy eszme kiviteli szükségét, megérték e nagyszerű tervben létező művészetet, s igyekeztek azt gyarapítani s elősegíteni lassankint oly nagy mértékben, hogy III. Fridrik porosz király 1816-ban 200,000 tallért adományozott az építés folytathatására.

Halála után a következő fejedelem s lassankint minden gazdag ember és az egész város magáénak tekintve a templom ügyét, igyekezett azt elősegíteni, míg végre most már reményük lehet, hogy hat, vagy nyolcz év alatt az egész pompás épület, teljes díszében és a merész terv méltó valóslásával teljesen elkészül, s állni és létesülni fog.

Szép üvegfestményei, oltárképei, s gyönyörű massív oszlopai belsejét is méltóvá teszik a külső pompához.

Érdekes fölmenni a choris erkélyére, honét az ember az egész templom belsejét, alját és felső részét egyformán láthatja, s teljes mérvben keresztül nézheti, mi alulról a templom magasságánál fogva lehetetlen.

A többi számtalan régi és újabb templomok kevésbbé figyelemreméltók, különösen a Dom látása után.

Van azonban még egy igen érdekes ház e

városban, melyet mint történeti nevezetességet mutatnak az idegennek ; s ez Rubens születésének háza.

Mint Kölnben állitják, e kisded épület adá az első levegőt a nagy művésznak, s egyszersmind a világot egy Rubenssel ajándékozá meg. A történetbuvárok azonban még mindig nincsenek tisztában, hogy melyik valóban a sok közül — melyek mindmagoknak tulajdonitják Rubens születése helyét — az igazi város, hol a művész csakugyan született. S csodálatos hogy e kis ház nemcsak egy élet kezdetére volt hivatva, de egy más élet napját is lenyugodni látta: Medicis Máriáét, ki mint özvegy, franciaországból száműzetve Kölnbe jött, s a sors különös akarata által, épen e házat fogadá lakhelyéül, hol mindentől megfosztva, szegényen és elhagyatva végzé, eseményteljes életét. A kapu fölött jobbról és balról két kisded fatábla hirdeti a ház e két nevezetes tulajdonosát.

Végig és körüljárva a várost, mint minden idegen helyet szoktam, hova legelőször érkezem, föltűnt előttem a boltok kirakata-és fölirataiban

azon nevetséges vetélkedés melyet a „kölni viz“ készítőinél s eladóinál észrevevék.

Itt e szagos viz hazájában, mindenki az igazi Farina utódja akar lenni, ki a kölni vizet egykor föltalálta; s azért mindegyik azon egy nevet írja boltja fölé; míg végre a csakugyan valódi Farina utód egész kirakatokat tart azon számtalan érdemrendek és keresztek megmutatására, melyeket előde, a család hírének alapítója, majd minden európai udvartól nyert, elhirhedt vizének föltalálásakor. Kölni elhagyva félnap alatt Brüsszelben valék, s a sötét régi város után, valóban jól érzém magam a nyájas, derült színezetű város házait látva, s utczáin végig haladva az indóházban megérkezés után.

Brüsszel.

V.

Gyakran fájó szívvel gondolék elutazásom előtt, azon honfiakra, kiket sorsuk egy vagy más megtörhetlen oknál fogva hazájuktól hosszú időre távol tart; s mindig megfoghatatlannak tetszett előttem, ha hallám, hogy ez, vagy amaz ember, itt vagy ott külföldön időz, sőt lakik, megszokott és szívesen van honától távol.

Szerintem e név h a z a nem csupán szó, vagy elnevezés, de egyszermint egy oly érzésként nyugszik az keblünkben, mely szükséges kelléke az életnek, melynek sorsához van kötve boldogságunk, jólétéhez nyugalunk, s ha bajban van, vagy sinlik,

az minden egyes honfinak és honleánynak egyéni búja és fájdalma is.

Azért hihetetlennek tartom, hogy valaki távol honától, a helytől hol született, azon nap melegétől, azon fák árnyékától, madarak énekétől, mit mind külön-külön magunkénak tudunk és hiszünk, oly távol, hol hazánk sorsáról azelőtt alig hallhatánk valamit, az ismerős arczoktól megválva élni és boldognak lenni, előttem megfoghatatlan és hihetetlen állításnak tetszék.

Vagy keserű csalódás vitte el a történetek színhelyéről ez, vagy amaz egyént, kiről tudtam, hogy kint időz idegen országokban: vagy bűne, mit hontársai előtt takarni akart, vagy a sors a földönfutás átkát oltá keblébe, hogy ne legyen nyugta s bolyongjon mint az örök zsidó: gondolám, de hogy éveken át, egy egész féléleten, jól és boldogan érezze magát valaki távol honától, elhinni soha sem lettem volna képes.

Ezt érzém a Brüsszelbe érkezés előtt mindeütt — az egész úton. Örömmel jártam-keltem,

mulattam magam a számtalan ritkaságok nézésével, tudtam, hogy szórakoznom szükséges, és valóban szórakoztam, mert érdekelt már maga az út, a különféle népfaj megismerése, a nagy festők, művészek, nevezetes helyek, épületek, emlékek és különösségek látása és megismerése; melyre nálunk fájdalom soha sem lehet alkalmunk; de minden perczben érzem, hogy idegen helyen vagyok, hogy ez utat a tapasztalatok kedvéért örömmel teszem, de azt is, hogy e távollét csak ideiglenes—és mégis ha igazságos és őszinte akarok lenni, akkori érzéseim festésében, minden szórakozás mellett, voltak perczek, órák és különösen éjeim, hol szívem elszorult, s a honvágy fájdalmas keservét érzem — pedig tudtam, vagy legalább reméltem, hogy még mindazt, mit ez út kedvéért oda hagytam, viszont fogom nemsokára látni.

Azonban, mint már a „Nővilág“, „Uti leveleiben“ is említém, Brüsszelbe érve, e hitem és véleményem némileg szelidült, annyiban, hogy e helyen tán könnyebben töltenék éveket, mint másutt néhány napot, s hogy ha valakit sorsa okvetetlen távol kényszerít lenni, Brüsszel az, hol Pest után jól érezheti magát.

S e hitem s véleményem egyedül azon hatásbaól ered, mit e város reám az első magánélvezet alkalmával tett.

Házai barátságosak, fehérek, téres ablakokkal, egészen új modorban építve; utczái szélesek mint Pesten, térei nagyok, fákkal és bokrokkal díszítve, s népe is derültebb arczczal és vonásokkal járkál az idegen mellett és előtt, mint a többi német, szász és cseh városokban.

Különös nevezetességekkel nem bír a város, de nekünk magyaroknak már annál fogva is érdekes, és emlékezetes maradand mindenkor, mert e hely az, hol egy ismert és szeretett honfitársunk enyhet és nyugalmat talált azon rettentő csapás után, mi érte a hazát, s vigasztalást ama kénytelenségben, mely honától oly régen távol tartja.

Szóval Brüsszel igen jó hatással volt reám. Hogy miért, azt tán elég érthetően és fölfoghatóan megmagyarázni nem tudnám, de vannak helyek, melyekkel épen úgy vagyunk, mint az emberek arczaival,

az egyik kellemetes, jó és felejthetlen hatással van reánk, míg a másik ok nélkül visszariaszt, elkedvetlenít, és minden igaz meggyőződés nélkül ellen-szenvet érzünk iránta.

Szép és nagyszerű templomán, parkján, és Jardin des plantes-ján kívül, alig bir valami más nevezetességgel, és lakosai mégis szívesen és nem egyszer hasonlítják magukat a párisiakhoz, s büszkén emlegetik pompás, úgynevezett, vásárcsukát, „hol a régi, pár száz év előtt épült városház és czéhek házai még mindig tündöklenek az arany czífrázatoktól és pasage-ukat, mely valóban igen gazdag és izletes kirakatokkal bir. E pasage-ban járva kelve, egy magyar emberrel találkoztunk; mintegy tizenkét óra lehetett, s majdnem hihetetlennek tetszett a hang, mely a számtalan idegen nyelv hallása közben, magyar nyelven „jó reggelt“ kívánt.

Meglepetve néztünk vissza, s mellettünk láttuk a hang tulajdonosát, ki állítá hogy arcunk után, de én hiszem hogy azon kevés zsinórzatról mely ruhánkon volt: ismert ránk, hogy magyarok vagyunk. Mint mondá, tizenhat éve hogy kint la-

kik. Családot alkotott és meg is szokott Brüsszelben, de csak a kényszerűség hagyatta el hazáját, s mint könyes szemekkel állítá: addig meg nem hal, míg nejeének és gyermekeinek meg nem mutatta a szép Magyarországot.

Érdekes itt megnézni a csipke-gyárt, s meggyőződni azon roppant fáradságos és lassu munkáról, melylyel azon szép csipkéket készítik, melyeknek ára gyakran túlságosnak és kiállhatatlan drágának tetszik, pedig látva e készítményi módot, valóban el kell ismerni annak igazságát.

Kisded rámaforma fára húzott czérnaszálakon tűvel, melynek végén kissé igen finoman meghajlott kajmó van: hetekig dolgozik, míg valamely csekély mustra észrevehető, s az egész oly finom, oly átlátzó, miként legtöbb ott dolgozó asszony vörös és megerőltetett szemekkel bir, s mint mondák, több évi munka után gyakran egészen elgyengül látásuk.

Láttam egy sűrű fátyolt készíteni, melyen két asszony négy hónap óta dolgozott már, s még alig

volt meg fele. Gyönyörű lesz az, azon mennyaszszonynak bizonynyal igen drágán és fényesen kell öltözve lenni, ki e pompás fátyolt fogja esküvőjekor viselni.

Templomai között érdekesek a St. Michel et Gudule-i egyház, s a Notre-Dame de la Chanelle-i, mely gyönyörű képekkel bir, Van Eycken által festve. Három érdekes arczképpel, Louisa Mária királynét, Brabanti Johanna hercegnőt, s Izabella infansnőt ábrázolva, kik mindhárman ismeretesek valának áldozatkészségük, jószívük s jótéteményeik által.

A város egyik téres piaczn magas fekete márvány emlékoszlop áll s ezen név alatt ismeretes „monument des martyrs;“ sőt a piac is palée des martyrs nevet nyert azon szerencsétlenek emlékeztéül, kik az 1830-dik évi szeptemberi forradalom napjai alatt elesvén, ez oszlop alatt nyugszanak.

Kit a ritka növények érdekelnek, szép és mulatságos még a „Jardin botanique-ot megnézni, mielőtt az ember e várost odahagyná.

Két napi itt időzés után elhagyám Brüsselt s kíváncsian néztem a legközelebbi, kitűzött állomás elébe, mely Antwerpen volt, hol életemben a legelső kikötőt láttam.

Antwerpen.

VI.

E város, régi, sötét, házaival, hosszú, földig érő fekete köpenyben járó asszonyaival, kik mint egy-egy kísértő lélek suhannak el egymás, s az idegen mellett; ószerű, de pompás katedrájával, mely minden óranegyed-ütéskor különféle szomorú énekeket és dallamokat ad elő, s melyet „harangjátéknak“ neveznek, igen meglepő hatást gyakorol az idegenre.

Késő délután volt, midőn Brüsseltől Antwerpenbe érkezém, s mihelyt lehetséges vala, a kikö-

tűhöz sietve, érdekes és előttem felejthetetlen látványnak levék tanúja.

Az egész elmúlt nap egyike vala a legszebbeknek, midőn a nap már többé nem éget, csak kellemes melegű, a fák levelei itt-ott sárgás-zöldek kezdenek lenni, s a víz partján, a levegő tiszta, fris, és átjárja az ember idegeit.

A nap nyugvó félben volt, vörös sugarai mint égő parázs tündöklének a víz színén, hűvös szél dagasztá a számtalan kifeszített vitorlát a hajókon, melyek a hajóslégények harsány dala közben sikamlának tova.

Az antverpeni csatorna partja egyike a legélénkebb kikötő és lerakó helyeknek. Száz és száz kisebb és nagyobb hajó van itt, részint kikötve, részint örökös mozgás- és tevékenységre használva. Elláthatatlan sokaságú málha, hordó, zsákok és megszámlálhatatlan hajós-nép tarkázza a partokat, melyek szerintem egy tengeri kikötőnek leghasznosabb és legszebb diszei. Élénk zugás volt hallható a parton, midőn oda érénk, nagy ember csopor-

tok állongának, s félig örvendő, félig nyugtalan arczokat láttam mindenfelé magam körül. Itt-ott egy-egy nagy szeneshordó mellett czirmos fekete emberek lapátolták a szenet, kis távolságban, égő tűz lángjánál nyáron halat sütve nevetgéltek és élceltek a hajók legényei, mások az égettbor hevétől kipirulva, koczkával tölték az időt, s volt ez élénk sürgés forgás és lárma között egy-egy magányos, egyedül álló alak is, ki szemmeresztve, elmélázva néze a távolba, s arczán meglátszott a várás kinja.

Bármint meglepett e szokatlan élet, s alig győztem hirtelen étnézni a part különféle változatait, mindamellettt kíváncsi valék megtudni ez élénk várakozás, sürgésforgás és nyugtalanság okát, s egy közel álló hajóslegénytől megkérdezém.

— „Wellington“ a nagy hajónak kellene ma megérkezni ; mondá a kérdett, már egy hónap óta várjuk, de semmi hire sincs.

— Es mikor ment el ?

— Egy éve mult ugy hiszem, viszonzá a le-

gény gondolkozva, s egy közelálló nőhez kiáltva kérdé: Hej Lubicza! mikor is ment el a nagy hajó?

A kérdett alak hozzánk fordult, s nagy fekete szemeiben könyeket láték, midőn a kérdésre halk hangon pár flamandi szót kiálta vissza.

— Egy éve mult holdtöltekor.

— Ez az asszony is férjét várja a hajóval, s éjjel nappal sir, hogy nem érkezik, csak másfél éve van férjnél, s férje egy egész év óta távol a tengeren.

Érdekkal néztem reá, de arcját nem láthatám, mert fejét újra a víz felé fordítá s mozdulatlan össze font karokkal állt a parton. Hosszú fényes s kissé göndör fekete haja két gazdag tekercsben lógott alá, öltözete durva pamut-szövet, lábain fapapucs, a flamandi népviselet szerint, s mégis oly szép, oly festői jelenség volt a flamandi népéletből. Erőtéljes, jól kiformált alak, mint minden flamandi nő. Vonásai, melyeket később jól megnéztem, Ru-

bens alakjaira s hölgyeire emlékeztetének, s nap-
tól kissé megbarnult arczához oly jól illettek a
hófehér fogak, s a várás és nyugtalanságtól felhe-
vült piros ajkai.

Midőn a nap lenyugodott, a kised játszi vi-
tórás hajók kikötének, s a szél erős hideg, s a part
sötétes kezde lenni, a fiatal hajósné egy deszkára
ült s hallhatóan zokogott.

Fejét ölébe, egő arczát kezeibe rejté, s mit-
sem válaszolt, midőn az egymásután mellette elme-
nő hajósnép fájdalomán nevetett, s élczes szavakkal
vigasztalá.

— Mit sirsz? mondá az egyik, lábával meg-
taszítva őt; — nem vagyunk-e helyette százan?
csak egy Péter volt-e a világon.

— Valahol befagyott a jegestengeren, majd
haza jön, ha a jég kienged — mondá egy másik.

— Halat fogtam Lubicza — szólt egy halász,

hállóval nyakán, férjed izenetét hozta, hogy testamentomban nekem hagyott.

A szerencsétlen nő mitsem válaszolt. Tán nem is érté, mert francziául voltak azok mondva, vagy nem is hallá a gúnyos durva szavakat, zokogása egész testét reszketésbe hozta.

Azonban egyszerre élénk lárma, kiabálás volt hallható, s a nép csoportosulni kezdte a parton.

A hajó! a hajó! — kiabála örömriadva a nép, s nemsokára föltűnt a pompás jármű a vízszinén.

A siró hölgy heves örömeből láttam, hogy ez a várt hajó.

Egy ily hajó megérkezése valami nagyszerű. Méltóságos lassúsággal közeledik a part felé, hol ezer torok éljenez jövetelének és üdvözlí az érkezőket, kik a távolból már kendőket lobogtatnak a várók felé.

S midőn a jármű a parthoz ér, a hajós nép kezd a szárazra szállni; apa, anya, testvér, férj és nő, fölismeri egymást, s arczaikon a boldogság öröme sugárzik, egymás karjaiba borulnak, s a durva széltől barázdált arcok ellágyulva fejezik ki érzésüket; valóban oly megható, oly természetes, elbájoló jelenet, hogy a néző önkénytelen velök érez, velök örül, s megragadtatik a hajósnép egyszerű életmódja és sorsa által.

A megérkezett hajó az nap érintetlen maradt. A legénység egymásután takarodott partra, kezeikben kisdud podgyászuikkal, s szemeikben a viszontlátás örömevel.

Mert mi is lehet nagyobb fájdalom az elválásnál, és mi nagyobb boldogság, mint a viszontlátás?

E két érzelmet élénken érzem ama perczben, midőn a hajós nép elragadtatását látva, távol hazámra gondolék.

Önkénytelen fordultam a szegény nő felé, ki még mindig egyedül állt, a hajó hidja mellett

melyen át a hajóslegénység kiszállt; s összekulcsolt kezeit tördelve, néze a hajó belsejébe.

Valóban megható volt a néma megmerevült kétségbeesést látni, s ama majdnem félőrült mosolyt, melyet a gyanú és félelem idéze ajkaira, midőn lassankint a legborzasztóbbat kezdé sejteni.

Nem szeretek magamról írni, s egyáltalában nevetségesnek és szükségtelennek tartom, ha valaki bármily történet elbeszélésében saját érzelmei, félelme, vagy bármely kedélyhangulatainak változataival untatja az olvasót. — Azonban ama körülménykor, midőn a szerencsétlen nőt derékig látám eszméletlenségében a hidról a víz felé hajolni, lehetetlen megnem említenem azon szörnyű helyzetet, melyben érzém magam, ismeretlenül, egyetlen szóval sem tudva vigasztalni őt.

Mindamellettsé kissé közelebb léptem hozzá, s kezét megfogva végre inték neki, hogy mily veszély fenyegeti, ha a víz fölé oly gondtalanul kihajol, s valóban e percznél megvoltam lepetve arcának ritka szép kifejezése által, melyet alig képzelék va-

laha ily helyzetű nőnél találni, s mely oly határtalan szerelmet s egyszersmind oly véghetetlen bánatot árult el.

Óvatosan lépe vissza a veszélyes helyről, s fejével köszönetet inte; midőn karját hátulról valaki megfogá, s ő visszanézve egy élénk sikoltással percz alatt férje keblére veté magát.

Tehát a kijövetelnél téveszték el egymást. S én valóban megkönnyült szívvel menék odább,— még egyszer áttekintve az egész kikötőt, hogy jól megjegyezhessem emlékemben az érdekes képnek annyi különböző változatát.

• Midőn a helyről, hol álltam tovább indulék, a nap már egészen leszállt. A vérvörös folt, mely helyén az égen maradt, mint égő parázs tükröződék a víz színén, melyből a parton állongó legénység és nép a jövő napra csupán erős szelet jósolt, s tán egyiknek sem jutott eszébe azon utánozhatatlan szép tájképet csodálni, mit a folyam partja, a hullámzó habok, az egész átlátszón uszó felhők, s az égő piros folt tárt a néző szemei elé.

A város rendes élete, úgy vettem észre, hogy kivéve a kikötőt és lerakó helyeket, csendes és nyugodt. De midőn egy-egy hajó megérkezett, akkor minden csapszék, mulatóház, vagy társalgási hely tömve van néppel, mulatókkal, s mindenütt zene, ének és rikoltozás tölti be a léget.

Azonban a zaj daczára, mely akkor épen uralkodott a folyamparti csapszékekben, a város külseje szomorú, régi s elvénültnek látszik. A boltok fölötti, flamand nyelven irt czimtáblák, a nép szokatlan viselete, a tornyok harangzenéje, mind oly idegenszerű, oly ismeretlen és szokatlan hatást gyakorol az idegenre.

Utam alatt már több igen érdekes képtárt és muzeumot látva, Rubensnek oly sok szép képpel találkozám, hogy csodálkozva hallottam, miként Párizsban még egy egész terem csupán az ő festvényeivel van diszitve, s mint bámulék, midőn itt újra oly sok képet láték tőle.

Igen sokszor volt már példa reá, hogy a legnagyobb emberek, legkitünőbb egyéniségek és ta-

lentumok, még éltek, alig törődött velök valaki, s ha szegénynek született, minden kitűnőségedaczára egyik városból a másikba vándorolt, egyik helyről a másikra üzeték a szükség kényszere által, s midőn meghalt, midőn már sirját is elfelejték, s pora rég elhamvadt, kezdenek egyes városok, később népek és országok, czivakodni rajta, hogy hol született a nagy művész, kit midőn élt kortársai és hazája hagytak futni, vándorolni, s idegen helyen, idegen nép között tengetni életét.

Hasonló körülmény adá magát Rubensnél is elő.

Ő, nem ugyan a főntebb leirt okoknál fogva, de egyéb események miatt hagyá el hazáját, s biztosan nem tudatik, hogy valóban hol született.

Mint előbb írá, Kölnben megmutaták a házat, hol Rubens született, s Antwerpenbe érve újra bizonyíták előttünk, mikép a művész születéshelye e város, s a többiekben, hol hasonló állittatik róla, csak élt, de valódi hazája Belgium és születési helye Antwerpen.

S csakugyan előttem is valószínűbbnek látszik ez állítás amannál, már csak annál fogva is, mert Rubens ide óhajtá tétetni azon festvényét, melyet mindenki, egész Europa, s ő, bizonyynyal maga is legtökélyesbnek és legszebbnek tartott.

Ez utánózhatatlan compositió „Krisztus kereszt levétele“ név alatt ismeretes, s oly tökélyes és pompás, hogy egy maga is halhatatlanná tennedette Rubenst, ha az soha mást és több képet nem festett volna is.

E kép az antverpeni kathedrált disziti, s látásakor bizonyynyal mindenki azon határozathoz jut, hogy e festmény mellett minden más kép elvész, majdnem minden csak kísérletnek látszik, s hogy a művészet e kép festésekor érte el tetőpontját.

E képtárban őrzik szintén Rubensnek azon karosszékét, melyen ő rendszeren dolgozni szokott.

Egyszerű sárga szalmából font karszék, s hátulján kis táblára van írva a tulajdonos nagy és

felejtethetlen neve, melyre Antverpennek legalsóbb osztálya is büszkének érzi magát.

Midőn a képtárban járkálék, figyelmemet nagy embercsoport ragadá meg, mely az egyik terem közepén összegyűlt és valamit igen nagy érdekel látszott nézni.

Hozzájuk lépve a természet meglepő ügyességének valék tanuja, mely gyakran oly különös módon pótolja vissza, mit egy, vagymás szerencsétlenél elmulasztott.

E termekben rendesen több festő foglalkozik, nagy művészek képeinek lemásolásával, és ezek közül egy szerencsétlen volt a közbámulat tárgya, kinél mindkét kezének hiányát jobb lába pótolá, melylyel ügyesen tartva az ecsetet, nagy olajfestvényen dolgozott.

Alacsony széken ülve, a festvény kissé magasabban állt előtte, s ő czipőjét lehuzva, mely mellette a földre volt letéve, félig elvágott harisnyában festett, oly könnyű és mozgékony vala, hogy ké-

pét az ott lévők között okvetlen a legszebb s leg-hivebb másolatnak állítá minden jelenlevő. Körül-állva bámulók e festőt, s ő a legvigabb kedély-hangulatban folytatá munkáját. Arcza kitünőleg csi-nosnak mondható, s vonásaiban e legkisebb fájdalom, vagy szomorúság sem látszék, sőt élczes, vidám megjegyzéseket intézett a nézőkhöz saját festménye fölött, s alig látszott észrevenni, hogy ez összegyűlt embercsoport, mindkét kezének szomorú hiányát bámulja.

Hogy miként történt baja, vagy születése hozá-e magával e szerencsétlenséget, senki sem me-ré kérdezni tőle; úgyhiszem mindenki félt volna jó hangulatából, e pótolhatlan hiány gondolatára vezetni vissza,—mi különben is okvetetlen igen sok fájdalmat és borzasztó perczet okozhatott neki.

E helyen ujrata lálkozám mindazon festők ké-peivel, kiknek festvényei már részint Bécsben, és Drezdában részint Frankfurtban annyira gyönyör-ködtetének.

Ujra átnézve itt Van-Dyck, Rembrandt, Hol-

bein, Rubens stb. nevezetes festők remek képeit, kétszeres érdekekkel tekinték a képtár odahagyása után, azon két szép életnagyságú szoborra, mely Antwerpen két nagy és legteheresb piaczn Rubenst és Van-Dycket ábrázolja.

Egy neme a tiszteletnek fogja el az embert, e holt szobrok látásakor s meglehet, hogy nekem élénk képzelődő tehetségem tevő, de valóban reám oly csodás hatást tőn e két daliás alak, mit még egyetlen emlékszobor látásakor sem tapasztalék.

Van-Dyck, mint rendesen festeni szokták s minőnek a képzelet írja maga elé, lelkes fantasticus arczczal bir, melyet fűrtők környeznek, szemeiből erő, bátorság látszik, s tekintete kissé merész, mely a „Brignoli grófnévali“ történetére emlékeztet; alakja karcsu, deli, öltözetett bő köpeny fedi, mely festői redőzetben hull fél karjára, s az egész igen csinos műve Cuyper Leonnak.

A másik szoborannyiban igen érdekes látvány, mert mint mondják, Rubensnek leghűbb arczképe után készítették és igen jól van találva.

A többi sok szép kép között érdekes látni a képtár bemenetelénél azon Van-Brée által festett nagy képet, mely Rubens halálának perczét ábrázolja, ki családjától körülvéve s haldokolva fekszik ágyán.

Arcza mint mondják élethű, megtört szemei és ajkainak barnás kéksége oly tökéletesen fejezi ki a közelgő halált, hogy az ember önkénytelen maga elé képzei ama szomorú pillanatot, melyben ily ritka embernek is csak úgy meg kell válni, mint bárkinek a földtől, hol lánglelke által oly óriási mértékben segíté elő a szellemi haladást.

A kép különben nem tartozik a legjobbak közé, s legfőbb érdekét minden bizonynyal a haldokló történeti és nevezetes alak személyesítése által nyeri.

A többek között még Van-Dycknek van egy igen szép képe mely „Krisztus a kereszten“ név alatt ismeretes.

Szóval ki Belgiumban utazik s Brüsszelben időz, annak e komor, de régi és regényes városbai átu-

tazást tanácsolhatjuk annál is inkább, mert a két hely egymástól csak négy órányi távolságra fekszik.

Antverpent elhagyva fél nap alatt Ostendeben valék, hol a főntebb irt sorokat folytatám.

Ostende.

VIII.

„Itt újra egészen más élet-, más szokások-, nép-és levegőt talál az ember, s ha Antrverpen visszavezetett és elénk varázsolá az elmúlt századbeli életet: Ostende meg egészen divatos, új vidám képet tár szemeink elé.

Az itt lévő vendégek között, igen sokan vannak, kik a fürdőt nem használva, csupán a levegő hatásáért jönnek ide. — S valóban ha az ember egyszer itt tölte csak néhány napot is, megfogja érteni azon oly számtalanszor olvasott kifejezést „illatos szél“ és „zamos levegő.“

Az itteni éghajlat hűvös és különösen az idei változékony időjárás mellett kétszerte erősebb volt a szél, melynél oly kimondhatatlan szépen hallatszik a tenger moraja.

Az odaérkezés első napjaiban órákig álltam a tenger partján, s nézém az oly megfoghatatlan dalgályt és apályt, mely a természetnek egyik legcsodásabb titka.

Olykor egészen csendes, sima és átlátszó a víz, mint bármely tó felülete,—s egyszerre zajlik, a bámulatig megnő és habjait erős morajjal hánnya és csapkodja egymás fölé, s féktelen szilajsággal a parthoz.

A parton pedig számtalan néző gyönyörködik e hatalmas elem haragjában, mely a biztos révben nekik mit sem árthat, sőt egészséget, erőt ad, s a fürdők annál kellemesbek, minél nagyobb a hullám és erősebb a hab.

Az ember egy egészen tündéri mesevilágban képzei magát e gyönyörű helyen, hol a tenger zu-

gásánál föl, s alá lebegő női alakokat lát, kik födetlen leeresztett hajjal szárítják átmedvesített fejüket.

Reggeli ruháik fölé majdnem kivétel nélkül fehér battiste köpeny borul, melyen olykor igen szép és hosszú haj omlik alá.

Az ily megjelenés másutt igen szokatlan volna. Itt azonban senkinek föl nem tűnik ezen viselet, s mi Pepitánál oly kaczer, kihívó és megrovásra méltónak tetszett, az itt észre sem vétetik, de természetesen csak reggel és leginkább csak fürdés után látható.

Valóban a tengernél alig lehet valami szebbet, nagyszerűbbet, s a természetben valami méltóságteljesebbet képzelni, s ha valaki ismeri Európának legtöbb szép vidékét, megvolt hatva a Rajna kies költői helyein; járt és csodálta Svajcz havas bérceit és ismeri a legszelidebb tájakat, a legvadregényesb vidékekig: lehetetlen, hogy azt érezze, mit a tenger idéz elő, azon csudás izgatottságot, azon vágyat és vonzalmat, mely a habok

közé hívja az embert, s azon tiszta és erős levegő hatását, melynek beszívásakor megvagyok győződve, hogy csak egészséget szivhatunk be. S ha volna hely, mely a természet által arra lenne határozva, hogy ott az emberek örök időnkig éljenek, úgy csak Ostende, vagy valamely tengerparti vidék lehetne az, csak ott képzelek örökös erőt és egészséget.

E fürdőbe érve azonnal láttam, hogy itt más élet, más világ és más szokások uralkodnak, mint az eddig fölkeresett helyeken. Szellemi és anyagi tekintetben egyformán kielégítőnek találám azt, s végre elmondhatám, hogy a cura mellett egyszersmind nem fenyegete az éhenhalás rémképe, melyet Emsben valóban naponkint véltem látni.

Meglehet, némi részben az okozá e véleményyt és félelmet, hogy magyar vagyok, s a magyarországi izletes és kissé kövér koszthoz lévén szokva, valóban Ems oly kiállhatatlannak tetszék mindazon részben, mi csak a legcsekélyebb kényelmet illeti is, vagy izlésre mutatna a főzés mesteriségében, miként nem csak rossz, de teljesen ehetetlen és kiállhatatlan szagú minden főzött étel; s e

miatt hallám, hogy inkább más, tán kevésbé hasznos fürdőt választanak nyári időzésül, mintsem e német vajás és fagyus fürdőben vesztegeljenek.

Azonban Ostende, úgyszólván minden tekintetben a delicatessok hazája. A számtalan különös állat, mit már a tenger magában nyújt, azoknak fris, zamatos, aromaticus készítési módja, Páris legjobb konyhájával is mindenkor kiállná a versenyt.

Ez egy fürdőben, oly fürdőben, hol legtöbbnyire már csak második curára megy az ember, sokan a levegőt színi, s a legtöbbben mulatsági kedvből: igen nagy és igen jelentős előny.

Továbbá azon számtalan költői jelenet, melylyel itt az ember találkozik, a sok kellemes és szép változat, melyeket a tenger nyújtani képes, a melyek nem csak a jelen-, de a múltban is oly élénken állnak előttünk, mint minden oly dolog, mely határos a csodával, s mely eleinte megfoghatatlan és érthetetlen reánk nézve: minden bizonynyal igen

kellemes szórakozást nyújt, oly nemben is, melyet más fürdő nem képes fölmutatni.

Egy este szép holdvilágnál kisdéd hajóra ülve sétát tevék a tengeren. E hajók igen kicsik, s a társaság, mely velünk jött, a kormányossal és evezőkkel együtt csak nyolcz személyből állt.

A tenger nyugodt és zajtalan volt, az elhagyott parton mint kivilágított tündérpaloták álltak sorban a házak, s a kintsétáló alakok, mint egy-egy éji phaenomen lebegének a távolban ide s tova,—s a hűvös, de lágy nyári szél, kellemesen ringatá a sajkát.

Egyszerre világítani kezdte a tenger, eleinte csak itt-ott egyes helyeken, később többfelé s végre közel, és távol, mellettünk és messze hozzánk minden csodálatos fénybe borult.

A víz lassu hullámokat hányt e csudás világítás kezdetekor, a szél erősebbé leve, s a habok azon susogó, titokteljes és érhetetlen egyhangú fecsegést

hallaták, mely olykor valamely szokatlan nyelvhöz, és ismeretlen, de emberi szóhoz hasonlít.

Elöttem is megfoghatatlan vala e jelenet, de egy velünk levő fiatal leány idegeire annyira hatott, hogy fölugrott és egész testében remegni kezdett; a hold fényénél láttuk, hogy arcza holt halavány, s hogy kezeibe rejti fejét.

A kormányos, ki ezt észrevevé, megnyugtadni igyekvék őt, s elmondá, hogy e különös világítás itt semmi ujság, s hogy gyakran látják azt a par-ton lakók este, s hogy az a tenger egy bizonyos fajú kisdud bogaraitól ered, melyek a sz. Jánosbogárhoz hasonlóknak, s miliom- és milliomonként lépik el ilyenkor a tenger színét.

Megértettük a talányt. De mindamellett oly nagy hatással vala reánk, hogy megvagyok győződve, a társaság minden része épen úgy meg fog emlékezni a csodás lánghullámok közötti uszásra, mint én, vagy azon fiatal leány.

Ostende mindamellett, hogy csak mint fürdő

ismeretes, az ott lakóktól s a földleírás szerint városnak tartatik; kiterjedése nem nagy, belső elosztása és elrendezése igen csinos, s a fürdői évszak alatt igen sok kényelemmel látja el az idegeneket, mindamellett, hogy olykor azok száma a négy-öt ezeret is meghaladja.

Az idei őszön több magyar család időze ott, s többek között egy magyar nő gyermekei mellé magyar pesztonkát vitt, ki talpig nemzeti ruhában, bő ingvállal leeresztett szalagos hajfonattal, s piros csizmákban járva, a közfigyelmet a legnagyobb mértékben magára vonta. Ha a tengerparton megjelent, mint valamely csodát bámulák; egyenkint nézegeték rajta öltözkének minden külön részét, s a leány igen csinos is lévén, gyakran ez egyszerű öltözzel a legszebb deknőket elhomályosítá ama néhány perczre, mialatt a reá bizott gyermekekkel időnkint a sétálók közé vegyült.

Egyáltalában a magyar emberek iránt külföldön minden mivelt osztály érdeklődéssel viseltetik, s magyar öltözkék különösen Ostendeben igen élénk tetszésben részesült, úgyannyira, hogy többen

az orosz, és francia dámák közül többféle magyar fejkötőt, utáncsináltatának, s hazájokban tán mint különösséget viselik is.

A társadalmi élet itt is, mint minden külföldi fürdőben igen tágas, és nagykorre van terjedve. Minden nemzet úgyszólván képviselve van, s tán mint mindenütt lenni szokott, itt is a legtöbb nemzetbeli összetart.

Reggel a fürdés ideje igen élénk, a tengeri víz után kiki a parton sétálgat, minden ismerős és ismeretlen egybegyűlik, és majdnem elkerülhetetlenül találkozik, s itt élvezzi a reggel fris és erőt adó levegőjét.

E néphullámozás úgyszólván egész négy óráig tart, míg mindenki öltözni és ebédelni megy, s a társaság szétoszlik, este hat, vagy hét óráig, midőn vagy az olvasó termekben, vagy a zeneszobában, vagy ismét a tengerparton jönnek össze.

Szóval e fürdőnél minden tekintetben legfőbb a tenger, szerintem, ha valaki születésétől

kezdve lakna e helyen, soha nem szokhatja azt meg úgy, mint valamely közönyös tárgyat, s okvetetlen napról-napra, időről-időre, valami mást, valami újat talál a vízben, annak habjain, felfedezhetetlen titkot a dagály morájában és utánozhatatlan bájt, az apály nyugodt és fönséges hullámaiban.

Rám nézve az ott töltött idő mint néhány percz, s mint kellemes álom röpült el, és bár a következő kitűzött hely, hol több időt akarek tölteni Páris vala, mindamellett féltem, hogy azon kedves benyomást mit itt érezék, többé alig fogja roám más hely tenni.

Páris.

IX.

Este öt órakor érkeztem Páris, e felejthetlen világváros falai közé.

A vasúti állomás távol fekszik a város legfőbb pontjaitól, s míg azon fogadóhoz értünk, hol elhátároztuk megszállani, a városnak nagy részét láthatám.

Az ide érkezés előtt, már voltam Bécs, Drezda, Prága, Lipcse, Frankfurt, Köln, Brüsszel és Antwerpenben, s némi fogalmam lehetett a külföldi nagyobb városok minéműsége és életmozgalmai felől. — Azonban távolról sem képzelém Párist oly nagyszerűnek, mint találtam, s miként azt

a legfellelengőbb rajongás sem birná maga elé állítani.

Nem tudom másra, s mindenkire azon hatást tevő-e ezen roppant köhalom látása, az örökkön hemzsegő nép, az elláthatatlan kocsik serege, a számtalan pompásabbnál pompásabb kirakatok, s mindenütt ama vetélkedés, melyet az ember a néma árukon is okvetetlen észre vesz, de reám idegenül és barátságtalanul hatottak.

Az ember ha végigjárja a boulevardokat, s a város főbb utczáit, látni fogja, látnia kell azon csudalatos igyekezetet, melylyel egyik kereskedő, kirakata által a másikat elhomályosítani akarja.

Vannak utczák, s különösen számos, ugynevezett passageok, melyekben kétfelől majd nem mind egy és ugyanazon kereskedést találjuk; s ily helyen leginkább észrevehető a vetélkedés. A kirakatok földiszítése naponkint változik, ritkán találni több nap egymásután az üvegek között egy és ugyanazon dolgokat, s ha nem változik is az egész összeállítás, de legalább jön a többihez vala-

mi új, mely a mellette való kirakatban még nem találtatik, s ezáltal már amaz kisebbségben marad, s igyekszik, hogy szomszédját ismét fölülmulja.

De éppen azon időtájban, midőn Párisban időztem, utazék ugyszólván a legtöbb idegen. A fogadók telve, minden nyilvános hely zsufolva, az utcák hemzsegeknek nem csak a párisi nép-, de az idegen bámulóktól is.

A naponkinti jövő menő idegenek meglátogatnak ugyan minden kitűnő helyet, de például cirkus, hypodrom-színház, s mindezen számtalan nyilvános helyeken soha sem, vagy csak igen ritkán hallani a tetszés jelentkezését, kitörő tapsot, vagy az elismerés élénkségét, kivéve azon huszonnégy, vagy harmincz tapsoncz lármáját, kik ingyen jegyeket és rendes fizetést kapnak; s mindnyáján egymás mellett ülve, minden csekélységen élénk tapsban törnek ki.

Ezeknek kilétüket azonban mindenki tudja, s mint hallám őrizkedik valahogy közelükbe jutni, nehogy hozzájuk tartozónak lássék, miután — csudá-

latos—de ezen tapsoló osztály a párisiak részéről igen nagy megvetésben részesül.

A nagy közönség azonban jön-megy, a személyek naponkint változva, mi mindenkit egy-egy kitűnő művész, vagy színésznőhöz köt, mindössze kíváncsiság vagy újságvágy; de semmi egyéb, s egy árnya sincs sehol az otthonias érdeknek, vagy büszkeségnek, melyet hazánkban érzünk, ha egy vagy más intézetünk valamely kitűnő taggal bir, vagy valami részben tökéletes.

A legelső napon kocsira ülve, a város nevezetességeit néztem meg, melyek valóban igen élénk és felejthetetlen benyomást tettek reám.

Itt, hol az ember úgyszólván minden utczában, minden épületnél, vagy nagyobb téren egy-egy történeti nevezetességgel találkozik, önkénytelen meg kell emlékeznünk Francziaország lefolyt drámái-, színjátékai- és dicsőségének különböző napjairól, melyeknek Páris egyenkint tanúja volt.

A francia nép heves, fellengős és nyugtalan természettel bir, s ez ki van fejezve Páris minden részének külső életében is.

Mig az egyik téren büszkén emelkedik XIV. Lajos parancsoló tekintetű szobra, addig a másikon az emberek kegyelettel koszorúzzák meg a juliusi napok egyszerű emlékoszlopát, mely alatt az ugynevezett juliusi harcz elesett bajnokai nyugszanak. Találkozunk itt minden korszakkal, minden idővel IV. Henrik uralkodásától kezdve egész a mai napig; maga előtt látja az ember ugyszólván Franciaország multját és jelenjét, mert nincs azon időszak, lett legyen az jó, vagy rossz, dicsőség, vagy fájdalom az országra nézve, melyből Páris és a francia nép ne birna emlékkal. A magas és kitűnő emelvények között egyik legérdekesebb és emlékezetesb az úgynevezett Vendômei oszlop, melyet I. Napoleon az oroszok-és németekeni győzelme emlékére 1805-ben ágyúkból öntetett és emeltetett.

Továbbá igen nagyszerű a Luxori-obelisk, mely szintén nagy téren van fölállitva, s melyet

Mehemed Ali pasa ajándékozott Fülöp Lajosnak. De mind ez alig hasonlítható az úgynevezett „Arc de Triomphe de l'Étoile“ diadalkapuhoz, melynek építését szintén I. Napoleon kezdé meg, s mely a város egyik legszebb s legdiszesebb helyén a Champs-Élyséen emelkedik; — azonban maga az alapító csak felét láthatá a diadalivnek készen.

Többi része már mások által s a császár halála után készült el, azonban fennen hirdeti nagy alapítójának dicsőségét, emlékeül azon magas eszmének, erőteljes kivitel-és bátorságnak, melylyel az Franciaországot oly hirhedtté és hatalmassá tevé.

Érdekes látni azon kegyeletet, melyet a nép itt nagy emberei iránt tanusít. Á felügyelő, ki Napoleon kriptáját mutogatni szokta, a császár nevé-
nél soha el nem mulasztja kalapot emelni; sőt megteszi ezt úgyszólván a legtöbb nevezetes ember nevének említésekor is, kiknek legszebb és legnagyobb jutalmuk szerintem azon benső elismerés és kegyeletben áll, melyet irántuk honuk és a nép minden alkalommal tanusít.

Minden lépten nyomon hall itt az ember egy-egy nevezetes történetet, ismert nevet, történeti ritkaságot említeni.

A főntebb leírt diadalív a Champs-Élysée végén emelkedik, s míg az ember a kellemes sétahelyen odáig ér, jobbra is, balra is számtalan nevezetes helylyel találkozik.

A Champs-Élysée hasonlít a bécsi Praterhez, s az, mi nálunk kicsiben a Városerdő; s ki fogalmat akar magának szerezní a párisi élet eleveńsége- és vidámságáról, estefelé keresse föl e helyet, s nézze végig az ott mulató sokaságot, és éjféltánig, míg itt rendesen tart a mozgalom, bizonynyal mindig és minden perczen újat és érdekest talál.

Letérve kissé a térről, észak felé szép és régi modorban rendezett kert terül, mely az úgynevezett Palais de l'Élyséehez tartozik. E kastély 1718-ban épült, s azelőtt Élysée-Bourbonnak nevezetett.

XIV. Lajos alatt a híres Pompadour marquise

8*

lakása volt. Később I. Napoleon töltötte benne ama száz napot, melyek visszatérte után, uralkodásának végnapjai voltak. Továbbá Wellington herceg, Sándor császár, és később Berry hercegnő, végre a reszpublika elnöke birta lakhelyül, míg mint császár a Tuileriákba be nem vonult.

Tovább haladva a sétányon s jobbfelől betérve az úgynevezett „Allée des Veuves“ ben találjuk a névéről tán majd minden Párisban levő előtt ismeretes Jardin Mobille-t, hol a város egy bizonyos osztályu emberei összegyűlvén háromszor hetenként bálót tartanak.

Ily nyilvános bálókra szánt épület a Champs-Élyséen több is találtatik, s ezek között tán legelőkelőbb a Château des Fleurs; a Jardin Mobile azonban leginkább látogattatik.

E helyen rendesen a Párisban levő tanulók, gyakornokok, s a nők közül az úgynevezett lorette, grisette- osztály szokta a tánczoló részt képezni; azonban tömve van e bál idegen nő és férfi nézők seregétől, kik között látni minden nemzetbeli, férfit,

asszonyt, fiatal és öreg, s mi előttem leginkább föltűnt, hogy még a legidősb és szentes öreg, ősz hajú angolnőket is érdekli e hely, és vonzó erővel bír rájuk nézve a szokatlan társaság és ismeretlen élet mozgalma és szokásai.

Midőn az ember belép a kapun, a legelső mi szemébe ötlík azon, minden bizonynyal egyaránt mindenkre neveltséges színben föltűnő arány, mely a nőket a férfaktól megkülönbözteti.

A cassa külsejére két fehér tábla van függesztve, melyen e jelentés látható: „A férfi-belépti-díj 2 fr., az asszonyok szabadon bocsáttatnak be.“

A kertbe belépve, az ember valóban tündérpalotában, vagy völgyben hinné magát, oly gyönyörűen van ott minden elrendezve. Először a ropant gázvilágítás, az estét nappallá s a setétet világossággá varázsolván, kitünteti az est szépségeit, s ama fényes és olykor túlgazdag öltözekeket, melyekkel itt a néző találkozik.

Továbbá a kert gyönyörű zöld friss színe.

Mindenfelé egy-egy titokteljes bokor, mely alatt szerelmes párt fődöz fel a szem, a kanyargó utak, ösvények, az itt-ott kevésbbé világított helyen mysticus fény s az összes kiállítás izletessége, valóban igen nagy hatással leend minden idegenre nézve.

A zene, kevés szünetekkel, folyton hangzik, s a társaság, bár különben a legilletelmesebben viseli magát, ekkor jókedvben kitörve, fésztelenül kezdi járni egy franczia-négyesből alakított nemét a cancan-nak, s a nők, bár mindenkor grácia-és illedelemmel viselik magukat, de a tánczos sereg olykor itt-ott kilép a fész korlátaiból s majdnem azon fababához hasonlít tagjainak hányás-vetésével, miket dróton huzva egészen el lehet torzítani.

Igen nevetséges még a zene végefelé, ha waltzert játszanak, azon vad dühösségbe átmenő forgás, mit a párok ilyenkor véghezvisznek.

Az ember azt hinné, hogy e helyet fölkeresve, együtt fogja látni a szépség aristocratiáját, kiknek csak egyedül rang, tulajdonok és minden egyéb kellék nélkül a külső, alak és arcz fő erényük.

Azonban nem tudom, más is úgy érzé-e magát, de én valóban csalódtam, mert egész ott-időzésem alatt egyetlen egy tökélyes szépséget sem látva, a nők arczát legfőlebb csinosnak és olykor érdekesnek találtam.

Mindnyájan igen gracieusök, elevenek, élénkek, és mint látszik, boldogok, örökké csevegnek, nevetnek és élcelenek, mint egyáltalán minden franczia, s végre legfőbb mesterségük az öltözet izletessége, elegantiája és választékosságában áll.

Öltözékük majdnem mind könnyű de magas szabásu ruha, fejüket kevés kivétellel kalap fűdi, s itt-ott csak az idősbek s állásuknál fogva tán előkelőbbek öltöznek nehéz-selyem ruhákba, de ezek aztán kevés, vagy majdnem semmi részt sem vesznek a tánczban.

E két említettten kívül még igen sok ily helylyel bir a város, ezek azonban már inkább az alsóbb hirűekhez tartoznak s kevésbbé látogattnak az idegenektől.

Nem messze a sétánytól emelkedik a kissé nehézkes, de pompás modorban épített „Palais de l' Industrie“, mely most rendesen zárva áll, az idegenek csak a külsején diszlő szobrokat és faragványokat láthatják.

Elhagyva a nagyszerű „Arc de Triomphe de l' Etoile“ diadalivet, beljebb a Boulognei-erdőben újra kezdődnek az érdekes helyek.

Az atyai szeretetnek megható emléke azon kised kápolna, melyet a szerencsétlen apa, szerencsétlen fiáért emeltetett.

Itt ragadták el t. i. Orleansi Ferdinánd herceget lovai, s itt ugrott az ki a kocsiból, s fejét egy éles kőbe üté, úgy hogy néhány óra mulva egy munkás közelfekvő házában halt meg.

Fülöp Lajos megvette fia halálának helyét, s ama kised kápolnát építteté rá, egyszersmind Triguetti által megörökíttetve a fiatal herceg haladkló arczát s a helyzetet, melyben az töle s az élettől elvált s melyben őt utólszor látta.

A diadaliven túl széles árnyékos utak vezetnek a gyönyörű Boulognei-erdő illatos bokrai közé, melyekben örökké egy-egy öngyilkost és párbajt vivó alakokat vél látni az ember, mint azt a francia regényirodalomban oly gyakran olvastuk s a gyakori események közé tartozott.

Azonban most egészen más társaságok gyűl helye e kisdud, illatos erdő.

Egymást érik benne a pompás fogatok. Szép és fiatal delnők, kaczer, lovaglő uracsok és egy-egy szerelmes pár élénkíti az egyébkint csendes helyet.

Az erdő közepén tiszta tó hullámszik, honnét kisdud vitorlás hajók, gondolák és lélekvesztők szálitják át a társaságot, mely a tavasz, nyár és ős napjaiban rendesen igen számos szokott lenni.

A folyam itt-ott mesterséges vizeséseket képez, melyek csak a legujabb idő szüleményei, s a kisdud szigeten, hová a számos gondola és hajó igyekszik, vasárnaponként élénk zene mulattatja

az oda összegyűlt társaságot, mely áthallik az in-nenső partra is, hol hasonlóan igen számos hallgató élvezi azt, a tó partjain ülve, vagy járkálva föl és alá.

A napnak bármely perczében talál itt az ember társaságot, a kocsik naphosszat sohasem fogynak ki e helyről, annál is inkább, mert rendezésénél fogva úgy van alkotva ez erdő, hogy szétvált utai közül a nap minden részében találkozik egészen árnyékos és hűvös sétat hely.

Ide visszatérve, lehetetlen, hogy az ember, ki olvasta Mundt Theodor érdekes „Pariser Kaiser-Skizzenjeit,” ne emlékezzék ama jelenetre, midőn a francziák császára Napoleon Lajos 1851-ben auguszt. 6-kán a Párisban levő Lord major s az angol küldöttség tiszte letére katonai gyakorlatokat és ünnepet rendezett.

„E napon a Place de la Comeande hemzsegett a néptől, mely a Champs-Élysée felé tolongott, s azon allée nyílása felé, mely az általam már említett Palais de l' Elysée-hez vezetete.

Midőn a reszpublika elnökének megjelenési ideje közelgett, a nép három-négy sorral állt a sétány fái mellett, s várta a mostani császár megjelenését, mondja Mundt, míg nemsokára csakugyan megjelent tábornokainak kíséretében.

Öltözete és egész külseje igen egyszerű volt. Délczegen és erőteljesen ült lován, s fejét csak igen ritkán emelve a nép felé, legtöbbsnyire lova gyeplőjével foglalatzkodott; s csak koronkint akkor egyenesedett föl, midőn a szünni nem akaró éljen-és üdvkiáltás köszönetéül megemelve fővegét, azt egy perczre a levegőben lobogtatá.

Öltözéke a nemzetőrök egyenruhája vala. Széles vörös szalag, övvel, mely vállán és karja alatt huzódott keresztül.

A präsidents megjelenésekor, egy nagy tömeg blanquet nép, ifjak és öregek, rohantak a lovagló alak után, s koronként a Vive l' empereur kiáltást is hallaták a többi kiabálás között.

E lárma azonban majdnem egészen nyomta-

lanul hangzott el a sűrű sorokban fölállított katonaság háta mögött, mely a Tuileriáktól kezdve az egész rue de Rivolin a városháztérig s a Notre-Dame-ig pompás egyenruhában huzódott végig.

Midőn a mostani császár a katonaság elé ért, mintha kicserélték volna, fejét fölemelé, teste egy fejjel magasabbnak látszék, jobb kezével üdvözetet inte a vitéz soroknak, s szemeiben azon bizalomteljes tűz égett, mely mondá: „Ez az én erőm, támaszom és nemzetem!”

A Place de la Concorde egyike Páris legszebb helyeinek, s a Champs-Élysée kezdetét képezi. Kiterjedése mintegy négy-ötszáz lépésnyi lehet hosszában, széltében tán valamivel kevesebb. Pompás poloták, a Tuileriák kertje s a gyönyörű Rue de Rivoli környezik, s a franczia történet drámáinak igen érdekes helye.

Száz év előtt e hely még egészen üres volt, s 1748-ban állittaték reá a legelső disz, XV. Lajos szobra, melyet a király maga engedett meg, hogy

oda fölállithassák, s legelső neve e helynek Place de Louis XV.

A Tuileriák lerombolása után, 1792-ben, elvitették onnan a királyi szobor, s helyébe egy más emlék állíttatott, „A szabadság istennője“ s a tér Place de la Revolution nevet kapá. 1793-ban a Guillotine kezdé meg e téren uralkodását, s itt fejeztetett le XVI. Lajos, Mária Antoinette, Corday Charlotte, a Gironde-isták ; később az Orleansi herczeg s Erzsébet herczegnő, s két év alatt legalább 2800 emberélet áldoztaték az emberi önkény-és zsarnokságnak e helyen. Mig végre Chateaubriand azon indítványára, miszerint sohasem moshatja le az itt kiömlött vért a világ semmi vize, elfogadták, hogy egy nagy szökőkút állíttassék a Guillotine helyére, s ekkor nyeré a tér a Place de la Concorde nevet. S később a „Luxori- obelisk“ is e helyen állíttaték föl, kerülni akarván a kormány minden politikai emléket, mely a népet a borzasztó multra emlékeztetné vissza, mely már annálfogva is igen érdekes, hogy mintegy 3400 éves.

A roppant szökőkutak a tér közepére vannak

helyezve, s a piacznak legfőbb diszei; különösen este, midőn az egész tér fénytengerben úszik, a víz folytonos zuhogását hallva s végig tekintve a Champs-Élysée fái között és élénk mozgó alakjain: az ember valóban azon tündéri világban képzei magát, melyet csak a képzelet s gyermekregék állítnak élénk.

A nevezetes épületek között egyik legnevezetesebb és az idegenekre nézve legérdekesebb a Louvre és a benne levő képgyűjtemény.

E roppant palota építése még 1541-ben vette kezdetét, s egykor a francia királyok diszes lakhelye volt. S mint Párisnak minden kis része történeti emlékezetességgel bír, úgy a Louvre átnézésékor is ezer és ezer érdekes emlék-, történet-, és fönmaradt adattal találkozunk.

A Louvre legelső fejedelmi lakója I. Ferencz volt. Később 1572-ben a termekben tartatott Valois Margit és IV. Henrik, a francziák felejtethetlen királyának esküvési ünnepe. Ezen ház az, melyből a szomorú halál-ítélet kiadatott a hugenották

lekaszabolására, sőt azon ablakot is mutatják még, honnét IX. Károly, alattvalóira saját kezével süté el fegyverét.

Szomoru és derült emlékek, mint Párisban, mindenütt.

Mig az ember egy percze maga elé képzei a daliás IV. Henriket szép menyasszonyával, látja a diszes esküvőt, a pompás násznépet s azon pazar fényt, mely a termekben előmlött, — addig a másik pillanat már elővarázsolja az aug. 24-iki éjt, midőn a szerencsétlen hugenották haldokló ajakiról átok szállt e házra és átok azon párra, ki öt nappal e borzalmas éj előtt tartá boldog mennyegzőjét, s önkénytelen hallani véljük a közelfekvő St. Germain l' Auxerroi-s-i templom vékony s vészhangú harangját, mely a gyilkolásra jelt adni volt határozva.

Azonban hamar eltűnnek ez álmok, ha a hosszú előtérmen végig haladva, belépünk a képgyűjtemény pompás csarnokába, hol újra találkozunk mindazon művészek classikus festvényei-

vel, melyeket utam alatt már nagy részben láttam s ismerék.

E termék tágasak, diszesek és ismét tömve vannak reggeltől estig nézőkkel, mint a többi általam eddig látottak; s minden arczon ismét azon bámulás, azon elragadtatás, melyet oly gyakran látva, meg nem szoknom már lehetlen vala.

Mielőtt azonban e képekről szólnék, meg kell emlitenem azon kedves emlékeket, melyek reám sok részben oly szomorú s egyszersmind kellemes hatást tettek.

Az első emeletnek egy része a francia királyok és királynékról fönmaradt emlékekre van szentelve, melyek között leginkább I. Napoleon holmijeivel találkozunk.

Legelőször igen megható látni azon háromszögletű szörkalapot, mely egykor a nagy észt s a sorsüldözött főt borítá, azon főt, mely egy rövid élet folytán oly sok dicsőségben, oly sok diadalban, egyszersmind oly számtalan keservben vett részt.

E kalapot száműzetésében sz. Ilona szigetén hordá. Színe egykor fekete volt, de a hordás alatt kissé szürkévé vált s feloldait lyukat vájt rajta az idő.

Mellette van letéve a kaput, azon kaput, melyet megfordittatának, midőn a császár ujat kére: mondván, hogy ez igen kopott, — s a kurta szárnyu frakk, melyet amavval fölváltva hordott a szigeten.

De ott őriztetik azután a tábornoki hatalmas kard, a consuli zöld ruha, s végre e pompás császári bibor palást, melyben a világi hatalmak legmagasbikára lépett, s mely a világ legnagyobb fejedelemének takará vállait.

Itt vannak arany és ezüst uti-készletei, a kemény tábori-ágy, melynek összes kényelmét egy durva pokrócz s egy durva bőrvánkos teszi, s a néma emlékek egyenkint oly szomorú eszméket és érzést költenek bennünk, s elénk állítva egy nagy, de szerencsétlen ember életét, egyszersmind azon meggyőződéshez juttatnak, és ismét azon

tanusághoz vezetnek, hogy az érdeemesé ritkán a jutalom.

E ruhadarabok és emlékek mellett ott találjuk a császár zsebkendőjét is, mely halotti ágyán találtatott; s mind e dolgoknál száz és száz más emlék is őriztetik a többi termekben az üveg lemezek alatt, és csudálatos, hogy mégis mindenütt majdnem kivétel nélkül csak a „Napoleon“ nevet hallani.

S ezen észrevételt leginkább a katonákra tettem, kiknek arcza földerül, szemeik villognak a nemes fegyverek látásakor, melyeket oly generális viselt és használt mint Napoleon, kit a katonaság félistennek tarta, s közvitéz úgy mint az altiszt és főtiszt egyforma kíváncsisággal járkál itt és néz körül.

E tárgyak mellett a római király,- a császár kis fiának bölcsője, egyes öltözék-darabjai, játékszelei, s egy kisded aranykereszt, melyet atyjától nyert és ruhájára varva hordott, nyugszanak.

A kis herczeg emléke ugyanazon szomorú érzést kelti bennünk, mit apjaé, s ki e két ártatlan és szerencsétlen lény multjára, életére gondol, lehetetlen, hogy ne emelkedjék keblében egy sohaj s ama kérdés — ha nem a sorstól küldetett-e a földre ily néven egy harmadik személy, ki eljött ama két rokonáért a világon boszut állani?...

A következő teremekben jönnek a többi királyok és királynék emlékei; melyek közül legérdekesebbek még Dagobert királynak egy régi, egészen fából faragott régi modorú széke; Kopasz Károly imakönyve, mely elefántcsont boritékkal, és valódi kövek s gyöngyökből kirakott diszitással bir; X. Károly koronázási öltözeke, s osztrák Annának ékszer-szekrénye, és azon egyszerű de fontos szolgálatokat tett íróasztal, mely XVIII. Lajossal száműzetésében is vele volt.

E gyűjteményeket átnézve, lép az ember a nagyszerű képcsarnokba, melynek megtekintésére mindenesetre annyi idő kívántatik, hogy jobb és kevésbbé fárasztó azt két nap egymásután nézni meg.

A képgyűjtemények ugyyszólván mindenütt, hol jártam eddig a városnak legfőbb nevezetességét képezék, s azért igen sokat szólék már a festmények szépsége és kitűnősége felől; s e helyen újra csak ismételhetném mindazon elragadtatást, melyet Dreza és Antwerpen idézett bennem elő; csak azon festőket említem meg, kikről még eddig nem szóltam, s csak azt jegyzem meg, miként Páris képgyűjteménye gazdagabb, mint minden eddig látott; s itt újra találkozunk a világ minden nagy és kitűnő festőjének műveivel.

E még nem említett művészek egyike Veronese Paolo, kinek „Kánai menyegző“ név alatt ismert pompás és gyönyörű képe a Louvre-gyűjteménynek legnagyobb darabját képezi.

E festmény a Louvre egyik igen nagy termének egy hosszú és széles felét egészen befogja, s alakjai mind ismert és emlékezetes arczképekből vannak összeállítva, s ezek között maga a festő Veronese is fehér ruhában mint zenész, mellette Tintoretto, Basano és Ticián, mindnyájan a bandát képviselve.

Egy másik még kitünőbb, melynek szerzőjét eddig hasonlóan nem említém, Murillo híres „Máriája,” mely csak 1852 óta a Louvre tulajdona, akkor vétetett az meg Soult marschall gyűjteményéből 615,300 frankon.

Sorba jönnek aztán a szebbnél szebb festmények, s míg az ember jobbra vagy balra tekint, mindenfelé a legjelesb festők műveivel találkozik.

A képtárból a szoborgyűjteménybe lépve, a legelső helyen a híres és valóban tán örökre utánozhatatlan miloi Venust kell megemlítenem, mely vörös függőnyeitől rózsaszínű fényt nyer, s a gyűjtemény legszebb gyöngyekint ismeretes, azután a szinte híres „Borghesisi vivók” a „Versaillesi Diána” a Hercules fiát karjaiban tartva, mellette a kecskével, mind igen kitűnő és érdekes szobrok és alakok.

Van még azután e nagy épületben mindenfelé és mindenféle gyűjtemény, mik azonban különös érdekekkel nem bírván, a hosszabb ismertetést alig érdemlenék.

Két egész s fél nap tarta, míg a Louvret át-nézém, s majd mindig maradtak apróságok, melyek-re már nem jutott időm.

Kilépve e helyről, észak felé a Louvre ujon épített része tűnik szemeink elé, melynek építését III. Napoleon kezdé meg, s melynek czélja a Louvret összezsatolni a Tuileriákkal, s valóban oly kevés idő alatt óriási munka.

A tervet a meghosszabbításhoz Visconti készíté, s 1848-tól kezdve, 1856-ban már elkészülve állt, az építési költséget 75 ezer frankra teszik.

A Palais des Tuileries építését 1564-ben Medicis Katalin kezdé meg s állittatá föl, azonban azelőtt nem a királyok állandó lakhelyéül volt az szánva, inkább csak futó tartózkodási szállásul, melyben néhány hétig vagy napig időztek a fejedelmek, s rendes királyi palotává csak 1800 óta alakult, midőn február 1-jén a legelső francia consul Bonaparte oda bevonult és ez épületet rendes lakhelyéül választá. Később mint I. Napoleon császár lakott itt, s utána XVIII. Lajos, X. Károly,

Fülöp Lajos, és jelenleg III. Napoleon császár tulajdona e palota.

A mostani császári család az épület déli részét lakja, gyönyörű kilátással a kertre, az északi félen van a várkapolna s a színház és több más ide tartozó dolgok, s a gyönyörű kert rendes sétá- és mulatóhelye a párisi népnek.

E palota belsejének megtekintése igen sok nehézséggel jár, sőt a császár Párisban létekor lehetetlen, s azért külsejét látva, a többi nevezetes épületeket nézém meg, mint Palais de l' Industrie, Hotel de Ville, Palais de Justice stb., s azután még a színházak- és templomokra szántam az időt.

A templomok közül mindenesetre, úgy hiszem, minden idegenre nézve, ki Hugo Victor regényét olvasá, a Notre-Dame templom igen nagy érdekel birand.

E templom azonban legkevéssbé sem felel meg azon várákozásnak, melylyel az ember hozzá közeledik.

Épülete, tudjuk bár hogy régi, de valami különöst, szokatlant és regényest várunk tőle; ez azonban föl nem található.

Építési modora góth, de a városnak igen alatt részében fekszik, s ez által tekintélyéből igen sokat vesz.

Egész külsején legszebb a főbejárat fölötti faragvány, melyet 1848-ban megújítanak, s ez által igen sokat nyert. Belseje azonban oly különös czifra és izetlen falfestéssel bir, mikint az ember inkább színfalak között, mint templomban hinné magát.

A festés világos kékszin, ezüst csillagokkal ellátva, melyet 1856-ban festének, a tán akkori régies és ösies festés fölé, a császári herczeg keresztelésének alkalmára. Azonban ottlétemkor élénk igazgatás és építés alatt volt a templom, s mint mondám és reménylem, újra is fogják festeni.

Van ez épületnek egy igen gazdag „kincstára“, melyben a miséző papiruhák őriztetnek, s

melyeknek legnagyobb részét s a szebbeket I. Napoleon és Fülöp Lajos adományozá.

A la Madelaine templom szép és történeténél fogva érdekes, valamint azon sok változásnál fogva, melyeken az idővel és eseményekkel együtt átment.

A templom alapköve már 1764-ben tétetett le; a forradalom azonban megszakítva az építést, csak I. Napoleon folytató az építést, de nem egyház, hanem „diadal templomává“ határozva, ezen fölíratot tétetett reá: „L'empereur Napoleon aux soldats de la grande armée.“ XVIII. Lajos azonban ismét megváltoztató a határozatot, s XVI. Lajos, Maria Antoinette és Elisabeth hercegnő emlékére „engesztelő áldozati- templommá“ alakította. Ez átalakítás ideje alatt újra kiütött a juliusi forradalom, s az építés csak 1842-ben végezethetett be.

Továbbá St.-Vincent de Paul, Notre Dame de Lorette, St. Germain l' Auxerrois, mindmegannyi nevezetes és igen szép templomok.

Arra, hogy valaki ne csak az olasz-opera-szin-

ház tökélyeiről, a Theatre francais drámáinak magasságáról, az élvezetes könnyű zenéjű Opera comique kellemeiről győződjek meg, hanem sorra járja a többi igen mulatságos színházakat is, igen sok idő kívántatik az itt-maradásra. Azonban ha ideje engedi, minden esetre óhajtanó, hogy kereszen föl néhányat a vaudeville-színházak közül is, hol tökéletesen megismerkedhetik a nép zajos, nyugtalan és változatos életmódjával.

S ha nagyszerű és tökélyes a nagy operai előadás és élvezetesek a többi magas iskola és drámai előadások: nem kevésbé mulatságos a színházak alsóbb rendű és kisebb követelésű előadása is, melyekben azon regényes, könnyelmű, de nem érdektelen életet ismerjük meg, hol a fő szereplő legtöbbszörre gazdag öreg úr, ki a grisette-világ cél-táblája, fiatal tanulók s titokteljes és gracieuse loretteek.

Végre mindezen érdekességek, különösségek és mulatságok után a városnak egy szomorú de igen szép helyét kerestük fel, a Péré-Lachaise-i

temetőt, melyet már nevérol és leírások után igen jól ismerék.

E temető Franciaország igen sok nevezetes emberének adott a zajos és fáradságos élet után nyughelyet. S valóban ha hely valaha alkalmas volt arra, hogy fái alatt költő, üldözött státusférfi, honáért elvérzett katona, sőt hogy boldog szerelmes nyugodjék, úgy a Père Lachaise az, e virágos kert, melyet a természet minden kedvezésével elhalmozott.

E nagy kiterjedésű régi temető, kívül a zajos városon, nyugodt és csendes helyen terül. Viruló bokrai és illatos füzei óva rejtik el az ide nyugodni térteket. S ama kisdud madarak éneke, kihangozva a bokrok közül, templomi zeneként töltik be a tért, hol Beranger, a nép felejthetetlen dalnoka folytatja álmait.

Olykor egy mély és hosszú sohaj lengi át e helyet, az bizonynyal a két sokat szenvedett szerelmes Heloise és Abailards sohaja volt. Majd mély csend lesz, s csak alig észrevehető suhogás hallik,

s az élénk képzelet Talmát, Lafontaint, Moliéret, Milanollát, Rachelt, s több más itt nyugvó ismeretes alakot varázsol élénk; míg végre eltűnve az első benyomás álmai, érdekes látványt nyújt a számtalan pompás és izletes siremlék, kripta, itt-ott egyszerű kereszt, melynek minden fölirata egyetlen titokteljes nőnévből áll.

Mindjárt a bemenetelnél jobbra szemünkbe tűnik Abailaids és Heloise pompás siremléke, melynek alját a szeretők kegyelete folytonosan virágokkal, koszorúkkal halmozza, tán mint a szerelmesek védangyalait.

Igen pompás Agnadó, az ismert bankár sarcophagja is, tetején két izletesen faragott alakkal, a száanalom és művészet istennőjét ábrázolva. Kisebb hátrább szintén igen nagyszerű sarcophagban nyugszik a híres irónő, s Fülöp-Lajos és testvéreinek nevelőnője: Stefanie Pielicte, Duenest de St. Aubin. Távolabb Moliere, Lafontaine, s egy igen magas oszlop alatt Beranger. Csupán nevének egyszerű fölirata disziti emlékoszlopát, és e sir kö-

rül mégis mindenkor nagy néptömeget találunk összegyűlve.

Ezenkívül több száz és száz mások, kiket egyenkint megjegyezni igen nehéz volna ott, hol az érdekesség oly számtalan nevezetes ember sirjához vezet.

E temető Párisnak legnevezetesebb és legszebb fekvésű sirkertje, s oly kellemes és vonzó hely, hogy nem csak azokat találjuk itt járnikelni, kiket a kíváncsiság hozott oda, hanem pusztán sétálókat is, kik tán egy kedves családtagot hagyva itt, koronkint csupán sétálási kedvből is kijönek meglátogatni e csendes és szép helyen nyugalókat.

Elhagyva e költői helyet, a montmartrei temetőt keresém föl, hol a Párisban meghalt magyarok eltemetve vannak.

Itt ismét igen sok nevezetes ember sirjával találkozunk, azonban ránk nézve itt a legérdekesebb sír minden bizonynnyal gr. Batthyány Kázmér sirja, ki távol honától hasonlóan e temetőben nyugszik.

E szomorú helyekről visszatérve a városba, a már annyiszor megnézett s össze-visszajárt Boulevards-okat keresém föl.

E név alatt ismert hely Párisnak legfényesebb és pompásabb részét teszi, s legtöbbszörire boltok, raktárak- és mindennemű kereskedési kirakatokból áll.

E kirakatok a világ minden más városának pompáját fölülmulják, minden van itt, mit csak az emberi izlés, képzelődés és gazdagság kívánhat, s mindez oly nagy mennyiségben, hogy az ember a legnagyobb bámulatban és meglepetésben érzi magát. Itt-ott a boltok között tündéri csemegéző termek, kávéházak, gyümölcseladás, stb. mindenféle látható, mely este a számtalan gázlámpa fényénél mint egy tündérkert tűnik szemeink elé.

E Boulevards-ok nappal és este oly tömve vannak néppel, hogy az ember csak igen nehezen mehet és haladhat kitűzött célja felé.

Mindenki szalad, fut és fontos teendők miatt

sietni látszik, s azért a francia nők mind, különben is kurta ruhájukat jó magasan szoknyáik fölé huzva védik a siető léptek letaposásától.

Mit a legfellengzőbb képzelet előnkbe bir varázsolni, mit a tündérmesékben a kora gyermeknapok alatt hallánk, s mit mégis soha oly nagynak, pompásnak képzelni nem birunk, Párisba érve a Boulevards-okon mindazt föltaláljuk.

Bárhová néz a szem, bármit óhajtson a tudvágy, kielégíttethetik az minden jó, vagy rossz, nemes, vagy nemtelen tekintetben; de mindenesetre kielégíttetik, ha egyszer Párisban voltunk.

A párisi népélet zajos, nyugtalan, és minden arczon a mulatni, élvezni vágyás élénksége. Számukra mindegy, tél vagy nyár, ősz, vagy tavasz; ők mulatnak, a színházak mindenfelé tárva állnak, a Champs-Élyséen jobbra és balra nagy hirdetések lát az ember, bálba, concertekbe, meghívást cirkusokba, hipodrome, és Isten tudja hányféle helyre; szóval, a város népe szeret, akar és tud mulatni, élvezni a sok szomorú és kinteljes év után.

Midőn az ember mind végignézte e helyeket, hol a tudnivágy, mulatsági szenvedély, ujság iránti nyugtalanságnak eleget tehetük: marad még egy hely, egy komoly szent hely, hová szomorú emlékek, komoly gondolatok közt lép, azt hiszem, minden ember, s a kegyelet angyala vezet, s ez ama szomorú sirbolt, hol Napoleon teste őriztetik, azon nagyszerű épület alatt, melynek neve „Hôtel des Invalides.“

A sirbolt egy nagy gömbölyű terem, fala fémezett és gránit-lemezből áll, oldalain tiz márvány-jelképpel, melyekben ott találjuk az életnek minden rendű nevezetes művészetét.

A másik szélén tizenkét diadal-angyal áll, a hires Pradieu utolsó munkáiból.

A padolat e teremben borostyán-koszorút képez mozaikkal, s tetején pompás, Delasasse által festett kép diszlik.

A sirbolt jobb és balfelén két sarcophag áll, e két név egyszerű feliratával: Dunoe és Bertrand,

mindkettő a császár volt- tábornoka és társai, jó és rossz napjai alatt.

A terem egy része rácsozattal van elzárva, s itt nyugszik egy sarcophagban a császár teteme, kardja, kalapja s érdemrendjei, — azon koronájával együtt, melyet Cherbourg város községe ajándékozott neki, és ama 60 zászlóval, melyet sokáig a luxembourgi palotában rejtegettek.

A dom főbejárása a place Vauban-ra nyílik, hol a császárnak nagy emlékszobor fog emelteni.

E hely volt az utolsó, mit Párisban fölkérésék, s tán ez maradt legélénkebb emlékezetben előttem.

Mert csodáltam a város munkás életét, a szép rendet, mindennek a maga kiszabott meghatározott helyét, a számtalan élvezetet, mit nyújt, a gazdagságot és pompát, melylyel bir, a változatosságot, melyet oly nagyban még sehol sem találék, de mi előttem legnagyobbá tevé a nemzetet, a z o n

kegyelet volt, melyet nagy emberei
iránttanúsít.

Nagy és jeles emberek nagygyá
tehetnek egy nemzetet, de a nemzet
legnagyobb akkor, midőn jeles embe-
reit megérti és föl tudja fogni.

Versailles.

X.

E név mindazok előtt, kik a francia regényirodalmat ismerik, Sue és Dumas regényeit olvasák, érdeklődéssel birand azon ezer és ezer különféle érdekes események és történeteknél fogva, melyeknek színhelye igen gyakran volt Versailles, s melyeknek szereplői legtöbbször Franciaország nevezetes embereiből állnak.

E csinos kis várost XIV. Lajos alapította, ki kellemetlennek állítván a St. Germaini kastély ablakainak kilátását, mely a St. Denis-i tornyot láttatva, őt a halálra, s elődeinek temetkezési helyére emlékezteté, azt Versailles-el cserélé föl, hol előbb

csak pompás királyi palota, lassankint azonban csinos város alakult. E hely igen élénk és érdekes történeteknek színhelyévé vált XIV. Lajos uralkodása alatt. S a kastélyt környező kert sűrű fái és bokrai nem egy érdekes szerelmi kalandra emlékeztetnek bennünket a deli király s egy-egy szép udvari dáma között.

A várpiacot az előtértől rácsozott kapu választja, s a téres udvaron két sorban életnagyságnál nagyobb szobrok diszlenek, Franciaország nevezetes embereit ábrázolva.

Jobbra Bayard, Colbert, Richelieu, — Jourdan és Massena tábornagyok, Tourville admiral, admiral Dugay-Trouin, Turenne tábornok. Balról: a nevezetesbek közül Sully, Montebello herczeg és Suger; s a két sor közepén XVI. Lajos ércz-lovaszobra, Cartellier és Petitot által készítve.

Az előcsarnokba érve tizenegy szoba nyílik meg előttünk, telve mind festményekkel, legtöbbnyire XIV. Lajos életének történeteit ábrázolva, melyek között igen érdekes kép, hol teszem a ki-

rály esküvőjére megy, s karján menyasszonyát vezeti.

Az első emelet hasonlóan képgyűjteményeknek használtatik, s itt csak kilencz szobát tartának fön, úgy, mikint azokat XIV. Lajos lakta, s Galerie de Louis XIV. név alatt ismertetik.

E szobák mind igen pompásak s a király nemes izlését és eleganciáját tüntetik elénk. Ropant tükrök, gyönyörű kárpitok és fedélfestésekkel, s különösen szép kilátással birnak. Legérdekesbek a király hálósobája, mely halála óta nem változtatott, s a nevérol elhiresült „Oeil de Boeuf“ egy csudálatos szemformájú ablakáról neveztetve így.

A király alvósobája igen nagy, és közepén áll a széles ágy, gazdag aranyozással és fölötté a királyi pompás czimerrel. Három lépcsővel magasabban áll mint a terem padolata, s nehéz vörösbársony-kárpitok aranyrojt-diszítéssel omlanak a vörös-selyemmel bevont lépcsők fölé.

A fődélfestés Paolo Veronesetől van, azelőtt a velencei dogepalotát díszíté.

E szoba erkélyéről jelenté a kamarás 1715-ik évi sept. 1-én ezen szavakkal: „le roi est mort“, mialatt pálczáját széttörve, egy mást vett kezébe s rögtön kiáltá: „vive le roi.“

Az ugynevezett oeil de boeuf egykor igen fontos szerepet játszott az udvari életben. Itt szöttek-föntak a legtöbb cselszövényt, itt határozottatott el az udvari nép által minden viszony, minden szerelmi kaland egy vagy más között; s ha valamely hír szárnyalt, ujság terjedt szét az udvarnál, az mindig ez előteremből került, mindig itt tudtak meg minden új dolgot legelőbb.

A későbbi idöben e teremből jobbra nyíló appartements-t Mária Antoinette lakta, melynek ablakain át kísértetett meg október 6-ben a királyi család szökése, mely azonban, mint a történetből tudjuk, nem sikerült.

E szobákból újra a képes galériákra használt

termek sorába nyitunk, hol igen sok érdekes festmény vonja magára a figyelmet.

A többi között figyelemreméltó ama három nagy kép, melyeknek egyike Napoleon és Josefina koronázását a Notre-Dame-i templomban, a másik azon jelenetet, midőn a császár 1804-ben a seregnek a sást átadja, s a harmadik az abukiri híres csatát ábrázolja; mindhárom érdekes és fontos jelenet I. Napoleon életéből.

Végignézve e szobák hosszú sorát, a széles tornácra lépünk, melyben gyönyörű szobrok által Franciaország fejedelmei, fejedelemnői, és jelesebb emberei vannak megörökítve, melyek közül leggyakrabban XIV. Lajos, IV. Henrik, Richelieu és Mazarin alakjaival találkozunk.

A kastély tehát most egészen és kizárólag a gyűjtemények számára tartatik, s csupán a kert, a narancserdő, a roppant medenczés szökőkútak tartották meg régi eredetiségüket és emlékeztetnek a bájos hely egykori fénykorára.

Most a kert is a város népének mulatóhelyéül szolgál, s hetenkint kétszer nagy katonai zene tartatik benne.

Mi másként volt ez itt egykor, midőn a fák árnyékában a szép és szende Lavalier lebegett föl és alá, midőn a karcsu udvarhölgyek kergeték egymást a bokrok között, midőn a kaczer Henriette a király kíséretében élvezé az alkony zamatot levegőjét, s midőn végre a szerencsétlen királyné e fáknak, bokroknak panaszlá el búját, fájdalmát és mellőztetését.

Most már csak mint álmok tűnnek elénk a multnak ezen ábrándos képei, s hogy valók voltak egykor, hogy e történetek személyei csakugyan éltek valaha, csupán azon arczképek mutatják melyeket a galeriában itt-ott találunk a sok között, s ez Henriette, kinek vonásain a gög, hiúság és kaczer mosoly; a szellemarczú bánatos La Vallière s végre a király, mint e történetek érdekes főszemélye.

A várkastélytól nem igen távol két igen csinos kis házat találunk még „Grand-Trianon, és

Petit-Trianon“ név alatt, melyeknek egyikét XIV. Lajos, másikat XV. Lajos építteté, — mindketten kedvencz udvarhölgyeik számára.

Az elsőben Madame Maintenon lakott, a másikat Madame Dubarry birta, s később gyönyörű fekvése és szép parkja miatt Marie Antoinette-nak is kedvencz mulató és nyári tartózkodási helye volt.

Tökéletesen átnézve szélteében és hosszában mindezen helyeket, odahagyám Párist, s később Franciaországot is; előbb azonban a legközelebbi hely, hol időzék, Strassburg vala.

Strassburg.

XI.

E várost még a rómaiak alapíták, s egykor Argentoratum névvel birva, egyike volt a legfontosabb német birodalmi városoknak, s most fővárosa az alsórajnai államnak, s a folyamtól körülbelül egyórai távolságra fekszik; s bár régóta Franciaországhoz tartozik, nyelve, szokásai és népe még most is inkább német, mint francia, s egész külseje a régi német városokra emlékeztet.

Legfőbb nevezetessége az elhiresült „Münster“, melynek alapkövét 1015-ben Verner püspök tévé le, s belseje csak 1275-ben készült el.

Egykor a templom fő részét pompás szobrok diszíték, Clodwig, Dagobert, Habsburgi Rudolf, s több más királyokat ábrázolva, azonban a néplázadáskor 1793-ban mind szétromboltatott, s a gyönyörű torony csak az által mentethetett meg a hasonló sorstól, hogy tetejére egy nagy jakobini vörös pléh-sipkát tevének, s így az oda rohanó nép romboló szándéka hangos éljenekben tört ki.

E templom régiségénél fogva és gyönyörű üvegfestéseivel egyike a legnagyobb szentegyházaknak. Oszlopai tökélyes arányban egymáshoz karcsún emelkednek a magas födél felé, s különösen érdekes azon jobbfelül levő nagy óra, melyhez hasonlóval egyetlen templom sem bir, csak a strassburgi münster.

Ez órát Chswilgné készíté, s 1838-tól 1842-ig dolgozott rajta; egészen különös készítmény az a maga nemében.

Az egész magas és széles szekrénybe van foglalva, mely hasonló azon régi szekrényekhez miket falun, vagy mint régiséget látni itt-ott muzeumokban;

alul lábakon állva, fölül széles formába öntve, míg legtetején ismét keskenyebbé válik.

E keskeny részbe van alkalmazva az óra.

A számlap alatt kék golyó mozog, mely a csillagok haladását mutatja, hátrább kék égen a nap- és holdforgást,—s az egész egy élő kalendárium.

Midőn a tizenkét órát üti délben, mindig nagy néző sereg gyűl előtte össze, mert az ütés alatt tünteti ki legfőbb művészetét e különös munka.

A szekrény galeriákra van osztva s az elsőn egy angyal harangozza el a déli órát; egy emelvényenyl fölebb ugyanezt cselekszi a halál csontváza, mi alatt az évek idejét ábrázolva egy kisdéd ajtón először gyermek, aztán ifju, utána férfi s végre öreg ősz ember halad el a nézők előtt, az órának négy fertálya képében.

Alul ezalatt egy eddig alig észrevehető kakas emelgetni kezdi szárnyait és háromszor hangosan

kukorikol oly természetesen és erősen, miként az egész templom viszhangozza azt, s az ember majdnem valódi kakashangnak hinné.

Ekközben kilép az óra belső részéből fénykoronával feje fölött a Jézus, s utána a tizenkét apostol, kik a megálló úr előtt egyenkint elhaladva, fejeiket mélyen meghajtják előtte, s ismét eltűnnek egy más kis ajtón.

E szép rend, e költői gondolat valóban művésziileg van kivéve, s bár nem látszik az az első perczen mulatságos jelenetnél egyébnek, lassanként az összeállítás és eszmegazdagságból látjuk, hogy e készítmény föltalálójának mélyebb és egyéb ösztönének kelle lenni e munka kezdeténél, mint azon pusztá jelenet ábrázolása, melyet előnkbe tüntetve látunk.

Azonban ki tudna a világon a titkoknak nyomára jöni, ki tudná megmagyarázni, kinek és mi czélja volt e vagy ama készítménynyel - vagy fáradsággal, s e helyen, úgy hiszem, elég tudnunk annyit, miként e város temetőjében egy fiatal leány

nyugszik, ki, mint a művészi óra készítőjének menyasszonya halt meg, szépen, ifjan, délben tizenkét órakor, s arcza, mint állítják, egészen azon szőke angyalhoz hasonlita, ki a galerián a déli órát elharangozza.

Ki tudná, miért és miként van sok dolog e világon!

A mi az embernek igen mélyen nyugszik szívében, arról nem szokott másoknak beszélni.

A templom magas és merészen emelkedő tornyába fölhaladva, a templom kúpfedelén számtalan föliratot találunk, az ittlevők bevéssett neveit és évszámát, s ezek között igen sok érdekes névre akadunk. A többek között Goethe, Schlosser, Lindau, Herder, Lavater, Röderer, stb. nevezetes ember látogatója meg e helyet s bámulá a valóban bámulásra méltó tornyot, melynek magasságát 490 lábra teszik. Európa legmagasabb épületének tartatik.

A templomon kívül semmi különösséggel

nem bir e város, s mi megemlitendő még, egyedül ama két csinos szobor, mely Straßsburg két terét diszítve, Guttenberget, ki itt kísérté meg legelőször a nyomtatást s Kleber tábornokot ábrázolva, ki e városban született.

Nevezetes még pástétomkészítéséről is Strassburg, s itt a pástétomcsinálás oly mesterségnek tartatik, mint Brüsszelben a csipke s Kölnben a szagos- viz készítése.

Baden-Baden.

XII.

E fürdő egyike a legnagyobbszerűeknek ilyenemű helyek közül, s hathatós vize mellett igen szép vidék, rendesen számos és élénk társaság s számtalan mulatságos helyekkel és elrendezéssel bir, úgy-annyira, hogy tán egyedülinek mondható minden más fürdő között, hol az ember egészen otthonias kényelemben élhetve, egy nagy főváros minden mulatságát és szórakozásait élvezheti.

A legtöbb külföldi fürdő rendesen unalmas szokott lenni; Baden ellenben oly élénk, oly változatos, miként e vádat távolról sem lehetne ellene fölhozni, sőt ki jól és figyelemmel fürkészi ki e

helynek minden tulajdonságát, az át fogja látni, hogy nem csak köznapi, de szellemi és magasabb élvezetekben is részesülhetnek az ide összegyűlt vendégek.

Az első benyomás egészen az volt mit Emsben érezek a megérkezés után, t. i. nagy városban hívém magam. Magas kivilágított, paloták között, széles, kövezett utczákon haladtok végig kocsink, mialatt rebogó equipageok egymást érve robogtak el mellettünk.

Ily jelenségekkel találkozni fürdőben, utam alatt s az Emsben töltött idő után megtanultam, hogy szokatlan dolog.

Először oly helyre, hová legtöbbnyire más és igen távol országokból jönnek az emberek, s vasutak-és gőzhajókon járnak, majdnem senki, vagy csak igen kevesen visznek magukkal fogatot; másodszor este már nyolcz órakor mély csend uralkodik; a betegek ágyban, az egészségesek unalom miatt otthonn vannak, s midőn megérkezénk a fürdőbe, mér féltizre elmúlt.

Hová mehet e sok kocsi s e számos társaság;—
tán valamely szokatlan ünnep van itt készülöben,
vagy esti kirándulás rendeztetett?

Azonban kissé átöltözve, midőn odahagyók
a fogadót s a kivilágított főutczán bizonytalan irány-
ban végig haladtunk, tündöklő ablakokat látánk,
melyek egy nagy palota emelt földszintjéről ragyog-
tak, s melyből a zárt ajtókon gyönyörű zene hang-
zott a sétatér fái alatt járkálókhoz.

E nagy ház az ugynevezett „Conversations-
Haus“ volt, mely éjfélig naponkint a legfényesebb
társaság gyűlhelye, hol rendesen concertek, színházi
előadások, s közben táncvigalmak szoktak tartatni,
s melyből nyílnak a játéktérnek és jobbra-balra
több más gyönyörű szoba.

A legelső, mi a termekbe lépve szemembe
tűnt, azon leirhatatlan elegancia volt, mi a hölgyek
ötözekét jelölé, mintha mindnyájan bálba, vagy
fényes estélybe készülnének, úgy ültek. jártak és
sétáltak fölváltva egymás mellett, s az egész terem-
ben a legvidámabb és élénkebb modor és viselet

uralkodott, melyet leginkább megmagyarázott azon tapasztalat, hogy mindenütt csak francia nyelven folyt a társalgás s legtöbbnyire francia nők- és férfiakból állt a társaság.

A játékszobák itt is, mint Emsben, füladásig telve, az arcok fölizgatva, kipirulva, s oly hőség uralkodott, mikint a termék legrövidebb áttekintése után kénytelen valék odahagyni a szerencse istennőjének e templomát és hiveit.

Másnap megnézém az egész fürdőt, s különösen tetszett az „ivó-csarnok“ név alatt ismert épület, mely régi de izletes és költői modorban építve, mindig szép és érdekes marad.

Az épület termébe széles lépcsők vezetnek föl, melyet tágas és hosszú tornác előz meg, egészen az ivásközi sétákra alkalmazva, azon esetre, ha az árnyékos és kellemes sétatér az eső vagy szél által használhatlanná tétetik.

E terrasse nyílt arcadeokkal bir, melyeket 14 igen szép festés diszit a schwarzwaldi regék

jeleneteiből Götzenberger által festve; kár hogy évről-évre halványabb színezettel bír.

A forrás nyílása a terembe van alkalmazva s bárki előtt kivétel nélkül nyitva áll. Ezen épület mellett izletes könyvkereskedés és olvasóterem létezik, — az első, melyet utam alatt fürdőben láttam. A legtöbb fürdő könyvtára avúlt kölcsönkönyvtárból áll, melynek szennyes könyveit utálattal lehet csak kézbe venni.

E könyvkereskedés a világirodalom minden nevezetesebb termékeivel bír, s a teremben levő nők, kik a könyvek eladásával foglalkoznak, csak azon alkalomnál néztek csudálkozva reám, midőn kíváncsiságból kérdém, ha magyar könyvvel nem bír-e a kereskedés?

Nemmel feleltek, s én nem merém tovább folytatni kérdezősködéseimet, félve, hogy újra úgy járok, mint Párisban a pinczérral, ki eljövételünkkor kezébe vevén néhány az asztalon maradt könyvet, figyelmeztetett, nehogy ott felejtsük azokat. „Kiol-

vastam már, s tovább vinni nem akarom“ mondám neki.

Arcán öröm látszott s élénken vevén magához a könyveket, köszönetét fejezé ki azon élvezet miatt, melyet neki e könyvek nyújtani fognak.

Csudálkozva ezen állítás fölött, figyelmeztetem, mikép azok nem franczia könyvek....

Belé sem nézett s elszomorodva viszonzá, hogy igen sajnálja : de csehül nem ért.

Magyar útleírások voltak azok.

Ezen olvasóteremben rendesen igen sok embert találni a déli meleg órák alatt, midőn a kint-járás a nap melegsége miatt lehetetlenné válik.

A fürdőt környező park egyike a legszebb helyeknek, melyeket képzelni lehet. Nem régi, de fáradság és gond által már is oly kellemes árnyékos helyek alakultak fái alatt, mikép a napnak minden részében élvezettel lehet benne időzni.

Többnyire schweizi modorban épült házacskák diszítik e parkot, s itt-ott a zöld bokrok között mint kisdud madárházak tűnnek elő vörös, zöld, sárga és mindenféle színű czifrázataikkal.

A körüleső helyek egyikén áll az úgynevezett „neues Schloss,” a nagyherczeg rendes nyári lakhelye, egy másikon az „altes Schloss,” majdnem egészen barna korhadt falakkal, régen az uralkodó grófok és herczegek lakhelye, most már csak a kilátásnál fogva érdekes, mit ablakaikból a költői vidék nyújt.

E hegyről belátni a Rajna völgyét, Strassburgot, a bádeni völgy virágos helyeit, s távolabb a tölgy- és fenyőfaerdő sötét színe egészíti ki e látvány nagyszerűségét.

Nem messze e régi vártól áll egy még régibb épület, melyet már inkább csak romnak lehet mondani, s az egyes tornyok, lépcsők és összeomlott termek s bástyák nagyszerű erősségre mutatnak, s mint mondják, e vár egykor még a rómaiak alatt épült és alakult.

A Rajna regényes vidéke és helyei a népet is regényes szelleművé tévé, minden nevezetesebb helyről egy-egy csinos és érdekes regét hisz és beszél az; a népkronika ezen várról sem feledkezett meg s a következő regét beszéli róla:

E romok, mint mondják, egykor büszke vár, erős bástyák, magas tornyok és diszes termek voltak s a környék Eberstein név alatt ismeré.

Tulajdonosa fiatal és hatalmas gróf vala, kinek nevét a történet kihagyá, csupán azt tartá fönn róla, miként I. Ottó császár leányát szeretve, ezt álruhában eljárt meglátogatni.

E viszony azonban nem maradhata titokban, s Ottó haragjának egész dühével fordult az erős vár tulajdonosa ellen, kit győzhetetlen fegyvere miatt a vidék népe az ördög czimborájának tartá.

A császár hónapokig ostromlá a várat, de átlátta, hogy bevenni nem lesz képes; s végre cselet gondolt ki, mely az ifju szerelmest a boszú törébe ejtse.

Fényes követséget küldé hozzá, mely a csá-

szár üdvözlétét vivé a várúrnak ; fehér kanparipákat kibékülési jeltül, s meghivatást a császár által tartandó vitézi harczijátékra, melyre a vidéknek minden leventéje meg fog jelenni.

Az ifju gróf örömmel vevé e kitüntetést az üdvözlétet üdvözléttel viszonzá, az ajándékot értékesbhel cserélé ki, s miközben a követséget fényesen megvendéglé, a császárnak ígérétét küldte, hogy a kitűzött napra meg fog jelenni.

A követség eltávozott, s az ifjú a jövő nap boldogságán merengve, föl és alá járkált a bástyákon, lelke megtelt a szép császárléány viszontlátsái eszméjével s szive feldobogott a harczijátékok hősies gondolatára.

Azonban fülét bájos hangok üték meg, hárfa és ének hangjai, melyeket alant a várkaputól hozott az alkonyi szellő, s ő lehajlott a falakról és kíváncsian tekinté a szép hang tulajdonosára.

Fiatal pásztorléány volt az, s megpillantva a grótot, kezeit összetéve, kérőleg néze reá, vagy

bebocsáttatást kért a várba, vagy az ifjút hívá a völgybe magához.

A várúr fiatalabb és életkedvűbb volt, mint hogy ily hívást megtagadjon, s lefuta a bástyákról, végig a meredek lépcsőkön, ki a kapun és keresztül a szivárványhidon, a pásztorleánynál termett, ki levelet ada kezébe s azonnal tovább repült.

Az írást ismert kéz vonásainak ismeré az ifjú, s hevesen bontá föl azt. Arcza elsötétült, homlokán redőket vésett a harag és sértődés, midőn a sorokat átolvasá.

A legalávalóbb cselszövényt, de egyszersmind a legföläldozóbb szerelmet látá abban, az elsőt az apa, az utóbbit a leány részéről, ki apja tervét és szándékát egy hű szolganője által adá tudtára.

Ez megtorlást és bosszút kíván, kiáltá az ifjú, s komor arczczal haladt föl a várba, s a terembe hivatta két ifjabb de vitéz testvérét, komoly tanácskozást tartának együtt a következő nap teendőiről.

Ezalatt a császár nagy készüléteket rendelt a következő napra, azon tervvel, hogy míg a gróf házában mulat, ő a várat titkos hadsereggel bevéve, annak urát földönfutóvá teszi.

E készüléteket Hermin, a császár leánya, nyugodt, derült mosolylyal nézé, mert tudta, hogy a levél kedvese kezeihez jutott, s hogy nem fog eljönni. Azonban, midőn a nap már jó magasan állt az égen s a vendégeknek legnagyobb része egybegyűlt, a császár előtt, kürtrivalgás új vendéget jelente, s az ifju gróf volt, az ebersteini vár ura, két ifjabb testvérével, és igen kevés katonakiséretet hozva magával.

E jelenet a császári kastély kertjében vala, s Hermin atyja közelében ülve, fölsikoltott, midőn a három ifjú nyugodtan s gondtalanul a császár elé lépett.

A császárnak egy parancsoló, az ifjúnak egy esdő tekintete elhallgattaták a leányt, s midőn a szokásos illedelmi üdvözetek után az ifjú hozzá lépett, halott-halványan és szótalanul ült helyén.

— Pár szóra csak Hermin! — mondá halkan az ifjú,—s a leány szemrehányó tekintetét alig birta kiállani.

— Hol és mikor? — folytató tovább, s Hermin fejével igent inte; mire a beszélő észrevéve a körülállók figyelő tekintetét, elhallgatott s odahagyá helyét.

A fiatal gróf ismeré az órát, a helyet, hol a leánynyal ezelőtt találkozni szokott, s a vitézi játék és bajvívás előtt az ismert teremben volt, hol Hermin várt reá.

E terem a császári palota balszárnyán feküdt, magas fák és sűrű bokrok vetének ablakaira árnyékot, hol a szép leány lakott.

— Kúnó! te nem szeretsz engem, — mondá a leány, s az ifjú csak tekintetével és ölelésével birta meggyőzni az ellenkezőről.

Mintegy fél óráig voltak együtt, s ezalatt a gróf ékesszólásának és szerelmének minden gon-

dolatát összeszedé, hogy kedvesét tervére rábeszélje.

— Eljöttem érted: — mondá, — ha velem jössz; még ma váram asszonya léssz és én rabszolgád ha itt maradsz: úgy birtokaim semmivé s mindketten földönfutókká vagyunk téve.

A leány habozott, szívében a gyermeki kötelesség s a szerelem érzése küzdött, míg végre az ifjú keblére veté magát, s csak őt, csak egyedül őt látta maga előtt, és határtalan szerelmét érzé szívében vivni.

A vitézi játékokra jel adatott, a vitézek egybegyűltek, a nézőhely páholyait diszes hölgykoszorú foglalá el, s végre a császár is megjelent, csak Hermin hercegnő megjelenésére várakoztak.

De a hercegnő késett. Ottó már nyugtalan kezde lenni, izenettel küldé hozzá kamarását, ki azon hirrel tért vissza, miként a hercegnőt seholsem találják.

A császár, mint hiuz, egy percz alatt végig tekinté a leventék seregét, s azonnal észrevette, hogy a három ebersteini gróf nincsen a többiek között.

— Lóra! — kiálta magán kívül, s ő maga pár pillanat alatt a vár felé vivő úton nyargalt, utána udvarnokai, a kamarások és leventék, távolabb könnyű lovasság, a császár testőrsége.

A hegyi út meredek és kavicsos vala, a sűrű fák és bokrok elfogák a kilátást, és bár senki sem tudta e sietség okát, mindenki gyanítá, hogy a császár valakit üldöz.

Midőn a hegy legelső emelkedésére fölértek, a kilátás nyiltabb, az út jobb lett, s távolról vágatató paripát látott a siető udvari nép, a nyeregben Eberstein Kúnót s karjaiban a szép császárlányt, kinek arany haja kibontakozva, a sötétségben, mint tündöklő zászló úszott a lovaglók után.

— Százezer tallért, ki elfogja őket! — kiálta-

magán kívül a császár, s az udvaroncok megsarkantyúzák lovaikat.

A távolság fogyni kezdett a menekvő s az üldözők között, már-már reményleni kezdte a sereg, midőn az utnak egy kanyarulatánál védő-sereggel találkoznak, melynek élén Walther, az ebersteini grófok legifjabbika állott.

Kétségbeesett harcz kezdődött a két sereg között, az ifjú lángoló szívvvel állt ellen testvére megmentésére a bösz apa haragjának, s már-már kétes lett a harcz, midőn az ifjút egy nyil szívéen találván, halva rogyott össze megfogyott serege előtt.

A sereg, vezérét veszve látván, szétfutott, s Ottó ujult erővel rohant a száguldók után; de azok a viaskodás alatt sok időt nyerve, messze voltak, s a szem nem láthatta többé őket.

A düh és harag szárnyakat kölcsönze az apának, s kettőzött erővel haladt a sereg, mig végre újra föltűnt az ifjú pár, ekkor már nem az ifjú töb-

bé, a leány karolá át nyakát, s hosszú aranyhaja ragyogott a nap fényében.

Ekkor a második testvér állt elébök. Bátor, daczos arczczal, kisdéd de jól fegyverzett sereggel, s szemeinek villogása elárulá, hogy ő is szeret és érti, mit tesz egy kincset vinni valakinek keblén, minőt testvére visz.

A császár ekkor már magánkívül volt dühében, a harcz és elkeseredés százszoros erőt kölcsönze karjának, s hosszú viaskodás után végre saját kezével szögzé nyilát a hön dobogó testvéri szivbe, ki haldoklási perczében is testvére után tekinté s látta, hogy az a vár kapujához érkezett.

— Meg vannak mentve! — sohajtá az ifju, és meghalt; s a hir azt regéli róla, hogy ő is szereté a leányt.

De ekkor a császárra nézve már minden veszve volt. A szerelmesek sok időt nyerve, elérték a vár kapuját, s áthaladva a hidon, Kúnó folyónatá azt maga után.

A császár jól látta azt, de nem fordult vissza, fölment a vár bástyái alá, és hatalmas szóval fenyegeté a grófot, ha az leányát ki nem adja.

Sokáig nem válaszolt az alatt állóknak senki, több óra folyt le, a nap leszállt s csak égő helye látszott a zöld erdők sötét koronája fölött.

Ekkor megjelent az ifju gróf a bástyán, karján vezetve a hercegnőt, kit fehér ruhájában, aranyfürteivel és boldog vonásaival a vár védisten-nőjének lehetett volna tartani.

— I. Ottó császár ! — kiálta le az ifjú hangos kürtön át — menj vissza székvárosodba, nyugodj meg a sors határatán ; leányod Isten és ember előtt nőmmé leve s csak beleegyezésedre vár, hogy megnyíljanak váramnak kapui.

— Soha ! — kiálta vissza a dölyfös császár, hogy eltanulták e szót a körülfekvő hegyek, s a viszhang mai napig e szót ismétli : „s o h a“ s nem feledé azt el mai napig.

A császár visszafordult, leányát megátkozá, elfelejté, mert egyetlen gyermeke levén, koronáját dobá el saját fejéről.

A fiatal nő pedig szívesen adá a trónt Kúnó szerelméért; a mint a nép állítja, oly boldog volt, mint még soha egyetlen fejedelemné. —

Eddig tart a rege. Az Ebersteini grófok rég kihaltak. A vár is elpusztult, s mindebből csak a viszhang él, és az emlékezet maradt fön, firól fira szállítván a történetet és följegyezvén azt a régi német krónikák közé.

E régi omladékoktól egyenes, sziklás és meredek út visz az erdön keresztül Ebersteindorfí, míg egy másik az új Ebersteini-várhoz vezet, melyet Fridrich határörgróf emeltetett egy hasonló régi vár helyébe, mely még a 13-ik században állt és építettett.

Oas és Rastadt között a vasúttól jobbra nagy pompás épület látszik ki az erdő sűrű fáí közül, a nagyherczeg tulajdona s Fovoritenek neveztetik.

Ez elzárt és magános kastélyt 1725-ben Sybilla Augusta grófné építteté, ki özvegységében három kis fiát fölnevelvén, midőn már a legkisebbik is teljeskorú vala, s ő anyai kötelességét bevégezvén, e helyre vonúlt, hátralevő éveit magánosan tölteni el.

Érdekes e kastély belsejét látni, különösen azon alvó-szobát, mely a grófnée vala s halála óta a maga minőségében maradt. E szoba a palota másod-emeletén fekszik, gyönyörű kilátással ablakaiból, s falait alul selyem, fölötte finom csipke disziti, melyhez hasonló függönyökkel birnak az ablakok, az ágy és ajtók is. Egy másik terem egészen porcellán-falakkal bir, míg a mellette levő kisdud kamrának falai egészen tükrök, s a butorzat bennök természetesen e pompának megfelelő.

A legérdekesebbek egyike azonban ama fődél-képletű szoba, melyet a rendes festés helyett fönt halak-, madarak- és virágokkal, valamint achat-, jaspis-, karniol-és amethystből összerakott képek diszitenek.

Még egy csinos hely van Baden közelében, ez: az „Allerheiligen“, hová a fürdő vendégei hasonlóan igen gyakori kirándulásokat tesznek.

Minden fürdőhelynek megvannak a maga rendes ünnepei, melyeket rendszeren valamely módon meg szokott ünnepelni.

Ilyen nálunk Füreden és Parádon az „Annabál“, Emsben a nassaui herceg névünnepe, Bádenben a nyáron át tartott lóverseny, mely mindez előszámlált ünnepélyek között legérdekesebb, s véletlen szerencsé által épen ama napok egyikére esett, melyeket én Bádenben tölték.

E versenyek nem ugyan a fürdő színhelyén, hanem az oda igen közel fekvő Bádenben, a nagyherceg székvárosában tartatnak. Azonban összegyűl oda majdnem minden fürdővendég, s valóban oly pompás, oly nagyszerű és különböző nemű volt azon menet, mely a fürdőtől a széles országuton egymásután haladt, miként e látvány elmulasztásával igen sokat vesztetem volna.

A legelső kocsik a postafogatok valának, nem kevésbé élénkek és czifrák, mint bármely urasági kocsi.

Rendesen minden kocsi hat lóval birt; a két első lovon a postasípot harsogtató, világossárga ruhába öltözött legény ült, a bakon hasonlóan öltözött kocsis, vigan és hangosan pattogtatva nyargaló lovainak, melyek vágtatva ragadták a kocsit.

Ezek után jöttek az urasági fogatok.

Mindjárt az első, egy franczia marquis tulajdona, igen úrias fogat vala. Magas, négylépcsőjű, sárga kerekű, aranyozott hintó, hat tornyos-szerzésű angol lóval, melyeknek mindegyikén fekete ruhás és fehérharisnyás nyargonc ült, a bakon két inas hátul, s az első ülés üresen maradt, a nyargoncok maguk kormányzák a lovakat.

Bent ült a marquis és neje.

Egy második kocsi, angol lord tulajdona, a lehető legfurcsább jármű vala.

Négy nehéz angol ló húzá, előtte két fulajtár szaladt, oly forgókat tartva kezükben, minők a szélmalom kerekei, miket a szél futásközben folytonos forgásban tartott.

A bakon két egyén ült, inas-és kocsis-minőségben, s ezeknek háttal volt fordítva a kocsiban a főülés, melyet maga a különcz lord foglalt el, úgy hogy ő a lovaknak és cselédségnek háttal ült, és sem a lovakat, sem az előtte nyíló utat nem láthatá, hanem visszafelé fordulva nézé a körülálló bámulókat és nézőket.

S ezeket még igen sok, pompásabbnál pompásabb equipage követte, míg végre egy a többtől egészen különböző fogat vont a magára a közfigyelmet, s mint láttam, a legnagyobb tetszést.

Könyű, vörösre festett, csinos kis debreczeni kocsi elé négy tüzes erdélyi ló vala fogva. Szer számjuk egészen magyar czafrangos, a lovak könnyű szellábon járók, fejükön piros sallang lebegett a légben, s a tulajdonos nagy karikás ostorának suhintására mind a négy elragadni szándékozott a könnyű járműt.

A tulajdonos az első ülésen, vörösnadrágos s lobogós-ingujjú kocsisa pedig hátul foglalt helyet, kinek ezüstzsinóros mentéje messze röpült utána s ingujját dagasztá a szél, míg kalapja mellett nyalkán hajlongott az árvalányhaj-bokréta.

Valódi bámulatot gerjeszte ez eddig itt tán egészen ismeretlen nemű fogat látása. A nép tolongott nézni, s én tulajdonosát nem ismerve, kérdezősködésem után hallám, hogy az M..., Bécsben lakó magyarországi birtokos s már több idő óta Badenben időz.

Valóban alig tudom kifejezni, mily jól esett nekem e látvány; egy perczre otthon képzelém magam, s hogy e képzelet ekkor mily boldoggá tett, csak az értheti meg, ki több ideig és betegenidőzetávol honától, s minden tárgy, minden egyes ember látásakor, mely hazájára emlékezteté, egy lépéssel már közelebb vélé magát az otthon hagyott szerető körhöz.

Ez érdekes verseny ünnepnapja utolsó vala, mit a fürdőben tölték, s az esti vonattal odább menénk.

Stutgard.

XIII.

A gőzkocsin való utazásnak egyik legfőbb kellemetlen- és kényelmetlenségei közé tartozik azon elrendezés, hogy több idegen ember egy vaggoneba egy földél alá úgy összeszorúl, miként egymás mellett ülve mindenki hallja a másik szavait, szemmel kísérheti minden tettét, végre is ezt senkisémet veheti egymástól rossz néven.

Azt én belátom, hogy ezen dolgon igen nehéz lenne segíteni, sőt hogy talán nem is lehet; de mindamellett előrebocsátom azon megjegyzést, az alább leírt jelenetre gondolva, melynek egy ily alkalommal tanúja voltam, s melyre valóban visszagondolva is igen kellemetlenül érzem magam.

Ha valaki úgy számítja ki útját, miként az éjszakai utazás között nem téve különbséget, a sebesebb haladás végett mindenkor a siető vonattal megy: akkor természetesen megtörténik, hogy egész éjeket tölt a vasúton, mi sokkal kényelmetlenebb minden gőzhajói vagy más utazásnál, s legjobban is kifárasztja az embert.

Vannak helyek, hol a kevés utazó és számos vagyonok miatt lehetővé válik, miként ily éjszakai utazás alatt az ember egyedül, vagy csupán hozzátartozójával marad a coupéban; azonban, hol oly számos az utazó, mint Franciaországban, vagy mint Bádén s a közelebbi állomások között, ott e kényelmet megszerezni semmi áron sem lehet.

Midőn Bádent el akarván hagyni, a vasúthoz mentünk, a legelső volt, mit a vonat megérkezésekor végig nézék: ha lehetne-e még egy egészen üres coupéet találni.

Hasztalan volt minden igyekezet. Telve vala minden, a sok között még örültem, midőn végre egyben egy magánosan ülő férfit láték.

Három személy még igen tűrhető egy oly helyen, mely hat emberre van számítva, s beültünk után a vonat tovább indult.

E napokban épen holdtölte vala; féltizenegyre múlt, midőn elindulánk, s az ablakon át a regényes vidék valóban oly festői kilátást nyújtott, minek szemléletében elmerülve nem is volt időm a velünk együtt ülő egyént közelebbről megtekinteni.

A hold magasan úszott az égen, melynek boltozata tiszta kék és felhőtlen vala. A Badent övedző heglánczolat fölött komoran vonúlt az ezredes sötét erdő, s egy-egy magasabban kinyúló fa lombjain mint ezüstkورونا csillogtak a hold sugarai. Itt-ott közben egy váromladék, amott a völgyben fehér gulya, mely nyáron át az éjet a mezőn tölti; s lassanként mind messzebb-messzebb Baden kivilágított házai a távolból mint tündér paloták tündöklének, melyek lassanként a képzeletben vesznek el.

Férjem azalatt aludni kezdett, vagy gondolkozott, de szemei be voltak húnnya; s én, midőn

élvezetem közben mozgást és neszt hallva visszanézék, nyugtalanul láttam ezt, valamint azt is, miként útitársunk helyet változtatva, egy székkal közelebb ült hozzánk. Reápillanték s észrehevém, hogy szemei szinte be vannak húnyva, s így az egész alakot szemügyre vevém. Magas szikár alakja betegességre mutatott, s halvány beesett arcza a fölöttök levő tüzes karikákkal a kór minőségét elárulák, s én, bár köhögni még egyszer sem hallám, meg valék győződve, hogy sorvadásban szenved. — Öltözete mutatá, hogy angol, egykor magas homloka feketélt csupán, az idő és betegség azonban már egész fejét simává s fényessé tette, s csupán hátul és kétoldalt birt még némi hajjal, mely már egészen fehér vala.

A hold arczára sütött, midőn székeben hátradőlve s karjait egymásba fonva ült, egy ideig mozdatlanul, de lassanként fölélénkülő vonásokkal, melyek oly csodálatos exaltált kifejezést nyertek, miként én félni kezdvén, férjemet fölébresztve, az alakra és a különös arczra mutaték.

Mindketten csodálkozva néztük.

Lassanként fölemelkedett székeből, s ismét előbbi helyéhez lépve, az ablak előtt állva maradt. Karjait kétfelül leereszté, majd ismét hirtelen kinyújtá az ablakon, láthatatlan alakoknak üdvözlét inte a siető kocsiból; s végre visszaereszkedve helyére, suttogó hangon magamagával és lehúnyt szemekkel beszélni kezdé.

Angol szavakat monda, de elharapva és érthetetlenül, egyes nőneveket hallánk, melyeket leirhatatlan gyöngédséggel és keservvel ejte ki. Szemeiből lassanként élénk könnyek hulltak sovány arczára, míg végre fejét kezeibe hajtva, leirhatatlan fájdalommal zokogott.

Természetesen mi mit sem szólhattunk hozzá, s így az egész jelenet reám igen szomorúan hatott; s végre, midőn a hold erősebben kezdé sütni, oly exaltatióba jött, hogy élénk kéz- és tagmozdulatai által engem a legnagyobb rémületbe ejtett, s a legelső állomáson odahagytuk a vaggont s más coupéeba ültünk, figyelmeztetve a conducteur reá, nehogy az ablakon kilépjen.

— Óh nem, — viszonzá, — többször utazott már velünk, s még sohasem történt egyéb baj vele, mint hogy magára hagyták, és senki sem akar vele egy helyen lenni, mert holdkóros.

Ily embert valóban nem kellene magában ereszteni ily útra, gondolám, s egészen megnyugodtam, midőn nem volt többé velünk.

A vonat tovább röpült s viradni kezdé, midőn Stuttgardtba értünk, mely magában igen csinos, barátságos külsejű kis város, de semmi nevezetességgel sem bír.

Reggeli három órától délutáni négy óráig időzünk itt, s ezen idő épen elég vala arra, hogy átkocsizzuk az egész várost, megnézzük azon egyetlen nevezetes szobrot, mely „Schillert“ ábrázolja, a melyet a korán meghalt Schwanthaler készített.

Valóban csudálatos volt nekem Páris után e városkát látni, hol ismét kirakatokat, sőt passagokat is találék. De milyenek voltak ezek! Még mint utánzás is szegény és izetlen ama nagyszerű-

ség látása után, melyre még oly élénken emlékezem s mely után minden város majdnem különösnek és nevetségesnek tetszett, mint minden olyan dolog, miről tudjuk, hogy csak utánzása azon egyetlen helyes és nagyszerű egésznek, mely csupán egyedül az eredeti.

Azonban az itteni kedélyes népélet tetszett nekem különösen, melyet, épen vasárnap levén, az indóház melletti kocsmák egyikében észrevehék.

Négy óra előtt mintegy félórával előbb kimenve a vasúthoz, az ottani csinos, e célra rendezett kertben föl s alá járkálván, czinczogó zenét hallék, melynek változatlan tactusáról gyanítám, hogy az tánczolóknak számára hangzik. Érdekelt látni egy ily külföldi népies tánczvigalmat, mely, gyanítám, hogy a vasútiszolgák, mesterlegények s hozzájuk illő nőszemélyzet társaságából áll.

S valóban nem csalódtam. A férfiak mind szőke, hosszúhajú, lábú és kezű sihederek, a tánczosnék pedig nagy, szeplősképű, s szélestalpú és

tenyerű mesteremberlányok, és a vasútnál dolgozó asszonyok és leányok voltak.

Ebben még semmi különös nem lett volna, miután hazám épen a vigasság és jókedv hazája, s oly széles jókedvvel, mint a magyar, az egész világon tán egy nép sem tud mulatni.

Azonban e tánczoló nymphák nem maguk valának itt saját egyedüli gondjaikra bizva, hanem atyjuk, anyjuk, sőt olykor nagyanyjuk kíséretében, kik annyira szoros korlátok közé szoríták a gyermek vagy unoka mulatságait és szabadságát, miként a táncz után minden tánczosnénak vissza kelle helyére menni s rendesen apja és anyja között foglalni helyet, míg a zene szünetet tart a mialatt a bőbugyogós sihederek hasonlóan egy nagy társaságot képezve, a leányoktól egészen különválva, egy szögletbe, vagy a terem tárva levő ajtaján át ki a téres udvarra gyültek.

Azonban, midőn a zene megharsant, az ácsorgó fiatalság hosszú léptekkel sietve magában már előre meghatározott tánczosnője felé, s az apa vagy

anya előtt megállva, leányukat tánczra kérné, azután indultak el a tánczba, midőn e kérésre az öregek helybehagyólag és leereszkedőleg bólintának fejükkal „igent.”

E szoros illemszabályok valóban szinte meglepők voltak ily rendbeli embereknel, s én a tánczolókra alig pillantva, s majdnem félve az ügyetlen, rövidszoknyás, széles talpu, medveként ugráló párokat jól megnézni, csupán azon tiszteletteljes tánczra-kérés mulatsága nemének látása miatt időztem majdnem egy negyedórát a társaság között.

Azonban az óra négy felé járt, s miután a vonat, melyen tovább utaztunk, megérkezett, minden mulatsága mellett is félbe kellett szakitnom a szemlélődést, s néhány percz mulva a München felé vivő uton haladánk.

München.

XVI.

Megérkezve e város falai közé, örömmel kezdhetem újra az utazás művészeti oldalának élvezetét, melyet a közelebbi két helyen egészen nélkülözni valék kénytelen.

Itt újra kezdődnek a képtárak, szoborgyűjtemények nevezetes templomok, s mindezen kívül a gyönyörű üveg- és fresco festés, melyet ily tökélyben még sehol és soha sem láttam.

Első napon a nevezetes templomokat nézém át, s ezek közül legelőször a „Frauenkirche“-t mely régi és goth formájánál fogva igen érdekes külsővel bír. Két tornya 336 lábnyi magas, s belsejét nagyszerűvé teszi a huszonkét karcsu márvány-

oszlop, mely művészi faragással hosszan emelkedik az aranyozott födél felé.

E templomban nyugszik a legtöbb bajor király, nejével együtt, melyek közül gyönyörű fekete márvány koporsóban őrzik Lajos király hamvait s a sötét katafalkra a többiek neve is fölvésve tündöklöklik.

E templom az újabb időben kiigazított, és földiszítotték, s kitűnő oltárképei most készíttetnek Schwindt által.

A második igen érdekes és nagyszerű templom, melyet megnézék, az ugynevezett, „Auer-Kirche“ vala. E nagy kiterjedésű szentegyház utánozhatatlan üvegfestéssel és gyönyörű faragványokkal bir. Ablakain a művészi festvények a sz. Mária életét s a Jézussal való összeköttetésének jeleneit ábrázolják. Oltárait művészi faragványok díszítik, s mi talán legfőbb dísz az egésznek, azon gyönyörű sz. Mária-szobor a bejárás fölött, melyet Schwanthaler készite.

E névvel Münchenben igen gyakran találkozám. A mi szép, a mi nemes izlésben van készítve, s mi a város téreit, gyűjteményeit leginkább disziti az mind a nagy és kitűnő művész: Schwanthaler szobrász faragmánya.

Mintha a sors érezte volna, hogy a teremtmő e művész életét csak igen rövidre szabta, hogy éltének delében, művészetének legtermékenyebb napjaiban fog megválni a földtől: oly munkásságot, igyekezetet, és termékenységet oltott belé, miként az alig negyven éves ember rövid élete alatt annyit birt készíteni és teremteni, mint rendszeren két más művész, ki mindegyik egy hosszú életet élt volna le.

Egyik igen érdekes gyűjteménye a városnak az úgy nevezett „Schwanthaler-Muzeum,” hol a szobrász lakott, gyönyörű szobrait készíté, s hol azok közül még igen sok eredeti, mely Schwanthaler keze alól került, de számtalan más művészek általi utánzás is van fölállítva.

Nagy és nevezetes csaták vázlata embernagy-

ságú alakokkal, kitűnő mellszobrok, melyek között igen szép II. Maximilián császár, Jarosláv, József herceg a magyar nádor — mint az ottlevő művészek mondják, egykor Pest város számára rendelteték — Kaulbach, maga a szobrász Schwanthaler, Jean-Paul, Mozart emlékének próbaszobra, mely Salzburgban diszlik, s mi leginkább meglepett engem, az Corvinus Mátyás lovagszobra volt.

Hogyan került ez ide? kérdőnk csudálkozva a mostani tulajdonostól.

Egykor Varsó számára rendelteték az meg Schwanthalernál, viszonzá a kértett. Azonban a művész meghalt s e szobor itt áll évek óta, azóta ki sem kérdezősködöttutána, s most Münchenben akarják fölállítani mint Lajos király emléksobrát, azon változással, hogy Mátyás hűn talált arcját Lajosér változtatják, a magyar öltözékeket bajor egyenruhává, s az apród kezében lengő háromszintű zászlót a bajorok nemzeti színeivé teszik. Valóban kár, hogy e gyönyörű próbaszobrot Pest városa nem viteti ki életnagyságúra, fölállítván azt valame-

lyik téren, mint Mátyás király érdem- és emléksobrát.

Igen gazdag e város a nyilvános diszoszlopok szobrok, és emlékekben is. A többek közül egyik legkitünőbb Maximilián herczeg lovagszobra, az úgynevezett „Wittelsbacher Platz“-on; tovább a Karolina-téren a gyönyörű magas obelisk egészen az ellenségtől elszedett ágyúkból öntve ezen fölirattal: „Den 30,000 Bayern, die im russischen Kriege den Tod fanden. Auch sie starben für des Vaterlandes Befreiung.“ Az úgynevezett Lajos utczában „dialiv“ mellyel azon hosszú és széles útkezdődik meg, mely létezését egészen Lajos királynak köszöni; továbbá a nyílt Áreadok melyekben gyönyörű freskók történeti és természeti jeleneteket ábrázolnak.

De mindezen emlékszobrok oszlopok és dialivek között legnagyobb szerű a „Bavaria“ melynek vázlatát Schwanthaler készíté, s 1850-ben Miller által ércbe öntették. A roppant alak a Therezia

mezőn a városon kívül állitatték föl, s csodájára minden országból nézők gyűlnek, mint kik e csodálatos alakhoz hasonlót még soha sem láthatának.

Az úgynevezett Bavaria egy oly roppant asszonyszemély, kinek fejében hat ember kényelmesen elfér, s lábától belsejében idáig 66 lépcsőn vezet föl. Egyik karja fölfelé van emelve s a másik kezében egy lándzsát tart.

Szemei alig látszanak nagyobbnak alulról, mint egy jó nagy alma, s belül a nézőnek a legtérsebb és legszebb kilátást nyújtják. Világos időben ellátni a távoli alpes-lánczolatra, Untersberg és Vatzmann, a császárhegyek; a wendelstein pyramid, mint tündéries vidék és képletek tűnik a néző elé.

A Baviariát keríti hátulról a „Ruhmeshalle“ dóriai csarnok, 48 oszloppal s a nevezetes emberek mellszobraival diszítve, melyek között igen smeretes nevekkal találkozunk, mint p. o. Agricola, Jean-Paul, Platon és Krafft.

Valóban ritka ország bir oly uralkodóval, mint Lajos király, kit a bajor nép mondhatni imád is ama sok gondért, fáradságért és igyekezetért, melylyel uralkodása alatt, országát gazdagítani törekvék.

Nemes és minden tökély iránti szenvedélye, már ifju koronaherczeg korában minden szép iránt nyilvánult; s ezen időtől kezdve számíthatja München gyarapulását, haladását és előmenetelét; mint mondják a mostani város a régi Münchenhez képest még álomnak is vakmerő lett volna. A hova a szem néz, a mely dolog szemléletre méltó, a hol valamely kitünő palota, gyűjtemény vagy nevezetesség vonja magára a figyelmet, az mind Lajo király műve, az mind neki köszöni lételet. A szép és érdekes Glyptothek, melyet még mint koronaörökös alapított, a nevezetes „érczöntő gyár.“ az ugy nevezett Alte és neue Pinakothek, gyönyörű könyvtár legnagyobb részben, szóval minden, a derék és szeretett Lajos király műve.

E két Pinakothek közül a régibb nevezetes

festésekkel a másik újabb képekkelbir. Az úgynevezett Alte Pinakothekben majd minden nevezetes festővel találkozunk; még pedig igen kitűnő festésekkel, mint Murilló híres Bettel-Junge-ja, Van-Dyk Sz. családja, Rembrandt utánozhatatlan alakjai s Titzián Máriaképe.

Rubens-től itt diszlik a gyönyörű „amazon háboru“ s egy igen szép jelenet saját életéből, midőn neje és fiával regényes kertjében sétál.

Az „új Pinakothek“ a tizenkilenczedik század festészetét tünteti elénk, mely az első teremben Lajos király nagy és szép arczképével kezdődik meg Kaulbach által festve. Továbbá kitűnők Markó „Egyiptusi szökés“ e Achenbach „Északi tengere“ s több igen csinos mű az újabb iskolából,

Az úgynevezett „Königsbau“ az mely e városban minden nevezetesség minden gyűjtemény képtár stb. között a legmeglepőbb hatást teszi az idegenre.

Soha még oly valami szépet nem is képzelék mint a palota alsó részébeni freskók, melyeknek még csak egy része készült el, s mely festmények a híres „Nibelungen-Lied“ kitünőbb jeleneteit ábrázolják.

E költői versezetnek bájos jelenetei oly élénken vannak a néző elé állítva, miként az alakokat valóban majdnem élőknek hihetné. A történet hősei Siegfried és Chriemhild, Hagen s a törpe Alberich, a Nibelungen kincs öre, mindannyi érdekes személyek.

E képek folytatását a „Festsaalban“-ban találjuk, hol, amott elvégeztetvén a Nibelungen története, itt az Odysseából vett jelenetek kezdődnek. A hős Ulysses győzelmei, a szép Penelope hűsége, s különösen élénk és érdekes ama jelenet, midőn a itkon megérkezett Ulysses, a kérők által próbálgatott nyilat fél kézzel könnyedén fölhúzza.

A palota külső termeit igen érdekes szinte átnézni, ott az ember hasonlón sok csinos tárggyal találkozik a legujabb időből.

Az előszobából hat magas oszlopos márvány lépcsőzet vezet egy másod igen szép előterembe hol Schwanthaler szobrai diszlenek, s honnét pompás tánczterembe lépünk. E terem valóban királyit fénnnyel bir. A Tribünöket Karyatidek tartják, tánczó geniek diszitik Schwanthalertól, aranyozott oszlopok stb. Egészben igen pompás kiállítással bir.

Két játékszoba érdekes még a néző előtt, hol a falakat köröskörül a legidealisabb női aranyképek foglalják el, melyeket Lajos király nem és rangkülönbség nélkül csupán mint szépségeket festetett le, s örökítettett meg.

Egymásmellett diszlenek a királyi herczegnők s egy szép molnárné, vagy szobaleány: a híres Lola Montez ; pár nevezetes de legfőkép igen szép író és művésznő, varró leány és herczegnő, de mindannyian oly leirhatatlan szépségek minőt együtt az ember soha sem vélt volna találni.

Azon ember, ki e képeket és termeket mutatja, egyenkint megnevezi a képek eredetijét, szár-

mazását és kilétét, s az ember valóban nem tudja elhatározni, melyik égaljleányának adja a z a r a n y a l m á t, midőn angol, franczia, német, olasz, spanyol, sőt még cseh is vetélkednek együtt; alig engedve egymásnak valamit a szépség és tökélyesség kérdésében.

E szobákat az úgynevezett „Schla chten-Saal“ követi 12 nagy olajfestéssel a wagrami, tircli, bajor briennei stb. híres csatákat ábrázolva, melyek után még igen sok terem, szoba és benyiló következik s ezek közül különösen kitűnő a trónterem, melyben a bajor királyok életnagyságu aranyozott ércszobrai s a pompás trónszék, fölötté biborfüggönyös sas, a bajor czimer, melyben valódi nagy rubin- és smaragdkövek tündöklenek, igen díszesen és fejedelmileg veszi ki magát.

Elhagyva e palotát s miután a város legtöbb nevezetességeit láttam, a temetőt keresém föl melyről ittlétem alatt már igen sokat hallék s melynél szebbet valóban alig lehetne képzelni. Több nevezetes sirkertet láttam, de a münchenihez hasonlót

még sehol, hol oly izléssel, renddel és költőiséggel volna rendezve minden rész, minden egyes hely.

E nagy kiterjedésű temető köröskörül be van kerítve, s a bejáratnál két nagy ház tűnik szemünkbe, mely ugyanegy házépület, azonban két részre osztva, s ez az ugynevezett „halottas ház.”

Ezen intézetnél valamely czélszerűbbet, jobbat s az emberiség számára üdvösebbet kigondolni alig lehetne. Azonban egyszersmind borzasztóbb látványt sem, mint az egymásmellett fekvő halvány holttesteket.

Ez intézetnek célja: kikerülni a tetszhalottak elevenen való eltemetését, s meggátolni ama borzasztó gyilkolást, mely már oly gyakran s irtózatosságot keltő következmények által bizonyult be. Midőn valaki rögtön hal meg, mint gyakran történik, minden ok, minden előzmény nélkül, olykor ifjan, telve életkedv- és életerővel, egészségesen, majdnem hihetlenül, és mégis mi marad nálunk hátra egy ily eseménynél mint három eltelt nap után eltemetni, s tán kész akarva ölni meg? !

E gondolatnál valami irtózatossá nem lehet! Fiatal leány voltam még, midőn e gondolat napokon éjeken át üldözött. Minden hozzám tartozónak egyenkint megmondtam e félelmemet, s kértem őket hogy ha meghalok előbb, mint közölök bármelyik, ne hagyjanak eltemettetni a nélkül, hogy torkomat jó mélyen át ne metszessek; s e félelmet és borzadást egy fiatal ismerősnőm halála és története okozá bennem.

Fiatal tizenötéves félgyermek volt az említett leány, s egyike a legélénkebb, vigabb egyéneknek, kik az életnek már sorsuknál és helyzetüknél fogva is minden örömét bírják, minden boldogságát élvezhetik.

Szülőinek egyetlen gyermeke, egész életében minden hozzátartozója előtt kegyencz, rokonai, ismerősei körében mint a legvidámabb leányka ismertették.

Midőn a tizenötödik évet betölté, kisebb társaságukba s pár nyilvános helyre, mint concertre szín-

házba sat. kezde járni, különösen kifejlődött és erős levén, a következő évben elhatároztatott, hogy világba vezettetik.

Mint örült e tervnek! Gyakran beszéltünk együtt a jövő farsangról, hol majd mindketten együtt és egyszerre jelenünk meg; ő vigabb, bátrabb, én elfogultabb természetű valék az emberek között, s így egymás jellemében bizva készülénk a jövő télre a társaság és emberek közé.

Azonban egészen máskint történt mint reméltük. Én eljártam ugyan mind ama helyekre hova készülénk, beléptem a világba, megszoktam a társaságot s az emberek közti életet, de ő rég rég kint pihent a sirban, s alakja mind ezen helyeken kísért, arczát folyton emlékemben láttam, vidám gyermekes nevetése a legerősb zene közben is fülembé hangzott, az egész első esztendő telén midőn a világba kezdtem járni.

Azon évben midőn még minden élvezetésünket a színház és hangversenyek tevék, egy napon a fiatal leány színházba volt, s másnap midőn hozzá

menék, kissé halvány volt és köhögött. — Kérdém mi baja? Ő a színház csarnokában levő erős légvonalt adá okul, mely, mint mondá, kivágott ruhájában átjárta s rekedtséget és köhögést kapott.

Azután beszéltünk minden másról, csupán bájáról nem, mely oly csekélynek látszott, minő minden ember életében ezerszer és számtalanszor fordul elő.

Midőn elváltunk, kezét megszorítva, érzém, hogy egy kissé meleg, de jó kedve, vidám nevetése semmi különös lázra nem mutatott, s én ígérve, hogy másnap ismét eljövök megnézni, oda hagytam.

Néhány órát tölték otthonn; de valóban pár óra alatt oly különös lehangolt és szomorú voltam, miként ez eset óta erősen hiszek az előérzet hatalmának.

Este felé volt, midőn izenet jött tőlük, hogy a fiatal leány félóra előtt eszméletlenül rogyott össze, s

azóta minden orvosi segély és igyekezet daczára nem képesek magához hozni.

Szivem dobogása állt meg e hirre, oly váratlan és rossz hatással volt az reám. Nem sokára nála valék ; — lehunytt szemekkel, de tökéletesen élő, viruló arczczal feküdt ágyán, s keze, homloka meleg, arcza fölhevült rózsaszín, s ajkai pirosak voltak.

Magához hozni azonban minden igyekezet sem volt képes. Minden ily esetrél használó szerek elejénte gyengébb, utóbb erősebb mérvben, hasztalanul kísértetének meg ; a leány előbbi állapotában, melegen, de mozdulatlanul maradt.

Oh ! ez szörnyű este és éj volt a szülőkre nézve ; egyetlen gyermekük volt, ki reggel még ép, egészséges- és vidáman ébredt föl, élet és halál között fekve, bizonytalan volt : a hite való, mely élőnek hiszi, vagy a tapasztalat, mely már holtnak hirdeté !

Az egész másnap elmúlt s a helyzet nem vál-

tozott; este felé a szép fiatal arcz halványodni kezd, kezei hidegek levének, de homloka és haja még mindig életmelegséggel birt.

Még mindig reméltünk. Tán csak elalélt, egy szokatlan hosszú ájulás, vagy talán tetszhalál, vagy Isten tudja, mi? . . . a remény mindig kedvező képekben festi a valót.

Ismét elmúlt egy éj, s reggel ismét azon hirt kaptuk, hogy az semmi változást nem hozott, sőt az egész nap sem; az orvosok minden kigondolható kísérlet után kijelenték, hogy a fiatal leány meg van halva.

A harmadik napon végre már a legerősb hitnek is meg kelle ingani, s a negyedik napon koporsóba tevék a fiatal alakot, és temetni akarák.

Azonban meglehet, hogy a köznép babonás félelme tévé, vagy az ápolónék tele beszélve a temetési szolgák fejét az eset szokatlansága felől, vagy valóban úgy volt — de a lépcsőkön levivő

halottszolgák megriadtan esküvének, hogy a test megmozdult a koporsófödél alatt. Ez borzasztó gondolat volt. A koporsó ismét fölvetetett, a födél fölbontatott, mindenki remegve várta a látványt: — de hasztalan, a szép arcz nyugodtan átszellemült vala, az egész alak mozdulatlanul feküdt helyén.

E napon ismét perczenként várták a fölébredést. Az alak hideg és halvány volt ugyan, de nem merev, vagy holt kinézésű, úgy feküdt a fehér selyem párnán mintha a legutóbbi perczben szenderült volna el s ajkain természetes nyugodt mosoly maradt még mindig.

Az orvosok fölvágták ereit, kezén és lábán az ujjakat, de egyetlen csöp vér sem jelent meg s így biztos vala, hogy meghalt; mintmondák a guta ütötte meg.

Tehát eltemették. Minden jel arra mutatott hogy meghalt, és mégis önkéntelen sok embert üldözött még sokáig ama gondolat: hátha élt — hát ha csak tetszhalott volt, mint az már oly gyakran történt. . .

Ily esetek meggátlására való, a münchenik „halottak háza“ Itt két nagy épülettel bir a temető ama czélra nézve, miként ez oly halottakat, kik iránt valakinek bármily csekély kétélye van, hogy valóban meghaltak-e, vagy még élnek: e helyre teszik be napokig mig végre a rothadás jele be nem bizonyítja a halált.

Ezen intézetek köröskörül üvegfalakkal birnak úgy hogy azokon bárki benézhet a tágas termekbe, hol számtalan egymás mellé vetett vas ágyakban fekszenek a holtak. Kezükre és lábukra a szobák tetéről lelógó vékony drótok erősítvék, mely a halottör szobáiban a legkisebb mozdulatra csengetést okoz. A csengetyük alá számok vannak téve s ha mozdul egyik vagy másik kis harang, vagy csak a drót pattan is, az ör a számra néz s bent a teremben azonnal megtalálja melyik ágytól származott a mozgás.

És ez eset nem ritkaság itt. Számtalan és számtalan élő ember van, ki megmentetését ez intézetnek köszöni, sőt ki már két egész hetet tölte itt, és végre magához térve, újra kezdé az életet.

Midőn ott jártam, öt személy vala a házban s szép csendesen egymás mellett fekvének, mintha valamely alvó teremben lettek volna. Hogy hány jött magához, nem tudom; azonban itt még a fölébredés is borzasztó lehet.

A külső részt rendesen számos néző foglalja el, kik az ablakon át a bent fekvőket nézik, belül éjjel nappal gyertyák égnek, s oly mély csend van az egész ház körül, minőt csak kriptában lehet képzelni, kivéve egyes zokogó hangot, mely az ablak melletti alakoktól ered s benézve egy-egy szeretett arcra, fölsír a kebel fájdalmas mélyéből.

Vajon akadt-e már valaki, ki élve hagyta el e házat? kérdém férjemtől önkénytelen borzadály-lal s véletlen épen németül, úgy hogy egy a temető útján dolgozó öreg asszony megértheté.

— Oh igen gyakran történik az, — viszonzá, munkáját félbeszakítva az öreg asszony; sőt mi több, én magam is hét nap feküdtem benne s újra magamhoz térve, egészséges és erős vagyok.

— Maga ? — kérdénk egyszerre mindketten, csudálva nézván az előttünk álló nőre.

— Igen bizony, — szólt ez, egyszer részegen tértem haza, mert olykor szegénységem- s búmat a bor eszméletlenségébe temetem ; s fejemet az alacsony ajtófába ütve elszédülék és eszméletlenül tévének szegényes fekhelyemre. Ez erős ütést súlyos betegség követé s én egész négy hétig majdnem haldokoltam ; fejemben irtózatot kinokát szenvedék, oly érzéssel, mintha egy nagy kelés gyűlné benne s mintha az minden perczen szét akarva pattani, agyvelőmet összezúzná. Végre egészen elvesztém eszméletemet, nem érzék semmit több napig, s végre tompa, meredt és mozdulatlan levék, mig végre azt hívék, hogy meg vagyok halva.

Azonban halálom igen rögtön és természetlenül történt, s így lakótársnóm, ki velem egy szobát birt, gyanakodott, hogy a haláleset nem természetes. Följelenté a halottintézet főnökének s elhelyeztetést nyert testemnek e házban. Hét nap feküdtem tökéletesen mint halott, hideg, merev, de sem-

mi egyéb változás nem történt rajtam, s végre egy este magamhoz tértem.

— Rögtön fölébredt? — kérdém.

— Óh nem, egy egész napon át ébredezék, s midőn szemeimet fölnyitám, már nem valék a borzasztó szobában, hol szomszédaim és társaim hét nap és éjjel halottak voltak.

Valóban hasznos és üdvös intézet ez, gondolám, még ezerszer inkább meggyőződve hasznosságra felől a pórő előadása után, s kilépve a tornácból, a gyönyörű temetőben valánk.

Déli részénél az ujonan épült arcadok különösen nagyszerűvé teszik e helyet, hol jobbra és balra egymást érik a nemcsak szép, de valóban művészi sírszobrok, melyek alatt igen-igen sok nevezetes ember nyugszik.

A temető közepe táján gyönyörű Keresztre feszített Krisztus emelkedik, Halbig készítménye.

Az Arcadokban két igen nevezetes kriptá vonja magára a figyelmet, az egyik Schwanthaleré, a másik Gärtner Ferencz, a temető volt rendezőjeé, kik a sarkert régiebb feléből hozattak ide.

Az Arcadok vörös téglá-építéssel kerítvék, s az egész az olasz „campi santi“ szerint van építve. Ezen Arcadokban még igen kevesen fekszenek, ezek között gr. Armansperg a király minisztere is. A képek is, melyek díszíteni fogják, inkább még csak kezdetei a tervben levő pompás frescóknak; most talán mindössze három vagy négy tökéletesen bevégzett festményen találkozzunk.

Ezek közül igen kitűnő Jairus leányának fölbresztése s a megváltó föltámadása, Schrandolph vázlata szerint; továbbá egy igen szép emlékszóbor vonja még magára a figyelmet, Bresslaui Henrik kriptája fölött, hasonlóan Halbig által készülve.

E mellett az egész temető telve bokrokkal, fákkal és virágokkal, minden sir fölött szentelt-víz és soha ki nem fogyható koszorúk, legtöbb helyen

örökkön-égő lámpa, mely még este sem teszi egészen komor- és visszariasztóvá e helyet.

Éjjel-nappal mozgás van itt már a „halotház“ lételénél fogva is, hol kívül és belül örök és felügyelőlk kísérik figyelemmel az élet és halál nyugalmát vagy mozzanatait.

A sirkertek átnézését minden városban legutoljára hagytam, mint az az életben is legutolsó helye szokott a látogatásnak lenni. A zajos Párisban csupán ez az egy hely volt, hol valóban csend és nyugalom uralkodott, míg Münchenben ellenkezőleg a néptelen utcákhoz képest a temető élénknek tetszett. Azonban, bár az ember mintegy a vallással és természettel megegyezőbbnek véli oly helyen a néma csendet, minő a halottak országa, a kiszenvetettek nyughelye: mindamelllett a képzelődést úgy hiszem mindnyájan szívesen föláldoznók azon igen is hasznos valóért, mely egy a münchenihez hasonló intézet tulajdonosává tenné az országot.

És csudálatos, hogy ezen eszme hasznosságát

mindenütt elismerik bár, mindamellet alig foganasítják valahol; pedig szerintem, ha felebarátainkat és a hozzánk tartozókat keresztényi kötelesség betegségükben ápolnunk és gyógyítanunk: épen oly szent kötelesség megmenteni őket és magunkat minden lehető kín és borzasztóság között a legszörnyűbb eseménytől, t. i. a tetszhalál és elevenen való eltemettetés irtózatosságból, mely már oly sok s oly rémitő példákban bizonyult be az emberek előtt.

Vasárnap volt, midőn Münchent elhagyám, s ilyenkor legmulatságosabb a vasuti utazás. Kellemeleg meleg ősz vala s a köznép mindenütt hemzsegett az állomások helyén. Augsburgban épen búcsút tartának e napon, s az egész völgy és belátható síktér néppel és vigadókkal vala boritva. Itt láthatám a régi sváb népviseletnek minden báját és részletét mely több nőszemély és leánynál oly csodálatos kirivó öltöndarabokban nyilatkozott, minő — ha hasonlatosságot akarunk keresni — leginkább a bőregér fölálló füleihez hasonló.

Nagy, sárga, fényesítetlen topányaikat ügyet-

lenül engedi látni a kurta szoknya, mely fölé kevés-
sel hosszabb kötény borúl, úgy hogy a legizetleneb-
bül lóg le a szoknya fölött a kötényből egy kes-
keny darab elül.

Hajaik egészen hátrafésülve, csupán erős kife-
jezésü arczuk látható; kontyuk nagy tekercsben
fejük tetejére van kerítve magas fésű fölé, mely
már magában is igen festőietlen és természetellenes
volna s ők még mindamellett nagy kétfelé fityegő
szalagesokrot tűznek tetejébe. E mellett a sváb
nők nem igen nagyok, a sok munka által soványak,
korán elvénytneknek látszanak, s az ember látva e
hajtulzást önkénytelen szeretné az emeletes fejdisz-
től megkérdezni: vajonhová viszi kisedet tulaj-
donosnőjét?

Egy egész hosszú napot utazva értünk Lintz-
be, hol nem a város nevezetessége miatt állapodánk
meg, hanem a gyönyörű „Streisnel“ írójának fölke-
resése és pihenés végett.

Egy éjet és fél napot töltve itt, másnap tovább

menénk, s az utolsó város, melyben még időzénk, Bécs vala.

Mily csudálatos változást tesz az emberben a tapasztalás! Bécs és Pest között oly nagy különbség létezik, hogy ki csak e két várost ismeri, az Bécsset bizonynyal igen nagy és élénk mozgalmú városnak fogja tartani.

És pedig mily véghetetlen különbséget talál az osztrák és a francia főváros között?!

Most láttam csak Bécsbe visszaérkezésem után, mily nagyszerű Páris, s mi különbség van város és város között.

Minden holtnak és csendesnek tetszék, midőn az utczákon végig haladva, az elhagyott világvárosra gondolék, s most, s csak ekkor tudám még valóban méltányolni utazásom élvezeteit, melynek teljes tökélyéből csak Olaszország és Anglia hiányzanak s mely helyek leírását tán a jövő őszön csatolandom e mostani, részben hiányos utleírásomhoz.

This book is due on the date indicated below, or at the expiration of a definite period after the date of borrowing, as provided by the library rules or by special arrangement with the Librarian in charge.

[illegible]

940.98
B437

